

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI

SAĞIR KÖYÜ YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ VE ARKEOLOJİK
ENVANTERİN YORUMLANMASI

Mustafa AĞGÜL
1130231013

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI

ISPARTA 2015

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Mustafa AĞGÜL	
Anabilim Dalı	Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı	
Tez Başlığı	Sagır Köyü Yerleşim Arkeolojisi ve Arkeolojik Env. Yorumlanması	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 24/8/2015 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof.Dr.Mehmet ÖZHANLI	
Jüri Üyesi	Doç.Dr. Bilge HÜRMÜZLÜ KORTAL	
Jüri Üyesi	Yrd.Doç.Dr.F.Eray DÖKÜ	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

SÜLEYMAN DEMİRELÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum “**Sağır Köyü Yerleşim Arkeolojisi Ve Arkeolojik Envanterin Yorumlanması**” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mustafa AĞGÖL

19.09.2015

ÖZET

SAĞIR KÖYÜ YERLEŞİM ARKEOLOJİSİ VE ARKEOLOJİK ENVANTERİN YORUMLANMASI

Mustafa AĞGÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Yüksek lisans Tezi,

Danışman: Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI

Isparta ili Yalvaç ilçesine 25 km uzaklıkta Sağır köyü sınırları içerisinde kalan arkeolojik bulgular ile mimari yapılar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Değerlendirilme aşamalarında her bulgunun fotoğrafları çekilerek, ölçüleri alınmış ve tanımlamaları gerçekleştirilmiştir. Mimari yapıların ise üç boyutlu restitüsyonları ve çizimleri oluşturularak daha iyi algılanması sağlanmıştır. Bölgenin kültürel anlamda yerleşimi en erken ne zaman başlamış olabileceği, konumu ve jeopolitik önemi açısından Sultan dağlarının yamacına kurulmuş olmasıyla nasıl bir amaca hizmet ettiği araştırılmıştır.

Aynı zamanda Pisidia Antiokheia kenti ve Territoriumu ile olan kültürel siyasal ve sosyal bağlantının ne şekilde gerçekleştiği incelenmiştir. Bununla beraber hali hazırda köyde bulunan Arkeolojik ve Epigrafik belgeler ışığında Pisidia tarihinin, kültürünün ve bölgenin kimliğinin daha iyi algılanabilmesi amaçlanmıştır.

Arkeolojik bulguların yoğunluğu bölgede Hellenistik, Roma ve Hristiyanlık dönemlerine ait yerleşmelerinin olduğunu ispatlar niteliktedir. Köy dışında ve çevresinde Nekropolis alanlarının varlığı, büyükçe bir Kalesi, Tapınak ve Kilise gibi temel düzeyinde korunmuş yapı grupları ile pekte küçük olmayacak bir yerleşim yeri izlenimi yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pisidia, Antiokheia, Sağır, Kale, Mimari.

ABSTRACT

THE SETTLEMENT ARCHAEOLOGY AND THE INTERPRETATION OF THE ARCHAEOLOGICAL INVENTORY SAĞIR VILLAGE

Mustafa AĞGÜL

Süleyman Demirel University , Department of Archaeology Master Thesis

Consultant: Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI

Isparta Yalvac 25 km away from the rest of architectural structures examined archaeological findings in deaf village limits and evaluated. The measure in the evaluation stage taking pictures of each finding and identification was carried out taken the architectural structure is provided to be perceived better by creating three-dimensional drawings and restitutions. The settlement of the region's cultural significance may have started when the early, it was investigated how location and serve a purpose in terms of the geopolitical importance is founded on the slopes of Sultan Mountain

At the same time Pisidian Antioch and in what way the city's cultural political and social connection with its territory was explored by my place. However, already in the villages of archaeological and epigraphic documentation in light of the history of culture and of the identity of Pisidia it aimed to better understanding.

The density of archaeological finds are proof of that is the nature of the settlement from the Roman and Christian era. The presence of around necropolis outside the village, a large castle, with the basic structure of the protected groups, such as the temple and the church will not create too many small town feel.

Key words: Pisidia, Antiocheia, Sağır, Castle, Architecture

RESİMLER DİZİNİ

Res.1 Pisidia Haritası

Res.2 Pisidia. Asia citerior. Auctore Henrico Kiepert Berolinensi. Geographische
Verlagshandlung Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) Berlin, Wilhemlstr. 29.
(1903)

Res.3. Kuzey Pisidia Hava görüntüsü

Res.4. Kuzey Pisidia Hoyran gölü

Res.5. Sultan dağları doğu yüzü Gelincikana'dan görünüş ve Hoyran gölü (Google
Earth)

Res.6. Sağır Köyünün konumu

Res.7. Yalvaç İlçesi Kasaba ve Köyler

Res.8. Sağır'dan Yalvaç ovası ve Antiokheia

Res.9. Antiokheia'dan Sağır'a giden modern yol

Res.10. Sağır köyüne giden asfalt yol ve Karakuş dağları

Res.11. Sağır tarım arazisi ekin kaldırılması

Res.12. Sağır Köyü otlakları

Res.13. Yalvaç Sağır köyü

Res.14. Yalvaç Evleri

Res.15. yalvaç ve tüm köylerde var olan modern yapılar

Res.16. Sağır köyü ev tipleri

Res.17. Sağır köyü evlerinin ahşap dikmeleri ve birleşme noktaları

Res.18. Sağır köyü sokak çeşmeleri

Res.19. Sağır köyü ve su havuzları

Res.20. Kybele kabartması

Res.21. Yalcaç Müzesi Kybele

Res.22. Kapı temalı mezar bloğu

- Res.23.** bahçelerde yer alan Dibek taşı ve Pithos
- Res.24.** Evlere basamak olarak devşirilen bloklar
- Res.25.** Bahçe duvarlarında kullanılmış sütun altlıkları
- Res.26.** Helios (?) kabartması.
- Res.27.** Kapı Temalı Mezar Bloğu.
- Res.28.** ahırda ahşap dikmeler için kullanılan blok.
- Res.29.** Ahırda ahşap dikmeler için kullanılan Sütun altlığı.
- Res.30.** Ahırda ahşap dikmeler için kullanılan boynuna girland asılmış Bukephalionlu sunak. Sağ yanda üzüm salkımı.
- Res.30a.** Ahırda ahşap dikmeler için kullanılan boynuna girland asılmış Bukephalionlu sunak. Sol tarafta ise Şimşek demeti.
- Res.30b.** Sunak üzerindeki Kartal detayı.
- Res.31.** Köy köy çeşmesine ait devşirme bloklardan yapılmış kurna.
- Res.32.** Köy Kırathanesi ve bahçe duvarı.
- Res.33.** Köy Kırathanesi kuzeydoğu duvarında yer alan Haç motifi.
- Res.34.** Köy Kırathanesi duvarına entegre edilmiş Sütun tamburu.
- Res.35.** Köy Kırathanesi bahçesinde yer alan arka planda sütun ve önde hexagonal dikme.
- Res.36.** Köy çevresinde bırakılmış girland taşıyan Bukranion .
- Res.37.** yarısı toprak altında bulunana üzüm salkımı figürlü sunak.
- Res.38.** Köy içinde yakılmış sütun parçası.
- Res.39.** Köyde bahçe içine atılmış sütun taburu.
- Res.40.** Köyde yol ortasına kırılarak bırakılmış sütun parçaları.
- Res.41.** Köy içinde bir bahçe de yer alan kapı söveleri.
- Res.42.** Köy içinde bahçe duvarı içindeki kiremitler bağlayıcı olarak kullanılmıştır.
- Res.43.** Köy içinde bahçe duvarı içindeki onurlandırma yazıtı kullanılmıştır.

- Res.44.** Bahçe duvarı içinde duvar elemanı olarak kullanılmış diş sırası.
- Res.45.** Kıraathanenin duvarında yer alan Rahip yazıtı.
- Res.46.** Sağrışık yatırı. Temelinde ve çevresindeki bloklar.
- Res.47.** Sağır kalesi ve iç kale.
- Res.48.** Tapınak yapısı.
- Res.49** Kilise yapısı.
- Res.50** Su kaynağı.
- Res.51** Köyün batısında yer alan blok taşlardan yapılma 1 no’lu mezar.
- Res.52** Köyün batısında yer alan blok taşlardan yapılma 2 no’lu mezar.
- Res.53** Serikli Topbaş Mevkii Mezar Odası. Bilge HÜRMÜZLÜ, ANMED, Arkeoloji Haberleri, 2011-9, s.197.
- Res.54** Konana – Kepeci Tepe Nekropolisi Bilge HÜRMÜZLÜ- Ayça ÖZCAN Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü 2013, s.23. (Fotoğraf: U. Hecebil; IAS Arşivi).
- Res.55** Sağır 1 no’lu Kaya mezarı.
- Res.56** Sağır 1 no’lu Kaya mezarı içten görünüş.
- Res.57** Roma yolu.
- Res.58** Roma yolu dağılmış temel blokları.
- Res.59** geç dönem yerleşimleri.
- Res.60** geç dönem yerleşimleri.
- Res.61** 3728 Envanter Numaralı Kapı Temalı Mezar Siteli
- Res.62** 3713Envanter Numaralı İkiiz Sunak Dioskurlar
- Res.63** 2169 Envanter Numaralı Artemis Gümüş Heykelciği
- Res.64,65** Taş künkler
- Res.66** Palmet Motifili st Yapı Elemanı
- Res.67** Akroterli Alınlık
- Res.68** Kaide parçası

- Res.69** Sunak
- Res.70** Yumurta Dizisi
- Res.71** Mısırlıdan Karakuş Dağları ve Sağır.
- Res.72** Ayvalı höyükten Karakuş Dağları ve Sağır.
- Res.73** Sağır Kalesi Ve Çevresi Kale Yolu
- Res.74** Sağır Kalesi Harita
- Res.75** Sağır kalesinden Yalvaç ovası ve Antiokheia
- Res.76** Sağır Kalesinden Hoyran Gölü Ve Tokmacık Tepesi
- Res.77** Sağır Kalesinden Genel Görünüm (Google Earth)
- Res.78** Sağır Kalesi, Kuzeyde Sultan Dağları Ve Gelincikana Zirvesi
- Res.79** Sağır kalesi ve Karakuş dağları
- Res.80** Sağır kalesi Teritoriumu
- Res.81** Sağır kalesi sur yapısı
- Res.82** Sağır kalesi görünüş
- Res.83** Sağır kalesi doğu sur
- Res.84** Sağır kalesi doğu sur kuzey bakışımı
- Res.85** Sağır kalesi güney yüz.
- Res.86** Sağır kalesi güney yüz.
- Res.87** Sağır kalesi güney yüz. Seramik buluntuları
- Res.88** Sağır kalesi güney yüz. Teraslanmış alan
- Res.89** Sağır kalesi güney yüz. Yol izleri.
- Res.89a** Sağır kalesi güney yüz. Tahmini Sur yapısı
- Res.90** Sağır kalesi Batı suru
- Res.91** Sağır kalesi Batı suru
- Res.91a** Sağır kalesi Batı sur yatakları
- Res.92** Sağır kalesi Batı sur Burç sistemi

- Res.93** Sağır kalesi Batı sur Apsisli yapı
- Res.94** Sağır kalesi kuzey cephe Sultan dağları
- Res.95** Sağır kalesi kuzey cephe sağır köyü bakışımı
- Res.96** Sağır kalesi kuzey suru ve iç kale
- Res.97** Sağır kalesi batı sur yapısı
- Res.98** Sağır kalesi batı sur yapısı
- Res.99** Sağır kalesi batı sur girişi
- Res.100.** Sağır kalesi güney cephe Teras sistemi.
- Res.101.** Sağır kalesi güney cephe eğimden kaynaklı akan malzeme.
- Res.102.** Sağır kalesi yüzeyi tıraşlanmış kayaçlar.
- Res.103.** Sağır kalesi yüzeyi tıraşlanmış ve basamak oluşturulmuş kayaç.
- Res.104.** Sağır kalesi güney cephe tıraşlanmadan bırakılmış kayalar.
- Res.105.** Sağır kalesi güney cephe tıraşlanmadan bırakılmış kayalar.
- Res.106.** Sağır kalesi güney cephe tıraşlanmadan bırakılmış kayalar ve oda şeklinde mekanlar
- Res.107.** Sağır kalesi İç kaleye giden tahrip olmuş yol.
- Res.108.** Sağır kalesi kuzey bakışımı görünüm.
- Res.109.** İç kale yeniden canlandırma.
- Res.110.** İç kalenin yolunun temel destekleri.
- Res.111.** Panenoteichos ve Panenoteichos I Kazı Sonuçları Toplantısı 1995Stephen MITCHELL Pisidia Araştırması.
- Res.112.** Panenoteichos I Arkaik sur yatakları ve sur duvarları
Kazı Sonuçları Toplantısı, 1995, Stephen MITCHELL, Pisidia Araştırması.
- Res.113.** Panenoteichos I Arkaik sur yatakları ve sur duvarlarıKazı Sonuçları
Toplantısı, 1995,
Stephen MITCHELL, Pisidia Araştırması.
- Res.114.**Panenoteichos I İn Antis Planlı Arkaik Tapınak.Kazı Sonuçları Toplantısı 1995

, Stephen MITCHELL Pisidia Araştırması.

Res.115. Düzen Tepe ve Zencirli Tepe havadan görünüş .

Res.116. Düzen Tepe ve Zencirli Tepe plan Anatolian Studies 2010 s.109 fig 2.

Res.117. Düzen Tepe ve Zencirli Tepe Takviye Sur Yapısı Anatolian Studies 2010, s.
112, Fig 5.

Res.118. Düzen Tepe ve Zencirli Tepe Doğu Sur Yapısı Anatolian Studies 2010, s. 112,
fig 7. Anatolian Studies 2010 s. 108, fig 1d.

Res.119. Toprak tepe kale yerleşimi sur duvarları I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu.
2012 Eray Dökü.

Res.120. Toprak tepe kale yerleşimi sur duvarları I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu.
2012 Eray Dökü.

Res.121. Kale Tepe Hava görünümü.

Res.122. Kale Tepe Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010: Konane
(Conana) Antik Kenti ve Çevresi ANMED s.193, Res.3.

Res.123. Kale Tepe kent kapısı <http://fef.sdu.edu.tr/arkeoloji/tr/yurutulen-projeler/konana-yuzey-arastirmasi-gonen-2252s.html>.

Res.124. Serikli Topbaş Mevkii .

Res.125. Örnek tepe plan .

Res.126. Örnek tepe Batı cephe sur yapısı Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey
Araştırması 2010: Konane (Conana) Antik Kenti ve Çevresi ANMED s.193,
Res.5.

Res.127. Örnek tepe Batı cephe sur yapısı .

Res.128. At Alanı Kalesi-Atabey Kalesi Surları Mehmet Özsait KST 2014

Res.129. Homonadlar kale yerleşim düzeni.

Res.130. Homonadla kalesi Kale Tepe.

Res.131. Tekmoreian adının geçtiği Men adakları.

- Res.132.** Kuzey Pisidia Via Sebaste yolu.
- Res.133.** Kuzey Pisidia Karamık ve Sağır arasındaki modern yol.
- Res.134.** Kuzey Pisidia Via Sebaste yolu ve Sağır- Karamık Antik yol.
- Res.135.** Karamık - Sağır yolu. Sağır bakışımı.
- Res.136.** Karamık - Sağır yolu. Karamık bakışımı.
- Res.137.** Sağır gözcü kulesi ve Yalvaç ovası.
- Res.138.** Sağır gözcü kulesi ve Karamık ovası.
- Res.139.** Sağır gözcü kulesi, Karamık ve Yalvaç ovası Havadan Görünüm.
- Res.140.** Yukarı Tırtar Gözetleme Kulesi ve Sağır.
- Res.141.** Hoyran Gölü ve Kuzeybatı Pisidia
- Res.142.** Sağır Gözcü Kulesi Ve Antiokheia Teritoriumu Antik Çağ Güvenlik Ağı
- Res.143.** Sağır Tapınak yapısı.
- Res.144.** Sağır Tapınağı, Antiokheia ve Men kutsal alanı.
- Res.145.** Sağır Tapınak planı.
- Res.146.** Sağır Tapınak Restitüsyon.
- Res.147.** Sağır Tapınak Restitüsyon.
- Res.148.** Sağır Tapınak Restitüsyon.
- Res.149.** Sağır Tapınak kapısı duvar dili.
- Res.150.** Sağır kalesi ikinci teras. Yarım yuvarlak formu yapı.
- Res.151.** Sağır Kilisesi.
- Res.152.** Sağır Kilisesi iç olgusu.
- Res.153.** Sağır Kilisesi güney duvar temel blokları.
- Res.154.** Sağır Kilisesi plan
- Res.155.** Sağır Kilisesi doğu yüz apsisler
- Res.156.** Sağır Kilisesi üç nefli yeniden canlandırması
- Res.157.** Sağır Kilisesi Restitüsyon.

Res.158. Sağır Kilisesi İçi Mermer Ve Kiremit Örnekleri.

CİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1. Kybele Kabartması

Çizim 2. Helios (?) Kabartması

Çizim 3. 2 numaralı mezar plan

Çizim 4. Kapı Temalı Mezar

Çizim 5. Kırcahanenin duvarında yer alan Rahip yazıtı.

Çizim 6. 3713 envanter Numaralı İkiz Sunak Dioskurlar

Çizim 7. Sunak

Çizim 8. Akroterli Alınlık

Çizim 9. Sağır seramik kap

Çizim 10. Sağır seramik kap

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
RESİMLER DİZİNİ	v
CİZİMLER DİZİNİ	xiii
İÇİNDEKİLER	xiv
KISALTMALAR.....	xvi
ÖNSÖZ.....	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PISIDIA BÖLGESİNİN TOPOĞRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.PISIDIA BÖLGESİNİN COĞRAFYASI VE TOPOĞRAFYASI	4
2. SAĞIR KÖYÜNÜN TOPOĞRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	7

İKİNCİ BÖLÜM

ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA SAĞIR KÖYÜ VE ÇEVRESİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

1.ARKEOLOJİK VERİLER VE SAĞIR KÖYÜNÜN TANIMLANMASI	10
2.SAĞIR KÖYÜ KALESİNİN TANIMLANMASI.....	30
3.PİSİDİA BÖLGESİNDEKİ KALE ÖRNEKLERİ	39
3.1. Panemoteichos ve Panemoteichos I.....	40
3.2. Düzen Tepe-Ağlasun	41
3.3. Uylupınar-Şehertaşı-Toprak Tepe-Burdur	42
3.4. Kale Tepe (Gönen-Konane)	43
3.5. Serikli Topbaş Mevkii	44
3.6. Ören Tepe	45
3.7. At Alanı Kalesi- Atabey	47
3.8. Homonad Kaleleri	48
4.SAĞIR KALESİNİN ANTİKÇAĞDAKİ KONUMU	51
5.YOLLAR VE ULAŞIM	61
6.GÖZETLEME KULESİ	63
7.TAPINAK YAPISI.....	64
7.1.Yapının Mimari Özellikleri	64
7.2.Pisidia Bölgesi Tapınak Tipolojisi	66

8. KİLİSE YAPISI.....	72
8.1. Kilisenin Mimari Özellikleri	73
8.2. Kilisenin Yapı Tipolojisi Ve Farklı Bölge Kiliseleri İle Değerlendirilmesi.....	75
SONUÇ.....	77
KATALOG	86
RESİMLER	93
ÇİZİMLER	177
KAYNAKÇA	183
ÖZ GEÇMİŞ.....	190

KISALTMALAR

ADALYA	Suna-İnan Kır�� Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstit��s� Yıllığı, Antalya.
ANMED	Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, Suna-İnan Kır�� Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstit��s�, Antalya.
AMS	Asia Minor Studies
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Ankara.
JHS	Journal of Hellenic Studies
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Ankara.
M.�.	Milattan �nce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
SD�	Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında katkı ve yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI' ya içten şükran borçluyum. Yerli ve yabancı birçok önemli kaynağı karşılık beklemeksizin bana ulaştıran ve değerli görüşlerini benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZCAN hocama ve Doç. Dr. Bilge HÜRMÜZLÜ KORTHOLT hocama teşekkür ederim. Epigrafik verilerin yorumlanmasında tezime destek olduğu için Doç. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN' a minnettarım.

Arazi çalışmaları sırasında fotoğraflama ve belgeleme çalışmalarına yardım eden Hakan ALPASLAN, Eser YAYAN ve Nihal ÇEVİK, Sıla UYSAL'a ve seramik çizimlerine yardım eden Ceren AŞIR'e bana destek oldukları için çok teşekkür ederim.

“Sağır Köyü Arkeolojik Yerleşimi Ve Arkeolojik Envanterinin Yorumlanması” başlığını taşıyan bu tezimi 3783-YL1-13 nolu proje olarak maddi anlamda destekleyen Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon (BAP) Birimine ve Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) yönetimine verdikleri destekten ötürü ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak her koşulda sevgi ve sabırla yanımda olan sevgili eşim Serap AĞGÜL'e ve aileme en içten sevgilerimi sunuyorum.

GİRİŞ

Tarihi yarımada formuyla Anadolu yüzyıllardır ismi bilinen, bilinmeyen uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve yapmaya devam etmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski bu bölge sadece kültürel ve sosyal anlamda değil aynı zamanda coğrafyası ve jeopolitik konumunun son derece güçlü bir noktada olması sebebiyle kitlesel göç hareketlerine, büyük istilalara tanıklık etmiştir. İşte bu göçler, istilalar Anadolu topraklarını acımasızca talan edip, birçok uygarlığın düşmesine ve yeni uygarlıkların filizlenmesine ön ayak olmuştur. Ama geçmişin izleri, kurulan yeni uygarlıklarla birlikte iç içe yaşamayı sürdürmüştür. Kimi zaman kendisini siyasal, kültürel, toplumsal sosyal ve inançsal anlamda yeni kültürle bütünleşerek yoğrulmuş, kimi zaman ise yeni kültürü etkisi altına alarak kendi ile bütünleşmiş ve içinde eritmiştir. Gizli kalan pek çok yönüyle de günümüze kadar taşımalarını bilmiştir. Bu sayede Anadolu topraklarında izleri çok derinlere inen, coğrafyası gibi sert ve katı kuralları olan, gelenekçi kültürel toplumlarının oluşmasına zemin sağlamıştır. İstilalar ve göçlerle Anadolu'ya gelen topluluklar yerel halkla iç içe yaşamış ve kemikleşmiştir. Daha da ötesinde Anadolululaşmıştır.

Değişen ve yenilenen Anadolu coğrafyasının zengin toprakları üzerinde, sert yüzey şekillerinin varlığıyla bilinen Torosların dağlık ve ovalık bölgelerine yerleşmiş, kadim bir uygarlık olarak karşımıza çıkan halklardan biri de Pisidialılardır. Yerel nitelikleri ve Anadolulu bir halk olarak bu uzun süreçte kendisine önemli bir yer edinmesini bilmiştir.

Pisidia adı Antik kaynaklarda geçmekte ve birçok gezginin de bölgeyi ziyaret ettiği bilinmektedir. Fakat Anadolu'nun güney kıyıları kadar araştırılmış bir bölge değildir. Günümüzden yüzyıl önce yapılan bilimsel ve bilimsel olmayan çalışmaların ortaya koyduğu dar kapsamlı veriler, sadece belli alanlarda odaklanılmış araştırmalar, birçok verinin kaybolmasına ayıca yanlış yorumlanmasına da sebep olmuştur. Son yirmibeş yılda daha çok yüzey araştırmalarının yapıldığı ve birkaç kentin kazısının günümüzde sürdürüldüğü göz önüne alındığında, büyük bir bilgi açığımızın olduğu net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Son zamanlarda birçok bilim adamı Pisidia bölgesinin eksik kalan ve bir o kadarda Toroslara gizlenmiş olan bu bölge kültürünün daha net

algılanabilmesi, bölgenin değerlerinin gün ışığına çıkarılabilmesi amacıyla yeni çalışmalar ve projeler yürütmektedirler. Çalışmalar sonucunda bölge tarihinin çok küçük bir kısmı netleşmiş olsa da gün ışığına çıkan numizmatik, mimari, seramik ve epigrafik bulgular aslında Pisidia'nın önemli bir kültür varlığına sahip olduğunu açıkça belgelemiştir.

Pisidia'nın yaşamış olduğu coğrafyada bırakmış olduğu izler bugün göller bölgesi olarak bilinen coğrafyada birbirine komşu birçok ilimizde mevcuttur. Bunlardan biride Pisidia uygarlığına başkentlik yapmış, Isparta ili, Yalvaç ilçesi sınırları içerisinde bulunan, bölgenin kuzeyde Phrygia sınırındaki en önemli yerleşme yeri olan Anthios çayı kıyısındaki Pisidia Antiokheia'sıdır. Antiokheia başkentlik rolü gereği sadece sur sınırları içinde var olan bir kent olmayıp oldukça geniş bir Territorium'a sahip yerleşim yeridir. Günümüzde dahi henüz sınırları netlik kazanmamış olmasına karşın coğrafi olarak düşünüldüğünde konumu itibariyle Eğirdir çanağının bitimiyle başlayıp kuzeyde Sultan dağı sırtlarına kadar uzatılabilir. Bu sebepten dolayı Territorium içerisine dahil edilebilecek henüz isimleri dahi bilinmeyen küçükte olsa antik yerleşim noktaları ve yapı grupları bulunmaktadır. Bu yerleşim birimlerinden biride bugün Sağır olarak bilinen Yalvaç'a bağlı bir köydür.

Sağır ile ilgili ilk bulguların toparlanması araştırmacı W.M. Ramsay ve Anderson tarafından gerçekleştirilmiştir. Ramsay'ı bu bölgeye yönlendiren unsur ise Strabon'un belirttiği ikinci bir Men tapınağının varlığı olmuştur¹. Ramsay köyde bazı yazıtlar üzerinde çalışılmış fakat Men ile ilgili hiçbir bulguya rastlanılmamıştır². Sağır tepesinde ise oldukça kötü durumda olan bir tapınaktan söz etmektedir³. Dahası Artemis ile ilgili bazı içerikler olduğunu ve Tapınağın yakınında ise Artemis'e ait bir gümüş heykelciğin bulunduğunu belirtmiştir. Çalışılan yazıtlar günümüz filoloji biliminin yüzyıl önceki teknikleriyle araştırılmışlardır. Bu nedenle eksik ve yanlış bilgilerin olabileceği düşünülmelidir. Bu sebepten ötürü bölgenin sadece arkeolojik değerleri değil aynı zamanda yazıtlarının da ayrı bir başlık altında yeniden incelenmesi gerekmektedir. Sonraki araştırmacılardan Barbara Levick ve Stephen Mitchell, Strabon'un yazdıklarından hareketle Sağır bölgesinden ve çevresinden bahsetmişlerdir.

¹ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 68.

² W.M.Ramsay, *Dedications at the Sanctuary of Colonia Caesarea*, JRS, VIII, 1918, s.113.

³ W.M.Ramsay, *Papers of the British at Athens*, 1911 s. 100.

Fakat herhangi bir fiziksel çalışmayı tam olarak gerçekleştirmemişlerdir. Son derece kısıtlı olarak gerçekleşen çalışmalar geçen zaman içerisinde maalesef devam ettirilememiştir. Çalışmalar dışında günümüze ulaşan bulgular ise sadece kaçak kazılar ve satın almalarla toparlanan malzemenin varlığı kadardır.

Tez çalışmasında öncelikle mevcut yayınların tek tek ve farklı yoğunlukta ele aldığı parçaları bir araya toplamak, böylece konunun hangi başlıklar altında irdelendiğini görmek, tartışma konularını nedenleri ile beraber ortaya koymak, karşıt ya da ortak olan görüşleri yan yana getirmek ve bunlar arasında karşılaştırmalar yapmak amaçlanmıştır. Çalışma mümkün olduğunca güncel bilgileri de değerlendirmeye yöneliktir, bu açıdan araştırmaya, Anadolu'daki en son araştırma düzeyini yansıtan Kazı ve Araştırma Sonuçları yayınları taranarak başlanmıştır.

Sağır köyünde bulunan antik yerleşmenin sadece kültürel boyutu değil, kültürel anlamda yerleşimi en erken ne zaman başlamış olabileceği, konumu ve jeopolitik önemi açısından Sultan dağlarının yamacına kurulmuş olmasıyla nasıl bir amaca hizmet ettiği araştırılmıştır. Aynı zamanda Pisidia Antiokheia kenti ve teritoriumu ile olan kültürel siyasal ve sosyal bağlantının ne şekilde gerçekleştiği ele alınmıştır.

İlgisizliğin beraberinde getirdiği yoğun tahribat ise Sağır köyünde birçok bulguyu yok olma eşiğine kadar getirmiştir. İlk olarak köyün bulunduğu alanda var olan bulguların saptanması gerçekleştirilmiştir. Çalışma neticesinde ortaya çıkan veriler başlıklar altında kendi içlerinde tanımlanıp değerlendirilmiştir. Yapıların yerleşme içindeki işlevi, dönemsel farklılıkları belirlendiğinde kentin tarihi içerisinde sosyal, ekonomik ve kültürel anlamdaki sürecini anlamayı sağlayacaktır. Böylece Sağır köyünün bilinen tarihine ve mimarisine yeni bir katkı sağlanacaktır. Yok, olmak üzere olan birçok eser bu çalışma ile belgelenerek dünya arşivine aktarılacaktır.

Değerlendirme kısmında ana başlıklar halinde ele alınan bölümlere yer verilmiştir. Bu doğrultuda izlenen yol, ekonomik, sosyal, dini ve siyasal boyutlarıyla ulaşılan bilgilerin doğrultusunda ve elde edilen verileri özetleyerek sonuca varmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PISIDIA BÖLGESİNİN TOPOĞRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. PISIDIA BÖLGESİNİN COĞRAFYASI VE TOPOĞRAFYASI

Antik bir yerleşim yerini anlamaya çalışmak için doğal çevrenin kavranması sadece yararlı değil aynı zamanda zorunludur. Coğrafi doku, bölgelerin yerleşimleri üzerinde etken olduğu gibi bölgede yaşamış ve yaşamakta olan insanların kültürel, sanatsal ve mimari açıdan şekillenmesinde farklılıklar yaratabilmektedir. Bu nedenledir ki aynı bölgenin hem dağlık hem de ovalık kesimlerinde yaşayan insanların kültüründe, sanatında ve mimarisinde bu denli değişkenliklerin olması beklenebilecek bir durumdur. Bu bölümde Isparta ili Yalvaç İlçesi Sağır Köyü çevresini şekillendiren coğrafyanın bir betimlemesi aktarılacaktır.

Antik çağda Pisidia olarak adlandırılan bölgenin genel coğrafyasına bakacak olursak, jeolojik yapısına bağlı olarak dağlık olması, yaşamsal açıdan oldukça zor şartlar sunmasına karşın, Paleolitik dönemden günümüze kadar kesintisiz bir yaşam alanı oluşturmuştur (Res.1). Zengin bir prehistorik geçmişi olan bu bölgenin kuzey kesimi İ.Ö. II. Binyılda Arzawa adıyla bilinmektedir⁴. Pisidia Üst Paleolitik Çağ'dan itibaren kesintisiz yerleşim görmüş, Anadolu'nun önemli Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı'nın değişik kültür bölgelerini, sınırları dahilinde barındırmıştır. Böylesi bir durumun muhtemelen en temel nedeni korunaklı, yüksek kayalık, çok sayıda mağaraya ve ulaşılması zor bölgelere sahip olmasından kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda ovalarında varlığıyla çevrede yoğun olan av hayvanlarının zenginliği bölge için önem arz etmiştir. Su gibi yaşamsal kaynakların cezbedici özelliği insanların bu bölgede yaşamlarını sürdürmelerini olumlu yönde etkilemiştir.

Pisidia bölgesi günümüzde yaklaşık olarak Isparta ve Burdur'un tamamını, Antalya'nın ise kuzey kısmını kapsar. Pisidia, Milyas arazisi ile düşünüldüğünde Antalya körfezinin (Mare Pamphylium) kuzeyinde bulunan ovada yerleşmiş

⁴ Veli Sevin, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 153.

Pamphylia'yı tam olarak saran Toros dağları güneyinden sınırlamaktadır⁵. Bölge, batıdan ise Erençay/Bozçay (Lysis) ırmağı Acı Tuz gölü (Anaua Lacus) ile Burdur gölü (Askania Lacus) arasından geçen ve Söğüt dağlarının uzantılarıyla dik olarak birleşen, Sultan dağlarıyla kuzeyden çevrilmiştir⁶. Sultan dağlarının hemen ardından Beyşehir gölünün (Karalis Lacus) güneydoğu köşesinden, Manavgat çayının (Melas) yukarı çığırına kadar olan tepelik sahalar ise doğu sınırını oluşturur⁷. Kuzey ve kuzeybatısında Phrygia bölgesi⁸ Anadolu'nun içlerinden kuzeye doğru uzanır. Bölgenin günümüzde çizilmiş bu sınırları aslında Antik kaynaklarda ve modern gezginlerin gözüyle de çok değişkenlik sergilemiş olduğu söylenebilir. Strabon'un vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda bakılırsa, Pisidia kentlerinin Pamphylia ve Milyas'a kadar sokulduğu görülür⁹ (Res.2).

Pisidia'nın Fiziki şartları ele alındığında Deniz seviyesinden 1000 m kadar yükseklikte olduğu bilinmektedir¹⁰. Strabon kitabında, Pisidia bölgesi için dağlık ve zor şartlar sunan bir coğrafya diye bahseder¹¹.

“Pisidialılar Pamphylia ovasını çevreleyen dağlık arazide oturuyorlardı”

diyerek bölge hakkında betimlemeler yapmaktadır¹². Ramsay'de Pisidia bölgesi ile ilgili vermiş olduğu bilgiler ışığında Strabon'un anlattıklarına yakın bir fiziki koşulların betimlemesini çizmekte olup, benzer durumlardan söz etmektedir¹³ (Res.3-4). Lakin Batı Toroslar grubunu meydana getiren ve göller bölgesini içine alan engebelerin antik dönemde adları ve özellikleri konusunda henüz ele geçmiş net bir belge bulunmamaktadır¹⁴.

⁵ Mehmet Özsait, *İlk Çağ Tarihinde Pisidia*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 27.

⁶ Sevin, a.g.e., s.153.

⁷ Özsait, a.g.e., s. 27.

⁸ Sevin, a.g.e., s.153.

⁹ Strabon, a.g.e., s. 68.

¹⁰ Sevin, a.g.e., s.153.

¹¹ Strabon, a.g.e., s.68.

¹² Strabon, a.g.e., s.246.

¹³ William Mitchell Ramsay, *Anadolunu Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1960, s. 431.

¹⁴ Sevin, a.g.e., s.154.

Pisidia Bölgesi, Pamfilya Likya ve Frigya bölgelerinin birbirleri arasındaki geçiş noktası konumunda yer almaktadır. Ayrıca güneyden ve doğudan gelip, Anadolu'nun iç bölgelerine doğru yönelen güzergâhları, bölgeler arasında önemli geçişleri, geçitleri ve su kaynaklarını barındırmaktadır. Kendi içerisinde kilit nitelikler barındırması nedeniyle, çevresindeki bölgesel güçlere karşı oldukça stratejik önem taşımaktadır. Birçok güç tarafından istila edilmesine karşın bölgenin tam anlamıyla kontrol altında tutulduğunu söylemek güçtür. Bu nedenledir ki Pisidia bölgesinde, yüksek tepe noktalara konuşlandırılmış kentler, kaleler, gözcü kuleleri ve savunma yapıları ile karşılaşmak, coğrafyası göz önüne alındığında bölge insanının yapabileceğe oldukça doğal ve mantıklı bir yaklaşımdır.

2. SAĞIR KÖYÜNÜN TOPOĞRAFİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİMESİ

Sağır Köyü kuzeyinden doğuya ilerleyerek güneye doğru uzanan ve İç Anadolu'dan izole eden Sultan dağları tarafından çevrelenmektedir. Sultan Dağları'nın doğusunda Eber ve Akşehir gölleri yer almaktadır. Doğu etekleri dik biçimde inerken (Res.5), Batı bölümünde bulunan çukur alanlara daha yumuşak biçimde iner. 2610 metre rakımlı Gelincikana Tepesi doruk noktasını oluşturmaktadır¹⁵. Sağır Köyünün doğusunda ise 1100 metre yükseklikte Yalvaç Ovası uzanmaktadır. Çok geniş bir düzlüğe sahip olması açısından büyük bir antik yerleşmenin tarım açısından doygunluğa ulaştırabilecek niteliktedir. Sağır'a 25 km uzaklıkta konumlanmış Pisidia Antiokheia kenti ile 1600 m. rakımda bulunan Men kutsal alanı ve 85 km uzaklıkta Türkiye'nin en büyük tatlı su gölü olan Beyşehir gölü sıralanmaktadır. 25 km güneyinde Eğirdir (Limnai) /Hoyran gölü, ile Hoyran gölünün doğusunu kuşatan Tokmacık tepesi ve Yukarı Tırtar tepeleri bölgeye hakim durumdadır. 128 km güneybatısında ise Isparta merkez bulunmaktadır. Sağır köyünün Batı yönünü kuşatan Karakuş dağları izlenirken, 12 km uzaklığındaki oldukça geniş bir bataklık olan Karamık bataklığı yer almaktadır (Res.6). Karamık üzerinden Phrygia ülkesine ulaşılmış olur ve bu hat Kuzey Pisidia'nın sınırır.

Bitki örtüsü ise daha öncede belirtildiği gibi Sultan dağlarının doğu yüzünün daha dik bir şekilde inmesinden kaynaklı olarak çıplak seyredirken, Maki yüksekliği 1200 m kadar olan yerlerde Kızılçam, Karaçam, Selvi, Sedir, gibi ağaç çeşitliliğine sahiptir¹⁶. Sultandağı'nın geneleninde ise 9 farklı meşe ağacının varlığını sürdürdüğü bilinmektedir¹⁷. Yoğun olarak çıplak dağlar ve dağlar arasında oluşmuş büyük çukurluklar, yarıklar söz konusudur.

Sağır köyü de benzer şekilde yaklaşık 1400 metrede konumlanmış olmasıyla çıplak seyreden dağların yüzleriyle karşılaşılır. Az da olsa ağaçlık alan köy içerisinde mevcuttur. Genel olarak Torosların kayalık özelliklerinin yoğun olduğu yüzey şekilleri köye ve çevresine hakim bir şekilde seyretmektedir.

¹⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sultandağları>.

¹⁶ Sevin, a.g.e., s.154.

¹⁷ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sultandağları>.

Pisidia'nın coğrafyasında akarsular önemli bir yer tutmaktadır. Şüphesiz antik dönemdeki kentleşme faaliyetleri, bir kentin nereye konumlandırılacağı gibi durumlarda su kaynakları etkili olur. Dağlık kesimdeki bölgelerde ve yerleşim yerlerinde ise su her zaman sıkıntılı bir durum olmuştur. Buradan hareketle Sağır Köyü ve civarındaki fazla olmamak ile birlikte su sıkıntılarının olduğu kesindir. Böylesi bir değerlendirmede Paleolitik dönemle başlayan coğrafi koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Pisidia bölgesinde erken dönem yaşam alanlarından başlayıp, yoğun bir biçimde höyük yerleşmelerine doğru gidişat görülmektedir. Bölgede bu denli fazla mağara ve höyük yerleşmelerinin olması dönemsel olarak çevrenin fazlasıyla uygunluğu ile açıklanabilir. Değişen iklimsel ve beşeri faktörler sonucu dengelerde iyiye gidiş olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemel kaynaklar zaman içerisinde azalmaya hatta yok olmaya başlamıştır. Hellenistik dönemde ve sonra ki zaman dilimi içinde ise Sağır Köyü ve çevresi için antik kaynaklarda, modern araştırmalarda dahi bir akarsu izine rastlanmamıştır.

W.J. Hamilton Eğirdir gölü çevresini gezip, notlarını düştüğü gölün etrafında herhangi bir akarsu ve zengin bir kaynağın olmadığından bahseder. Gölün ise dağlardan inen kar suları ve yer altı sularıyla beslendiğini öngörür¹⁸. Böylesi bir öngörü doğru bir yoldur. Sağır köyü ve Kalenin ayrıca çevre yerleşmenin de su ihtiyacı dağlardan gelen suyla sağlanmakta olduğu köy içindeki kaynaklardan anlaşılmaktadır. Belli noktalarda su havuzları oluşturularak kaynak suyu ve dağ suları bu havuzlara yönlendirilmiştir. Bu sayede köyün içme suyu sorunu çözümlenmeye çalışılmıştır.

Eğirdir gölünün çanağı daha erken dönemlerde iç kısımlara kadar uzadığı bilinmekte olup, yoğun tarım ve sulama nedeniyle suyun azaldığı görülmüştür. Bu durumu destekleyen başka kaynakta, Ramsay'ın anlattığı gibi Antiokheia'ya bağlı askeri birliklerin Parlais'e (Barla'ya) ilerleyebilmek için bu gölün çevresini dolaştıklarıdır. Göl ile dağların arasının çok dar olduğu ancak geçecek kadar yerin varlığından bahsetmektedir¹⁹. Ayrıca Karamık bataklığı da erken dönemlerde muhtemelen bir göl olmalıydı. Böylesi bir durumu göz önüne alırsak çevre bölgelere bu

¹⁸ William John Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Midas Kitap, İstanbul, 2013, 361.vd.

¹⁹ Ramsay, a.g.e., s. 436.

gölden su dağıtılıyordu. Fakat çevredeki aşırı sulama ve dengesiz kullanım ile iklimsel şartların değişmesi gölü kurutmuş olmalıdır.

Değişen iklim koşullarının yanı sıra yüzey hareketleri ve denge unsurlarının bozulması da, muhtemelen bölge topoğrafyasını şiddetli bir şekilde etkilemiştir. Sultan dağları ayrıca bir fay hattı kırığına sahiptir. Güney bitiminde yer alan Erenler Dağı ile Alacadağ volkanik dağ grupları bu durumun bir ispatlayıcısıdır²⁰. Oldukça hareketli bir oluşuma sahip olan Sultan dağları gösteriyor ki bölgede güçlü depremler meydana gelmektedir. Yalvaca bağlı Yarıkkaya köyü muhtemel böyle bir deprem sonucunda oluşan topoğrafyanın değişmesi sonucunda bu isimi almış olmalıdır.

²⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sultandagları>.

İKİNCİ BÖLÜM

ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA SAĞIR KÖYÜ VE ÇEVRESİNİN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

1. ARKEOLOJİK VERİLER VE SAĞIR KÖYÜNÜN TANIMLANMASI

Yalvaç kendi içinde üç bucağa bölünmüştür. Merkez Yalvaç olmak üzere, Kumdanlı (Hoyran) ile Bağkonakdır (Örkenez)²¹. Yalvaç'a bağlı 13 kasaba ve 25 köy bulunmaktadır²². Bu köylerden biride Sağır köyüdür. Yalvaç ilçe sıfatıyla batıda en son Sağır köyünü içine almakta olup, Afyon ile sınır komşusudur (Res.7).

Sağır köyü günümüzde konumu gereği yerleşim ve ulaşım açısından ele alındığında oldukça iyi bir noktada olduğu söylenemez. Yamaçlarda oluşan, engebeli ve çevresinin dağlar ile sarılı bir alana kurulu olması, bölgenin çevresinden izole olmasına sebep vermiştir. Bu nedenden dolayı Sağır için dezavantaj oluşturabilecek bir durum sergilemektedir. Fakat Çevresindeki diğer köy ve kasabalara göre daha yüksek bir coğrafyada yerleşmiş olması, daha alçak konumlara inmemesi geçmişiyle yakından ilişkili olmalıdır. Sağır, Yalvaç'a göre 300 metre daha yüksekte olup, 1480 metre rakımında konumlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Tüm Yalvaç ovasını çok rahatlıkla görebilecek bir yükseklikte yer alır. Sadece Yalvaç ovası değil aynı zamanda Antiokheia kenti arasında kalan verimli tarım arazisini ve Hoyran gölü çanağını da kontrol edebilmektedir (Res.8).

Sağır köyü Yalvaç merkeze 25 km uzaklıkta kendi içinde kapalı bir düzeni olan oldukça tipik ve ilginç bir köy olarak karşımıza çıkmaktadır (Res.9). Köye ulaşım asfalt güzergâhtan, Körküler üzerinden bir yol ayrımı ile sağlanmaktadır. Bir diğer yolda Körküler kasabası içinden devam ederek köye ulaşmaktadır. Sağır Köyüne yaklaştıkça yol boyunca inişli çıkışlı ve engebeli bir arazi söz konusudur (Res.10). Yol çevresinde köye ait tarım arazileri etrafı çevrelemektedir. Köyün tek ağaçlık bölgesi bugün Sağır

²¹ Durmuş Karaman, *Dünden Bugüne Yalvaç Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1991, s. XIII.

²² http://www.yalvac.gov.tr/default_B0.aspx?content=1019.

köyü girişinin güneyinde oluşturulmuş koruluktur. Köye yaklaşıldığında ise batısında yer alan yüksekçe Karakuş dağları ile kuzeyini kuşatan Sultan dağları rahatlıkla görülmektedir. Sağır köyü bu dağların görkeminin gölgesi altında kurulmuş son derece farklılıklar içeren bir yerleşimdir. Bunun dışında yoğun bitki örtüsü olmayan, yer yer küçük ağaçlık alanların olduğu, yüksek bir mevkide olup, oldukça sarp, eğimli, taşlık ve kayalık bir araziye sahiptir.

Köyün ortasından bugün asfalt bir yol geçmekte olup, Karamık ve Yalvaç'ı birbirine bağlamaktadır. Köy içindeki sokakların tamamı bu yol ile kesişmektedir. Yolların ve sokakların bakımsız olduğu hemen göze çarpmaktadır. Son derece bakımsız olan köyün bir çok ihtiyacı yaşayanların kendi imkanları doğrultusunda karşılandığı kesindir.

Konumu açısından olumsuz bir ortam izlenimi yaratmasına karşın, burada yaşayan yerel insanlar için artık alışıla gelmiş bir durum sergilemektedir. Günlük ihtiyaçlarını karşılamakta ve hayatlarını coğrafyanın zor şartlarına uydurarak yaşamlarını devam ettirmektedirler. Çevrede düzlük mevkiler olmasına karşın dağlık ve kayalık noktaları kendilerine yurt edinmişlerdir. Buradan da görüleceği üzere binlerce yıldır süre gelen, Pisidia bölgesi halklarının korunaklı noktalara yerleşmesi unsuru günümüzde Sağır köyüyle halen sürdürülmektedir.

Sağır Köyü yaşayanlarının genel olarak tarımsal faaliyetlerin ve çok fazla olmasa da hayvancılık dışında başka bir uğraşları olmadığı anlaşılmaktadır. Köyün yüksek yamaçlarına kadar tarımsal arazileri görebilmek mümkündür. Köyü çevreleyen oldukça geniş arazilerin neredeyse tümünün ekin arazisi yapılması, köyün en büyük geçim kaynağı olduğunu yani tarıma dayalı bir ekonomik sistemin varlığını göstermektedir (Res.11,12).

Bölgenin genel olarak mimarisini ele aldığımızda, Yalvaç ilçesinde geleneksel olarak karşımıza çıkan ev tipleri üç grupta toplanmaktadır²³. İlk tip en eski olarak kabul edilir²⁴. Bu tip beden duvarları kerpiç olup taş temelli yapılardır²⁵. Çatı tipleri ise düz toprak damlıdır (Res.13). Duvar yapıları, yaşamış oldukları iklimsel koşullar göz

²³ Karaman, a.g.t., s. X.

²⁴ Karaman, a.g.t., s. X.

²⁵ Karaman, a.g.t., s. X.

önünde tutulduğunda kalınlıkları oldukça farklılık göstermektedir. İkinci tip beden duvarları kerpiç olan çatılı ev tipidir²⁶ (Res.14). Yalvacın karakteristik ev tipolojisi ikinci tipe dayandırılır. Son tipi ise günümüzde tüm kent ve köylerde dahi görebileceğimiz modern betonarme yapılar oluşturmaktadır²⁷ (Res.15).

Köyün girişinden başlayıp iç kısımlarına doğru devam edildiğinde oldukça farklı bir mimari ile karşılaşılır. Sağır köyünde taş temelli, tek veya çift katlı ahşap hatıllı, taşıyıcılarla güçlendirilmiş kerpiç duvarlı ve düz damlı yapıların yoğunluğu dikkat çekmektedir (Res.16). Oldukça iyi bir ahşap işçiliği yapıların ahşap elemanlarında ve birleşim noktalarında varlığını göstermektedir (Res.17). Yapıların büyük çoğunluğu kendi sahipleri tarafından defalarca onarımdan geçmiştir. Onarımdan geçmelerine karşın zamanın getirdiği yıpranma karşısında çokta iyi durumda olmadıkları kesindir. Bazı konutlar ise artık terk edilmiş, depo veya ardiye gibi kullanılmaktadır. Kerpiç yapıların dışında taş temelli, kerpiç duvarlı, kırma çatılı yapılar ve günümüz modern yapıları da köyde yer almaktadır. Yeni yapılar köy nüfusunun yurtdışı ve farklı illerde yaşayan aileleri tarafından inşa edilmiştir.

Yalvacın merkezine bağlı olan Sağır köyünde günümüzde tespit edilen ev tipolojisi ise Yalvaç'ın en eski ve ilk ev mimarisini yansıtmaktadır. Kerpiç duvarlı, taş temelli ve düz damlı yapı geleneği ile inşa edilmişlerdir. Anadolu coğrafyasında Neolitik dönemden itibaren sıklıkla karşılaştığımız bu mimari olgunun yinelenerek günümüze kadar çok değişmeden aktarıldığının bir kanıtıdır. Köyün girişinden itibaren sıklıkla bu tipolojideki evlerle karşılaşmaktadır. Birçoğu özgün mimari niteliklerini halen devam ettirmektedir. Bu bağlamda Yalvaç merkezli Sağır köyünün, yakın geçmişteki mimarisinde neredeyse hiçbir değişimin olmadığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Yalvaç ilçesinin asal konut sistemi kerpiç duvarlı ve çatılı mimari unsurlar olduğu tespit edilmiş olmasından hareket edilirse, Sağır köyü Yalvaç'tan ayrılarak kendine özgü mimari tipolojisini yaratmıştır. Bu özgünlüğünü zamanın yıkıcılığına karşın büyük bir direnç ile devam ettirmekte olduğu söylenebilir. Ayrıca bu yapılar inşa edilirken köydeki tarihi ve arkeolojik birçok mimari örneği de beraberinde kullanmışlardır.

²⁶ Karaman, a.g.t., s. X.

²⁷ Karaman, a.g.t., s. X.

Köy merkezinde ise köy halkının erkeklerinin çoğunlukla zamanlarını geçirdiği bir kıraathane yer almaktadır. Daha önce eski bir caminin bu kahvenin yerinde olduğu köy halkının verdiği bilgiler dahilindedir. Bakımsızlık yüzünden yıkılmış ve yeni Cami ise köyün güneybatısına tekrardan inşa edilmiştir.

Köyün belli sokaklarının baş kısımlarında konumlandırılmış çeşmeler yer almaktadır (Res.18). Bu çeşmelere ulaşan su köyün kuzeyinde yer alan iki adet su havuzunda toplanmaktadır (Res.19). Su havuzlarına ulaşan su, dağ sularının ve pınarların oluşturduğu kaynaklar yoluyla buralara aktarılmaktadır. Havuzda biriken sular köy içinde yer alan çeşmelere ulaştırılmaktadır. Günümüzde de köyün insanları su ihtiyaçlarını mevcut çeşmeler aracılığı ile sağlamaktadırlar. Hatta bazı evlerin su tesisatları dahi bulunmayıp, taşıma yoluyla evlerine bu çeşmeleri kullanarak içme suyu almaktadırlar.

Sağır Köyü arkeolojik bulgu açısından da oldukça zengin veri sunmaktadır. Roma imparatorluğunun bölgede hakim olması ve savaşacak başka kimsenin olmaması nedeniyle Kale yerleşimi işlevsel anlamda savunma mekanizmasını yitirmiştir. Erken imparatorluk döneminden başlayıp, geç antik çağın içlerine kadar malzeme ile karşılaşılması önemli olup, yerleşmenin bugünkü Sağır köyüne inmiş olduğunu desteklemektedir. Malzemenin yoğunluğu Sağır köyünün Roma dönemi yerleşimi açısından önemli bir yere sahip olduğunu, hatta Antiokheia'dan sonra Territorium içerisinde ikinci büyük yerleşmenin olabileceğine işaret etmektedir. Aynı zamanda Sağır köyünde tarihsel bir süreklilik olduğunu da göstermektedir. Hristiyanlık dönemine ait izlerle birlikte kesintisiz bir yerleşim süreciyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz.

Arkeolojik verilerin çeşitliliği ise köy içinde dağınık halde bulunmaktadır. Arkeolojik materyaller bugün köyde yer alan yapıların tamamının inşasında ana malzeme unsuru olarak işlevine devam etmektedir. Özellikle yapıların taş temellerinde, mimari bloklar taşıyıcı unsur olarak kullanılmıştır. Bu şekilde çok sayıda malzeme izlenebilmektedir. Yapılarda devşirilerek kullanılan kimi bulgu olduğu gibi doğrudan yerleştirilmiş, kimi ise kırılarak parçalanmış ve parçalar halinde duvar veya temel ile bütünleştirilmiştir.

Evlerin beden duvarlarında kabartmalar ve mimari örgelerin kullanıldığı örneklerde yer almaktadır. Kybele kabartması bunlardan biridir. Duvarın içerisinde yatay olarak yerleştirilmiştir (Res.20, Çizim.1, Kat.No.6). 90 cm yüksekliğinde ve 55 cm genişliğindeki kabartma kireç taşından olup, yüzeyi oldukça aşınmıştır. Tanrıçanın yüzü neredeyse silinmiştir. Artemis/Kybele, iki yanında aslan figürlü, kolçaklı bir taht üzerinde oturur şekilde verilmiştir. Giyimli olarak duran Artemis/Kybele'in başı kapalı ve kafasında Polos'lu olarak aktarılmıştır. Uzun bir kıyafet giyen tanrıçanın giysisi göğüs altından bir bağ ile bağlandığı görülmektedir. Her iki elinde de belli olmayan bazı nesneler tutmaktadır. Hemen altında ise bir geyik koşar halde betimlenmiştir. Mermerden yapılmış aslanlı bir taht üzerinde oturan benzer bir Kybele kabartması Yalvaç müzesinde sergilenmektedir (Res.21). Bir başka örnekte kapı temalı bir mezar bloğudur. Kireç taşından yapılmış, yarısı kırık halde korunmuştur. Genişliği 65 cm, uzunluğu 78 cm'dir. Üzerinde oldukça kalın işlenmiş kapı çerçeveleri yerleştirilmiştir. Çerçevelerin içerisinde altta çiçek motifi ve üstte kapı kulpu net olarak seçilebilmektedir (Res.22).

Aynı zamanda evlerin bahçelerinde sağlam olarak günümüze ulaşmış 100 cm yüksekliğine gövdesi 90 cm çapa ulaşan pithoslar, 70 cm yüksekliğinde ve ağız çapı 50 cm olan dibek taşları tespit edilmiştir (Res.23).

Bahçe duvarlarında ve evlerin basamak döşemelerinde, ince tarakla işlenmiş nitelikli işçiliğe sahip blok parçaları kullanılmıştır (Res.24), mermerden oldukça nitelikli, çift yönlü 110 cm uzunluğunda ve 60 cm genişlikte sütun altlıkları (Res.25) duvarlara bağlayıcı nitelik katacak şekilde yerleştirilmiştir. Köy içerisinde 20 numaralı evin bahçe kapısında yatay olarak yerleştirilmiş bir sunak yer almaktadır (Res.26,Çizim.2). Üzerinde her hangi bir yazıt olmayan sunak kireç taşındandır. 100 cm uzunluğunda 55 cm genişliğe sahip sunağın merkezinde oldukça tahrip olmuş bir figür (Helios ?) veya bezeme yer almaktadır. Sunağın merkezinde yarım dairesi korunabilmiş ve dairenin üst kısmında simetrik olmayan uzantılar mevcuttur. Alt ve üst silmelerde sağ yönünde kırıklar bulunmaktadır. Arka yüzünün ise dönük olmasından dolayı herhangi bir figür veya yazıt görülmemiştir.

Yine bahçe duvarında temel düzeyde kullanılmış, yarısı kırılarak korunmuş kapı temalı mezar bloğu mevcuttur. Genişliği 51 cm, yüksekliği 28 cm'dir. Kapı

çerçevelerinde biri kadın figürüne benzeyen başı kapalı, ayakta elleri göğüs kısmında birleştirilmiş ve giyinik olarak tasvir edilmiştir. Diğer çerçevede ise kapı kilit aynası ve anahtarı yer almaktadır. (Res.27).

Konutların ahır bölümünde yer alan, üst yapıyı taşıyan ahşap desteklerde sütun kaideleri, bloklar (Res.28) ve sunaklar altlık yerine getirilerek temel taşıyıcı gibi kullanılmıştır. 60 cm çapında 65 cm uzunluğunda 65 cm genişliğinde düz olarak işlenmiş kireç taşından sütun altlığı evin ahır kısmında ahşap bir dikmeye taban olarak yerleştirilmiştir (Res.29). Aynı evin ahır bölümünde çok iyi korunmuş ve Zeus'a adanmış olduğu düşünülen bir sunak yer almaktadır. Aynı zamanda bölgede yerel olarak Zeus için kullanılan bir ephitet bulunmaktadır. Bu ephitette Zeus Kalakagatios olarak verilmektedir²⁸. Görülebilen ölçüleri 90 cm yükseklikte ve 70 cm uzunluğunda olan sunağın derinliği 65 cm'dir. Ön yüzünde boynuna girland asılmış bir Bukephalion figürü konulmuştur. Figürün üs kısmında ise kötü durumda olan yazıt yer almaktadır. Sunağın sol yanında Şimşek demeti yer alırken (Res.30, Kat.No.1), sağ yanında ise üzüm salkımı bulunmaktadır. Sunak silmesinin üst kısmında ise kafa kısmı kopmuş bir kartal figürü bulunur. Muhtemel kanatlarını açmış bir pozisyonda olmalıdır. Hemen altında bir yazıt yer almaktadır (Res.30a). Fakat yoğun tahribattan ve sunağın duruş açısında dolayı net olarak okunamamaktadır (Res.30b). Girlandın yüzeysel ve kabartma derinlikleri fazla yoktur. Girland yüzeye göre oldukça yüksek hacimlidir²⁹. Son derece nitelikli bir çalışma söz konusudur. İşçiliği erken imparatorluk dönemini çağrıştırmaktadır. Girland yapraklarının ana hatları net olarak görülebilmektedir. Boğa başı başarılı bir biçimde gerçekçi olarak verilmiştir. Geç Augustus-Erken Tiberius girland örneklerinin tamamı bol miktardaki meyve ve yaprak karışımından oluşmaktadır. Bu özellikleriyle M.S. 1. yy. ilk yarısına tarihlenebilir

Köy Çeşmelerinin kurnalarının yapımında kullanılan nitelikli bloklar yeniden düzenlenerek 2 metre uzunluğunda ve 80 cm genişliğinde 50 cm derinliğinde yalıklar oluşturulmuştur (Res.31).

²⁸ W.M.Ramsay, *The Tectosagians, JHS* vol. 32, 1912, s.162.

²⁹ L. Vandeput, *The Architectural Decoration in Roman AsiaMinor, Sagalassos: A Case Study*, Brepols, 1997, s. 60.

Bazı epigrafik verilerin yanında, mimari bezeme ve strüktür malzemeleri köy kahvesi önünde, açık hava müzesi gibi duran alanda, köy çeşmesinin bulunduğu, daha doğrusu köyün meydanı olarak nitelendirebilecek yerde toplanmış ve kıraathanenin bahçe terasında dizilmiştir (Res.32). Kahvenin bahçe duvarında bulunan bazı yazıtlı bloklar yüzleri okunmasın veya fark edilmesin diye boyanmıştır. Kıraathanenin kuzeydoğu duvarında bir haç motifi de batıya dönük olarak durmaktadır. 50 cm çapında olan motif yuvarlak bir çerçeve içine alınmıştır (Res.33). Cami olarak kullanıldığını söylediğimiz bu alanda çok sayıda materyalin bir arada olması daha önceki dönemde caminin bulunduğu noktada bir kilisenin varlığına işaret etmektedir. Hatta daha erken dönemlerde ise farklı bir mimari yapının olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Kahvenin teras duvarını destekleyen kırık durumda günümüze ulaşmış sütunlar mevcuttur (Res.34, Kat.No.7) Yine Kahvenin bahçesinde 175 cm uzunluğunda ve 75 cm genişliğinde hexagonal formda bir adak dikmesi bulunmaktadır. Dikmenin ön yüzünde 15 satırlık bir yazıt yer alır. Her bir harf 5 cm genişlikte olup, her satır 2 cm aralıktadır. Nereden geldiği bilinmeyen hexagon dikmenin Zeus'a adanmış olduğu anlaşılmıştır (Res.35). Yazıtın üçüncü satırında Zeus ismi okunurken, onuncu satırda ise para toplama ile ilgili olarak *αναλωματ* kelimesi geçmektedir. Zeus adına toplanan bu bağış ve adına dikilen hexagon dikme ile şimşek ve kartal bezemeli sunak bölgede Zeus ile ilgili önemli bir tapınım olduğunu kanıtlar niteliktedir. Yazıt yazı karakteri göz önüne alındığında M.S. 2 veya 3 yüzyıllarda yapıldığı düşünülmektedir.

Köyün genel durumuna dışarıdan bakıldığı takdirde, bulguların sadece yapıların beden duvarlarında ve inşasında değil, etrafa gelişi güzel bir biçimde dağıtılmış olduğu da görülmektedir. Yol kenarlarında, sokak ortasında ve duvar diplerinde duran sütun parçaları, arşitrav blokları, İyon düzenine ait üst yapı elemanı olan dış sıraları, sütun altlıkları, kapı temalı mezar blokları, fazlasıyla tahrip olmuş, okunamayacak durumda yazıtlar ve girland taşıyan boğa kafaları mevcuttur.

Boş bir arazide yer alan bir blok taşının üzerinde merkezde bukranon tarafından taşınan girland motifi yer almaktadır. Kireç taşından yapılma 150 cm uzunluğunda 70 cm genişliğindedir. Girlandlar Yüzeyden çokça yükselmemiş olup, henüz parçalanarak ayrışmamıştır. Girlandların alt kısımlarında üzüm salkımları görülmektedir. Girlandların orta kısmı oldukça dolu olup, ağırlığı ve genişliğinden dolayı aşağı doğru sarkarak “u”

formuna ulaşmıştır. Girland boşluklarında ise tamamen tahrip olmuş, ne olduğu anlaşılmayan figürler yer almaktadır. Bu bağlamda da çok M.S. 1.yy ikinci yarısı olma ihtimali yüksektir (Res.36, Kat.No.2).

Açık alanda Yarısına kadar toprağa gömülmüş ve görünen ölçüleriyle 60 cm dışarıda kalmış 45 cm genişliği olan bir sunak bulunmaktadır. Sunağın üzerinde net olarak görülen 25 cm uzunluğunda üzüm salkımı kabartması yer almaktadır. . Üzerinde ise herhangi bir yazıt mevcut değildir. Tanrı Dionysos ile ilişkilendirilebilecek bir sunak olabilir (Res.37). Tahribattan ve toprağın altında kalmış olması eser hakkında bilgilerin ve tarihlenmenin eksik kalmasına sebep olmuştur.

Yol kenarlarında gelişi güzel yatırılmış sütunlar çok sayıdadır. Birçoğu insan tahribatından nasibini almış durumdadır (Res.38). Oldukça iyi bir işçiliğe sahip sütunların hangi yapıya ait oldukları bilinmemektedir. Çok farklı boylarda sütun tamburları (Res.39) ve kırık olarak günümüze ulaşmış sütun parçaları tespit edilmiştir. Sütunların tamamı yivli olup, kireç taşından yapılmıştır (Res.40). Her bir yiv açıklığı 7-8 cm arasında ve 4 cm derinliktedir. Arrisler ise 2 cm genişliğe sahiptir.

Köyün içinde devam edildiğinde sokak arasında kalmış, bir evin bahçesinde kapı girişine ait olabilecek, yarısına kadar ayakta korunmuş, kireçtaşından kapı söveleri yer almaktadır. Sövelerden hareketle bahçe içerisinde malzemeler daha önce ki bir yapının girişine ait mimari bloklar olduğunu göstermektedir. (Res.41). Yüzeyin tamamı toprakla kaplı olmasından kaynaklı olarak yapının genel planı hakkında herhangi bir bilgi edinilememiştir.

Ev duvarlarında üst yapı elmanı olarak kullanılan birçok kiremit (Res.42) ve birde yazıt tespit edilmiştir (Res.43). Yazıt büyük oranda tahrip olmuş bir onurlandırma yazıtıdır. Yapılan incelemede yazıtın harf karakterlerinden hareketle M.S. 3. ve 4. yüzyıla ait olduğu daha çok erken Hristiyanlık döneminde yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Bunun dışında veri sunacak başka bir ipucu maalesef malzeme üzerinde mevcut değildir. Yine aynı alanda iyon düzenine ait bir diş sırası kırık olarak belgelenmiştir (Res.44, Kat.No.10).

Duvarda kullanılmış büyük oranda tahrip olmuş bir başka yazıt yer almaktadır. 45x35 mc ölçülerindedir. Üçgen alınlıklı bir mezar taşıdır (Res.45 Çizim.5, Kat.8).

Üçgen alınlığın içinde kalkan şeklinde bir rozet yer almaktadır. Pisidia kalkanına benzemesi açısından önemli olup, bilinen ilk Pisidia kalkanları M.S. 2. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Yazıtta Roufus adı okunmaktadır. Bir Latin ismi olup, yazıt helencedir. Yazıtta ölen kişinin bir rahip olduğu, babasının ve büyük babasının da rahip olduğu aktarılmaktadır. Yazı karakterinden kaynaklı M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yalvacın bir çok köyünde karşılaştığımız durum ise Yatırlardır. Benzer bir yatır Sağır köyünde de bulunmaktadır. Sağırşık olarak bilinen türbe çevresindeki mimari örgelere bakılırsa kendinden önceki bir yapının olduğu yere kurulmuştur. Türbenin yerinin seçilmesinde muhtemelen ilk yapı etkili olmuştur. Kendinden önceki kültür katmanlarıyla alakalı olarak burada bulunan bir tapınak ya da kutsal bir mekanın Sağırşık yatırı ile devam ettirilmiş olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Sağırşık ismi Sağır köyünün bilinmen en erken adıdır (Res.46).

Köyde kültür varlığı olarak değerlendirilebilecek mimari örgeler dışında yapısal anlamda arkeolojik bulgulara yer almaktadır. Köy içinden geçerek kuzeybatıya doğru yükselen, dolambaçlı ve toprak bir yol yer alır. Yolun sonunda Sağır tepesi olarak bilinen yerde bugün tamamen yıkık olarak bugünüme ulaşmış bir Kale mevcuttur (Res.47). Kale yapısı kendi içinde bir iç kale oluşturarak ikinci bir yapıyı ortaya çıkarır. Diğer bir yapıda kalenin içerisinde güneydoğu uçta konumlandırılmış ve temel düzeyde korunmuş tapınak yapısıdır (Res.48). Ayrıca Hristiyanlık dönemine ait bir Kilise yapısı da Sağır tepesi olarak adlandırılan kalenin alt kısmında, bir tarla içerisinde doğuya doğru bakar şekilde bulunur (Res.49). Kale ile kilise arasında kalan ağaçlık bir alanda ise günümüzde aktif olarak varlığını devam ettiren ve köyün su ihtiyacını karşılayan kaynak yer akmaktadır (Res.50). Bu yapılara ilerleyen bölümlerde daha detaylı değinilecektir.

Yerleşmenin dışına doğru devam edildiğinde köyün batısında ve köyü tepeden gören tamamı yıkılmış durumda, kireç taşı bloklardan örülmüş, ince işçiliğe sahip bir birinden farklı uzaklıklarda mezar odaları bulunmaktadır. Mezarlar konumlarına göre 1 ve 2 numara olarak adlandırılmıştır. (Res.51,52, Çizim.3). Günümüzde tamamı tahrip edilmiş ve kaçak kazılarla yok olma aşamasına gelmiştir. Toprak içerisine açılmış ve çevresi blok taşlarla örülerek oda şekline sokulmuştur. Muhtemel kapı temalı ve aynı

karakterdeki malzemeye sahip bloklar ise bu oda mezarların girişlerinden sökülmiş ve köye taşınmıştır. Benzer mezar tipleri Serikli Topbaş Mevki³⁰ (Res.53) nekropolisi ve Kepeci Tepe Nekropolis’inde³¹ yürütülen yüzey çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır (Res.54). Bölgede ki dağıtılmış olan mezarlarda açığa çıkan düzgün kesilmiş blok taşlar, nekropolislerde basit inhumasyon gömülerin dikdörtgen biçimli taşlarla oluşturulmuş mezarlar olduğu aktarılmaktadır³².

Ayrıca Sağır köyünün güneyinde köyden 2 km uzaklıktaki ağaçlık bir mevkide iki adet kaya mezarı konumlanmaktadır³³ (Res.55). 1 ve 2 numaralı olarak adlandırılan mezarların ön cepheleri tamamen tahrip olmuş ve iç kısımları yarıya kadar toprakla dolmuştur. Kaya mezarlarında en ilginç olan ise 1 numaralı mezardır. Sadece Sağır için değil Pisidia bölgesi geneli için düşünüldüğünde kendi içinde farklılıkları olan bir mezar tipidir. İç mekânın tasarlanmasında ev mimarisine öykünülmüş ve plaster sütunlarla bezenmiştir (Res.56). Üst örtüsü ise üçgen alınlıklı olup, beşik çatı formundadır. Üst örtüde, orta aksta beşik çatıyı taşıyan yine ahşap mimaride gördüğümüz, çatının yükünü yan kanatlara ulaştıran bir strüktüre sahip, ana mahya yer almaktadır. Yan kanatlara taşınan yükün doğrudan plasterlere aktarılması ise, ahşap mimariden alınmış olan merteklerin yerleştirilmiş olmasıyla algılayabiliyoruz. Merteklerin ve plaster sütunların birleştiği noktada yuvarlak olarak tasarlanmış kalkan motifine benzeyen rozet şeklinde bezemeler söz konusudur. İç mekanın ahşap öykünmenin getirdiği mimari tasarımla oldukça iyi hareketlendirmiş olduğu ve nitelikli işçiliğe sahip olması bölge için önemlidir. Dış cephede kayada kopmalar meydana gelmiştir. İç kısmı özenle tasarlanmış 1 nolu sağır kaya mezarının görkemli bir dış cepheside olması ihtimali yüksektir. İki numaralı mezar ise 1 numaralı mezar ile benzer özellikler sergilemekte olup aynı mimari mantıkta tasarlanmıştır. Belirsiz olarak görülen duvardaki sağlam kalmış iki plasterden başka süsleme göze çarpmamaktadır. Muhtemelen yoğun tahribata uğramış olmalıdır. Böylesi mezarların yapılabilmesi tamamen maddi boyutla ilgilidir.

³⁰ Bilge Hürmüzlü, *Konana – 2012 Yılı Çalışmaları Kepeci Tepe Nekropolisi*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Sayı: 36 2013, s.23.

³¹ Bilge Hürmüzlü, *Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010: Konane (Conana) Antik Kenti ve Çevresi*, ANMED, 2011, s. 197.

³² Hürmüzlü, 2013, s. 23.

³³ Hakan Alparslan, *Yalvaç Kaya Mezarları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, s.

Muhtemelen Sağır içinde ileri gelen, saygın bir kişiliğe ait olduğu düşünülen birisine ait olmalıdırlar.

Sağır köyündeki farklı mezar tipleri göz önüne alındığında antikçağda geniş bir nekropol alanının köyün güneyini ve batısını kuşattığı söylenebilir. Kör kapı şeklinde işlenen mezar bloklarının ve dönemin kaya mezarlarının cephe ve iç tasarımlarına bakıldığında, ahşap öykünmenin sonucu olarak ortaya çıktığını bilmekteyiz. Bu tip mezarların Phrygia kültürünün alt yapısının bir ürünü olması ve bölgenin kendi yerelliği ile birleşerek meydana getirmiş olduğu yenilikçi bir o kadar da farklı bir bakış açısıyla bu bölgede dönem modası gibi karşımıza çıkmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Köyün dışından batıya doğru devam edildiğinde, kuzeye uzanan Antik çağda ulaşımının bir parçası olarak karşımıza çıkan bir Roma yolu yer almaktadır. Oldukça kötü korunmuş durumda olan yolun izlerinin günümüzde çok küçük bir kısmı görülebilmektedir (Res.57). Yolun döşeme taşları yoğun yüzey aşınmasından ötürü formunu yitirmiştir. Aşırı bozulmaya rağmen yolun temel kısımlarını oluşturan birçok blok etrafta saçılmış fakat bir aks üzerinde birbirini takip etmektedir (Res.58). Muhtemelen Via Sebaste ve Karamık yolundan gelen bir antik yol ile birleşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Sağır köyünün kendisinden daha aşağıda bulunan günümüz köylerine ulaşan antik yollar ile bir bağlantı kurularak, Pisidia Antiokheia kentine gitmekte olduğu düşünülmelidir. Mevcut yolun kaleye ulaşip ulaşmadığı ise tahribattan dolayı anlaşılamamaktadır.

Sağır köyünün güneyine daha alçak noktalara inildiğinde ağaçlık ve derenin çevresinde basit kuru örgülü duvar sistemine sahip yapı grupları ile karşılaşmaktadır (Res.59,60). Daha çok oda şeklinde karşımıza çıkan bu mekanların, geç bir evrenin mimarisini andırmaktadır. Sağır köyünde Hristiyanlık dönemine ait bulgular söz konusu olup, daha sonradan bu bölgeye taşınmış veya yerleşilmiş izlenimi yaratmaktadır. Su kaynaklarına daha yakın olmak ve düz alanlarda daha rahat hareket etmek için bu bölge seçilmiş olabilir. Görülebildiği kadarıyla birkaç yapının yıkımda olan duvarları gün ışığındadır. Daha fazlasının belgelemek için detaylı bir çalışma gerçekleştirilmelidir.

Arkeolojik bulgular sadece köyde sınırlı kalmamıştır. Sağır köyünde ele geçmiş bölgedeki yerel taş ocaklarına ait kireç taşıdan yapılmış dokuz adet ve bronzdan bir adet heykelcik mevcuttur. Toplamda 10 parça olan eserler ise bugün Yalvaç müzesinde

korunmaktadır. Bunlardan 3 tanesi envanterlik olarak kayıtlara geçmiş olup, diğer 7 mimari parça ise etütlük olarak ayrılmıştır. Ayrıca Roma erken imparatorluk döneminden geç imparatorluk dönemine kadar Sağır'da yedi adet Antiokheia kent sikkeleri satın alma yoluyla ele geçmiştir³⁴

3728 numaralı envanterlik eser müze bahçesinde olup binan kuzeyinde yer almaktadır (Res.61, Çizim.4, Kat. No.3). Üzerinde bir kör kapı bulunan, süslemelerle bezenmiş, yerel kireç taşından yapılmış kapı temalı mezar bloğudur. Anadolu'da yaygın olarak kullanılmış olan kapı formu mezar siteli Pisidia bölgesi antik kentlerinde Hellenistik ve Roma dönemleri içinde görülmektedir. Mezar stelleri bölgenin sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi vermesi yanında, bulunduğu coğrafi konum itibariyle kültür etkileşimine açık bir bölge durumundadır. Kuzeyinde Phrygia, güneyde Pamphylia ve Kilikia, batıda Lykia ve Kabalis, doğuda ise Lykonian ve Isauria bölgelerinin yer aldığı göz önüne alınırsa muazzam bir kültürel etkileşimin varlığından söz edebiliriz.

Kapı formu mezar sitelerinin ilk olarak Phrygia bölgesinde ortaya çıktığı ve³⁵ Kapı formu mezar sitelerinin kökeni olarak Phrygia ile ilişkilendirildiği görülmektedir³⁶. Bu tip mezar siteleri ile ilgili olarak Waelkens, Phrygialıların “ev” ya da “tapınak” biçimli mezarlardan etkilenerek bu mezar siteli formunun tüm Anadolu'ya yayıldığını belirtmektedir³⁷. Phrygia, Anadolu'da “ev-mezar” temasının M.Ö. 9. ve 6. yüzyılları arasında en yoğun işlendiği bölgedir³⁸. Bunun en önemli nedeni; Phrygia'lının mezarlarını ölümlerin yaşadıkları evleri olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Gerçek yaşamdaki Ev kavramını olduğu gibi ölüm sonrası hayata yansıtmışlardır. Kaya anıtlarında özellikle vurgulanan kapı teması ölüm sonrası hayata geçiş noktası olarak görülmüş ve bu nedenle gerçek hayatta kullanılan ev kapılarına

³⁴Ertuğrul Akış, *Yalvaç Müzesi'nde Yer Alan Pisidia Antiokheiası Roma Koloni Sikkeleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), 2011, s.53.

³⁵Stephan Mitchell, *In Search of the Pontic Community in Antiquity, Representations of Empire, Rome and the Mediterranean World*, New York, 2004, s.35-65.

³⁶Şehrazat Karagöz, *Anadolu'dan Mezar Stelleri: Arkaik-Greko Pers-Hellenistik-Roma-Bizans Çağları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1984, s. 10.

³⁷Marc Waelkens, *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheitür*, Mainz. 1986, s. 14.

³⁸William Mitchell Ramsay, *A Study of Phrygian Art*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 9, 1888, s. 351.

benzetilmeye çalışılmıştır³⁹. Kapı teması sadece mezar sitellerinde değil, aynı zamanda kaya anıtlarında, osthoklerde ve lahitlerde de sıkça işlenen bir konu olmuştur⁴⁰. “Yalancı Kapı” betimiyle birlikte aynı osthokte üzerinde görülen Pisidia kalkanı ve Pisidia’lı unsurların⁴¹ varlığı bilinmektedir. Bu gelenekteki mezar sitelleri geniş bir coğrafyada, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde de kullanılmaya devam etmiş ve Bizans ile birlikte son bulmuştur⁴². Bizans dönemine kadar yaygın olarak kullanım görmüş olan kapı temalı mezar stellerinin pano içlerinde farklı betimlemeler işlenmiştir.

Sağır köyünde tespit edilen Kapı formu mezar blokları köyün birçok yerinde evlerin ve bahçe duvarlarının içlerinde duvar taşı olarak kullanıldığından söz etmiştik. Yoğun olarak karşımıza çıkan bu bloklardan anlaşıldığı kadarıyla, bölgede bir Nekropolis’in varlığını ortaya koymaktadır. Sadece kapı formu olmayıp aynı zamanda köyün batısında bloklardan oluşturulmuş yeraltı mezarları ve kaya mezarları da bulunmaktadır.

Antik çağlarda Kuzey Pisidia olarak bilinen bu bölge Phrygia’nın güneyi ile komşudur. Bölgesel olarak incelendiğinde, Phrygia coğrafyasına olan yakınlığı ve önemli yol güzergâhlarının üzerinde yer almasından dolayı Antiokheia ve Territorium’unda böylesi dinsel öğelerin etkisinin görülmesi garip karşılanmamalıdır. Antiokheia Pisidia’dan çok Phrygia gibi davranmaktadır. Bu nedenle dolayı Phrygia etkili olduğu kesin olan kapı formu mezar sitellerinin, Kuzey Pisidia’daki varlığı bu şekilde açıklanmalı ve aynı zamanda yoğun etkileşimin yaşandığının da bir kanıtı olarak düşünülmelidir. Sağır köyündeki bu tip Mezar sitelleri çoğunlukla kırık paçalar olarak karşımıza çıksa da antik çağlarda sevilerek benimsenmiş, uzun yıllar kullanılmıştır. Benzer örnekler Yalvaç ilçesinde de görülmektedir. Mitchell yaptığı çalışmalarda Müderris mahallesinde iki adet kapı formu mezar siteli bulmuştur⁴³. Bu sitellerin de vurgulandığı kadarıyla Phrygia etkili oldukları kabul edilmektedir⁴⁴. Sağır ve Yalvaç’ta bulunan mezar si telleri gösteriyor ki çevre kültürler ile bağlantılarında Antiokheia ve

³⁹ Karagöz, a.g.e., s. 10.

⁴⁰ Taner Korkut, *Girlanden-Osthothen Aus Kalkstein in Pamphylien und Kilikien*, Mainz , 2006, s. 20.

⁴¹ Bilge Hümmüzlü. *Pisidia’da Gömü Geleneklerinin Işığında Kültürler Arası İlişkiler*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2007, Sayı.15, ss. 1-22 .

⁴² Waelkens, a.g.e., s. 15.

⁴³ Mitchell, S.- Waelkens, M., *Pisidian Antioch*, London, 1998. s. 8.

⁴⁴ Mitchell, S.- Waelkens, M, a.g.e., s. 8.

Territorium ile sosyal olarak bir birliktelikte sağlamaktadır. Aynı zamanda bu mezar tipleri dönemin mezar modasını da belirlemektedir. Kaya mezarlarıyla başlayan eve öykünölmüş mezarlar daha ekonomik anlamda kısıtlı imkanlara sahip olan insanların yaratmış olduğu kapı temalı mezar blokları ile sürdürölerek basit çözümler oluşturmuş ve bölgede bir akımın başlangıcı olmuştur.

Bugün müzede envanterlik olarak 3728 Envanter numarasıyla sergilenen mezar bloğu iyi durumda korunmuştur. Yüksekliğı 73 cm genişliğı ise 55 cm'dir. Kapının kendi genişliğı 32 cm olup yüksekliğı ise 49 cm'dir. Kapı içinde yer alan levhaların her bir 20cm yüksekliğine sahip, 15cm genişlikleri bulunmaktadır. Kapı Yüzeyden içeri doğu 10 cm girinti yapmaktadır. Kapı önyüzü işli olup, arka yüzü işlenmemiştir. Kapının söve ve lentosu açıkça göröllebilmektedir. Kapı sövesinin sol tarafı 3 fascialı olarak işlenmiştir. Sağ söve ise tamamen formunu kaybetmiştir. Lentosu oldukça yüksek olup, iç bükey ve dış bükey silmelerden oluşmaktadır. Silmeler kırık olduğu için soldan sağa doğru formunu yitirmektedir.

Kapının kendisi simetrik olarak dört levhaya bölünmüştür. Levhaları ayıran yatayda iki şerit ve dikeyde tek şerit olmak üzere kapı kayıtlar bulunmaktadır. Kayıtların kesiştiğı noktada ise formu belli olan yarım yuvarlak şeklinde karşılıklı duran bezeme görölmbektedir. Levhalar. İçeri doğru bir pah ile yumuşak bir geçiş sergileyen dikdörtgen şeklinedirler. Bu sayede dışta daha geniş bir alana sahipken iç kısımda daralmıştır.

Dört levhada farklı betimlemeler söz konusudur. Üstteki sol levhada anahtar aynası yer almaktadır. Anahtar aynası kare şeklinde olup köşeleri uzatılarak uçları ovalleştirilmiştir. Anahtar yuvası ise “L” şeklindedir. Anahtar aynasının hemen üstünde bir çiçek rozeti yer almaktadır. Kapıya anlam yükleyen bir sembol olarak düşünölen anahtar aynası, o kişinin aslında özelini de gösterir. Gerçek hayatta uyarlandığında anahtar olmadan kimse sizin mülkünöze giremez. Arykanda kazılarında ortaya çıkmış olan dokuz adet anahtar aynası, sol üst levha içerisinde işlenmiş olan Sağır mezar sitelindeki şeklinde anahtar aynası olduğunu kanıtlar niteliktedir. K15 olarak sınıflandırılmış örnek, Sağır mezar stelinde betimlenmiş, köşelerinde yuvarlak

çıkıntıları bulunan anahtar aynası ile büyük benzerlik göstermektedir⁴⁵. Oransay, anahtar deliğinin “L” formunda olduğunu belirtip, anahtar aynalarının buluntu grubuna göre M.S.1-3. yüzyıllar arası olması gerektiğini belirtmiştir⁴⁶. Lochman⁴⁷ ise kapı temalı mezarları kendi içerisinde belli tiplere ayırmıştır. Bu sıralamada kapı temalı mezar bloğu II. tip ile uyumaktadır. Tarih olarak M.S. 140 ve 150 yılları arası önerilmiştir. Bu tip kapıların kullanımı M.S. 3 yüzyıl içinde de devam etmiştir. Hem kapı aynası hem de mimari tipoloji göz önüne alındığında kör kapı tarihsel olarak örtüşmektedir.

Anahtar kilidi aynasının mezar siteline vermek istediği bir başka anlam ise tanrıça Hekate ile ilişkilendirilebilir. Hekate Pisidia bölgesinde tapınım gören tanrıçalardandır. Özellikle Antiokheia kentinde bulunan köpek mezarlarının tanrıça Hekate⁴⁸ ile yorumlandığı ve köpeğin Hekate ile olan bağlantısından onun kutsal hayvanı, önemli bir atribütü olduğu ileri sürülmektedir⁴⁹. Hekate, aynı zamanda ay ve gece ile ilişkilendirilmiş tanrıçadır. Titan soyundan gelen Asteria ve Perses’in kızı olan Hekate⁵⁰, ay ve gecenin ışığında yeraltı dünyası ile şekillendirilmiştir. Zira Hekate figürü işlenmemiş olsa da kilit yuvası ya da aksamı ile anahtar Hekate’nin sembollerinden olup, yeraltı dünyasındaki yeni evlerinin kapısını simgelemektedir⁵¹. Ayrıca Hekate yeraltının yani Hades’in kapısını korur, kapının açılması ve kapanması onun elindedir⁵².

Sol alt levhada ise yuvarlak formlu bir kapı tokmağı görülmektedir. Gerçek hayatta evlerin kapılarında bulunan kapı tokmağının ve anahtar kilidi aynasının mezar siteli üzerinde işlenmiş olması, sitelin vermek istediği temayla bire bir örtüşmektedir⁵³.

⁴⁵ Alptekin Oransay, *Arykandra Antik Kentinde 1971-2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s.140.

⁴⁶ Oransay, a.g.t., s.141.

⁴⁷ Tomas Lochman, *Studien zu kaiserzeitlichen Grab-und Votivreliefs aus Phrygien*, Basel, 2003, s.112, vd.

⁴⁸ Fikret Özcan, *Pisidia Antiokheiası Köpek Gömüleri*, Pisidia Araştırmaları Sempozyumu I, Isparta, 2012, s. 257-265.

⁴⁹ Şehrazat Karagöz, *Küçük Asya’ya Özgü Bir Tanrıça: Hekate*, Anadolu Araştırmaları XVI, 2002, s.304.

⁵⁰ John Thomas, *The Universal Dictionary of Biography and Mythology*, Vol.II, New York, 2009, s.1151.

⁵¹ Karagöz, a.g.m. s.306.

⁵² Karagöz, a.g.m. s. 306.

⁵³ Waelkans, a.g.e., s. 11.

Sağ üst levhada ayakta duran, giyimli ve bol dökümlü bir giysiye sahip, yüksek ihtimalle bir kadın figürü yer almaktadır. Yüz kısmı tahribattan dolayı net olarak seçilememektedir. Bazı örneklerde portre olarak ta karşımıza çıkmasına karşın buradaki insan figürleri daha çok mezar sahibinin cinsiyetini ifade etmek için kullanılmıştır.

Sağ alt levhada ise üzerinde balıksırtı bir bezeme olan, kova şeklinde ağzı geniş ve alta doğru daralan bir forma sahip sepet olabilecek süsleme örgesi görülmektedir. Sepet şekline olan kap veya buna benzer ikonografik aktarımlar daha çok kişinin hayatta iken yapmış olacağı işlerle ilişkilendirilir. Muhtemelen sepet şeklinde olması bu kişinin hayatta iken üzüm bağcılığı veya dokumacılık ile ilgili işlerle uğraştığını göstermektedir.

3713 numaralı envanterlik eser ise müze binası içinde depoda tutulmaktadır (Res.62, Çizim.6, Kat. No.9). İki süvarinin yer aldığı kireç taşından yapılmış ikiz sunaktır. Yüksekliği 45 cm, genişliği 36 cm'dir. Derinliği ise 30 cm. sahiptir. Sunak üzerinde merkezi sahnede, ellerinde mızrak veya bir tür silah bulunduran ve karşılıklı olarak yerleştirilmiş tunik giyimli iki süvari betimlemesi görülmektedir. Atlar ise önde bir ayaklarını adım atar şekilde tutmaktadır. At üzerinde, bir eliyle dizginleri tutarken diğer eliyle silahıyla kendini savururken tasvir edilen tanrılar doğrudan Dioskurlar olarak nitelendirilebilir.

Dioskurlar kültü, Yunan inancından köken almıştır⁵⁴. Dioskur ait ilk atlı tasvirler, MÖ 6. yüzyılda başlamış ve özellikle adak stelleri üzerinde Roma Dönemi'nde benimsenmiştir⁵⁵. Genellikle kısa saçlı, sakalsız, üzerlerinde tunik (bazen zırh) ve omuzlarını örten manto ile tasvir edilirler. Özellikle bazı örneklerde kafalarına konik bir başlık taktıkları da görülmektedir. Dioskurlar, çoğu adak stelinde silahsız görülürken bazı örneklerde ise kılıç veya mızrakla da görülebilirler⁵⁶. Genellikle atlı olarak tasvir edilen Dioskurlar ve Dioskurların ortasında ayakta duran Tanrıça kabartması yoğun olarak Roma Dönemi'nde Anadolu'da görülmektedir.⁵⁷. Genelde ortadaki figür giyimli

⁵⁴ Adak stelleri ve vazo resimleri üzerinde Dioskurlar, Arkaik Dönem itibariyle görülmektedir. Bkz. Hermay, 1986: 573, 576, no. 58-59, 63, 111-112, pl. 461, 465

⁵⁵ A. Furtwängler, *Dioskuren, Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie 1*, Ed. W. H. Roscher, Leipzig, 1884, s. 1154-1178.

⁵⁶ Furtwängler, a.g.m. s 1172..

⁵⁷ İnci Delemen, "Lykia-Kabalia-Pisidia Bölgesinden Roma Dönemi 'Dioskurlar ve Tanrıça' Kabartmaları", Belleten, Cilt: LIX, Sayı: 225, Ankara, 1995, s.300.

bir tanrıça şeklindedir. Fakat buradaki sunakta çok daha farklı bir tasvir söz konusudur. Süvarilerin ortasında tahribattan dolayı net olarak seçilemeyen bir nesne yer almaktadır. Boyu sahnede yer alan atların boyuna denk gelmektedir. Bu durum üç figüründe aynı öneme sahip olduğunu göstermektedir⁵⁸. Nesnenin gövdesi elips şeklinde, şişkin olarak verilmiştir. Bir ayak üzerinde durmaktadır. Üst kısmı ise seçilememektedir. Ele geçmiş tüm örneklerinde farklı duruşu ve stiliyle diğer Dioskur adaklarından ayrılmaktadır. Benzer örneklerde ortada tanrıça yer almakta olup tanrıçanın kimliği net değildir⁵⁹. Bazı yayınlarda Artemis ile ilişkilendirilmektedir⁶⁰. Dioskurlar özellikle Lykia, Pisida ve Kabalia'da rağbet gören, tabana inmiş geniş bir tapanıma sahiptir. Anadolu'da halk sanatı, birçok tanrıyı atlı tipini severek uygulamıştır. Lykia, Pisidia, Phrygia bölgeleri ile bunların yakın çevresinde Kakasbos Sozon, Men ve Apollonun yöresel anlatımlarla tanrılar sıklıkla at üzerinde işlenmiştir. Tanrılar daha çok adak siteleri ve heykelcikleri şeklinde verilirken, sikkeler üzerinde de betimlenmiştir.

Dioskurlar ve Tanrıça kültü, Roma İmparatorluğu'nun hemen her yerinde tapınım görmüştür. Dioskurlar ve Tanrıça tasvirleri barındıran Sidamara Lahti, Perge Dioskuru ve Lykia, Pisidia, Ionia Bölgeleri'ne ait sikke gibi eserler, MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlenmektedir. Dioskurlar ve Tanrıça tasvirli adak stellerindeki yazıtlarda görülen epsilon, sigma ve omega harflerinin yuvarlak karakteri eserlerin belli bir tarihte yapılmış olmasına olanak vermese de hemen hemen ikonografideki tarihe yakın olan M.S. 3. yüzyıllar arasında yapılmış olabileceğini göstermektedir⁶¹.

2169 numaralı envanterlik eser ise Yalvaç müzesinde küçük eserler bölümünde sergilenmektedir. Ramsay'ın zikrettiği küçük tapınak yakınında 1984 yılında gümüş bir Artemis heykelciği ile bazı sikkelerin bulunduğuudur. Heykelcik satın alma yoluyla ele geçirilmiştir. Satın alam yoluyla olduğu için buluntunun yerinin tam olarak neresi olduğu hakkında sıkıntılar oluşabilir. Fakat Taşlıalan'ın vermiş olduğu bilgi tapınağın

⁵⁸ Delemen, a,g,m., s. 306.

⁵⁹ Murat Tosun, *Fethiye Müzesi'ndeki Dioskurlar ve Tanrıça Tasvirli Adak Stellerinin İkonografik, Epigrafik ve Tipolojik Özellikleri*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 1 s. 1-29.

⁶⁰ Nevzat Çevik.- Burhan Varkıvanç, "*Beydağları Yüzey Araştırmaları 2003: Neapolis-Kelbessos ve Çevreleri*", Araştırma Sonuçları Toplantısı 22, Cilt: 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara, 2005, s.107; L, Robert, "*Documents d'Asie Mineure*", Bulletin de Correspondance Hellénique 107, Persee, 1983, s.560.

⁶¹ Tosun, a,g,m., s. 11.

yanında bulunmuş olduğu şeklindedir. 5x2.5 cm boyutlarında ki Artemis heykelciği sırtındaki ok sadağıyla tam olarak tanımlanabilmektedir (Res.63, Kat No.11). Dikdörtgen bir plinthenin üzerinde saçları geriye doğru toplanmış, koşar biçimde bir adımını öne atmıştır. Her iki kolu da kırık olmasına karşın daha çok ok atacakmış gibi bir duruşa sahiptir. Muhtemel sol elinde bir yay ve sağ elinde de yayı germek için atacağı oku tutuyor olmalıydı. Giysisi vücuduna yapışarak vücut hatlarını belli eden bir yapıya sahiptir. Taşlıalan tarafından Roma dönemine tarihlenmiştir. Artemis kültüne ilişkin bir eserde daha önce belirttiğimiz gibi Sağırda bir evin beden duvarında yer almaktadır.

Eserler içinde iki adet taş künk, kaide, kırık akroterli bir lahit kapağı, arşitrav bloğu, altlık parçası ve bir süsleme parçası Etütlük eser olup, müze binasının kuzey duvarında sergilenmektedir. Ele geçmiş olan bu parçaların köyün neresinde bulunduğu bilinmemektedir.

1 ve 2 numaralı Taş künkler benzer özelliktedir. 40 cm uzunluğa, 30 cm genişliğe ve 30 cm derinliğe sahiptir. Künklerin dıştan dışa çapı ise 30 cm. İç çap ise 13 cm'dir. Kireç taşından yapılmıştır (Res.64,65).

Müzenin kuzey bahçesinde yer alan Yüksekliği 42 cm, genişliği 39 cm, derinliği ise 25 cm'dir. Mermerden yapılmış üzerinde kırık halde koruna gelmiş üzerinde palmet motifi yer alan üst yapı elemanı bulunmaktadır (Res.66). Palmetler açık ve kapalı olarak yan yana verilmişlerdir. Palmetler fazlasıyla yüzeyden ayrılmış durumdadır. Burada Severuslar Dönemi ile birlikte bozulmaya başlayan palmet yapısını görmek mümkündür⁶². Yoğun matkap işçiliği ve matkaptan kaynaklanan köprülerin bırakılması Geç Antoninler ve Erken Severus etkilerini hissettirmektedir.

Bir başka eser ise. 49 cm genişliği olan, 17 cm derinliğinde, 25 cm yüksekliğinde koruna gelmiş ve kireç taşından yapılmıştır. Cephesinde akroterli bir alınlık yer almaktadır. Akroterler palmet bitkisi ile bezenmiştir. Ayrıca alınlığı çevreleyen sarmallar mevcuttur. Muhtemel Kapı temalı bir sitelin alınlık kısmı olmalıdır (Res.67, Çizim.8, Kat.No.4). palmetler yüzeyden neredeyse hiç ayrılmamıştır. Palmet

⁶² Mehmet Karaosmanoğlu, *Başlangıcından Klasik Dönem Sonuna Kadar Lotus-Palmet Çiçek ve Yumurta-Boncuk Dizisinin Gelişimi*, Erzurum, 1997. s. 15.

kanalları oldukça alın işlenmiştir. Locman yapmış olduğu çalışma kapsamında bezekler göz önüne alınarak M.S. 2. yy ikinci yarısına tarihlenmektedir⁶³. Başaran tarafından bu tipte palmet bezemeleri Tip A1 olarak değerlendirilmiş ve Antoninler dönemi içinde verilmiştir⁶⁴.

Eserler içerisinde üzerinde hiçbir bezeme yazıt veya figür bulunmaya kireç taşından bir kaide yer almaktadır. Kaidenin üst kısmı büyük oranda kırık olarak korunmuştur. Yükseliği 39 cm. genişlik 36 cm. ve derinlik ise 34 cm'dir (Res.68).

Sağır'dan ele geçmiş bir sunak mevcuttur. Yüksekliği 60 cm olup, genişliği 32 cm ve derinliği 33 cm'dir. Kaide genişliği alttan ve üstten 40 cm dir. Sunağın alt ve üst silmelerinde palmet bezeme programı uygulanmıştır. Ve hemen altından inci-boncuk sırası devam etmektedir. Sunağın sağ alt ve sol üst köşelerinde ise kırıklar mevcuttur. Sunağın daha sonradan devşirilmiş olduğu üzerine açılmış yuvalardan anlaşılmaktadır (Res.69, Çizim.7, Kat.No.5). Dar bir programla işlenen inciler ve geniş boncuklardan oluşan bezeme türü, kimi zaman farklı olarak inci-makara dizisi olarak da tanımlanmaktadır. En sık ve sevilerek kullanılan şekli ile iki inci ve bir boncuk dizilimiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu mimari süslemenin farklı bölgelerde değişik biçimlerde ve dizilişlerde kullanıldığı bilinmektedir⁶⁵. Mimari elemanlar üzerinde birçok bölümde, tek başına veya başka bezemelerle birlikte yoğun şekilde kullanılmıştır. Yüksek kalitede temiz olarak işlenmiş olan matkap işçiliği, inci ve boncuğu yüzeyden ayırıştırarak bağımsız hale getirmiştir. Bu dizim şekli Antoninler Dönemi ile birlikte ortaya çıkmaktadır⁶⁶. Bu haliyle matkabın fazlaca kullanılması, M.S. 2 yy sonu bezeme ve işçiliğini yansıtmaya açısından önemlidir. Alt ve üst kısımlarda yer alan kyma bezemelerinde yer alan paşmet işlemleri ise Lochman tarafından 170 yıllarına verilmektedir⁶⁷.

Sağırdan getirilen başka bir eserde kireç taşından yapılmış iyon düzenine sahip yumurta dizisidir. Yüzeyi tahrip olduğundan bezemede genel anlamda bozulmalar gerçekleşmiştir. Yüksekliği 54 cm olup, genişlik 57 cm dir. Derinlik ise 45 cm

⁶³ Lochman, a.g.e., s. 79.

⁶⁴ Cevat Başaran, T *Anadolu Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesinde Tip Gelişimi* Türk Arkeoloji Dergisi, 28. Ankara, Sayı 28, 1989, s. 59.

⁶⁵ Karaosmanoğlu, a.g.m., s. 44

⁶⁶ Vandeput, 1997, s.150.

⁶⁷ Lochman, a.g.e., s. 79 .

ölçülerindedir. Üst yapı elemanı olduğu kesindir (Res.70). Genel hatlarıyla yumurta dizisine baktığımızda, yumurtaların çanakların (kılıf) içinde betimlendiğini ve aralarda mızrak ya da ok uçlarının, bazen de dil motiflerinin kullanıldığını bilmekteyiz. Erken dönemde çanaklarla yumurtalar birbirine daha bağlı ve aralardaki geçişler yumuşak işlenirken, ilerleyen dönemlerde yumurtalar giderek çözülmeye başlar ve çanaklarla ok uçlarının arasında daha belirgin ayrılmalar oluşur⁶⁸. Malzeme üzerinde tahribat olmasına karşın yumurta içlerinde çanağından ayrılmasını sağlayacak matkap izleri görülebilmektedir. Ok uçları ise yapılamamıştır. Muhtemelen bitirilememiş veya ikinci bir kullanım malzemedede söz konusu olabilir. Matkap işçiliğinin varlığı ve yumurtanın çanaktan çözülmeye başladığı göz önünde tutulursa, Antoninler dönemi eseri olması ihtimali yüksektir.

Sağır köyünün yerel halkı, Yalvaç insanın aksine daha doğal ve hiçbir görünüş değişikliği yaşamamış izlenimi yaratmaktadır. Daha çok bölgede yaşayan ve zamanla değiştirilmiş bir insan profili oluşturmaktadır. Anadolu'nun kendi içinde oldukça zengin bir çeşitliliğe sahip olması ve bu topraklarda iki büyük imparatorluğun yaşamış olmasıyla birlikte oluşan kültürel farklılıklar, doğrudan insanların yaşam tarzlarına, düşünsel boyutlarına, inançsal ve sosyo-ekonomik durumlarına yansımıştır. Ortaya çıkan bu değişimin yaratmış olduğu farklılaşma sonucunda, günümüzde Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Yalvaç sınırları içinde kalan yerleşmelerde asimilasyon büyük oranda kendini hissettirmektedir.

Köyün yüzyıllardır süregelen geleneksel yaklaşımı sokaklarında, evlerinde ve insanların yüzlerinde net bir biçimde okunabilmektedir. Kimlik olarak üst kimliği kabul etseler de yaşam tarzları ve hayat biçimleri bu durumun tersini göstermektedir. Hayatlarını halen son derece sarp ve ulaşılması güç noktalarda sürdürdükleri ele alındığında Strabon'un anlatımıyla Dağ kabileleri olma özelliklerini halen sürdürüyor olduklarının bir kanıtıdır. Gözlemlenen bu bakış açısı ile karakteristik olarak bu bölgeye yerleşen en eski insanlar olduğunu düşünmek sözde değişip özde kendini koruyan bir bölge insanı olduğunu söylemek daha doğru olabilir. Sağır köyü bu haliyle Sosyolojik ve kültürel açıdan ele alınması gereken bir köy olarak yerinde durmakta ve farklı bilim disiplinlerince de incelenmelidir.

⁶⁸ Karaosmanoğlu, a.g.m., s. 16.

2. SAĞIR KÖYÜ KALESİNİN TANIMLANMASI

Sınırların güvenliğini sağlayan ve savunan kaleler işgalci düşmanı tamamen durdurmamakla birlikte onu daha çok yormaya ve tedirgin etmeye yetecek güçtedir. Bölgenin önemine göre kale ya da kule inşa edilmektedir. Kulelerin bağlı oldukları kalenin görüş alanı içinde olmaları ve iki kale arasındaki haberleşmeyi de sağladıkları için, her iki kaleden de görülmeleri gerekir.

Sağır köyünün 2 km kuzeyinde, Sağır Tepesi olarak bilinen yerde antik bir yerleşimin izlerinin yer aldığı, yüksekçe bir tepenin üzerinde topoğrafyanın izin verdiği şekle göre yerleştirilmiş Kale ve yerleşke bulunmaktadır (Res.71,72).

Sağır Kalesine köyün içinden geçerek Kuzey yamaca doğru çok düzgün olmayan, etrafında tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği toprak yoldan yaya veya traktörle ulaşılabilir. Bitki örtüsü olarak çok az sayıda ağaçların yol boyunca seyrettiği ve tarlaların sınır kıyılarında varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Yol boyunca günümüz mimarisine ait bir yapılaşma söz konusu değildir. Bunların dışında kaleye doğru tırmanılan yolun sağında ilk olarak küçük boyutlarıyla göze çarpan, bölgenin güney yamacında, tarım arazisi içinde kalan, üç apsisli bir kilise ile karşılaşılır. Kilisenin Sağır Köyünün tamamını görebilen bir yerde olduğu rahatlıkla algılanabilmektedir. Kaleye doğru tırmanan yolun yine doğusunda ve sağında dağdan gelen bir kaynak suyu yer almaktadır. Bugün etrafı düzgün olmayan taşlarla örülerek betondan küçük bir havuz yapılmıştır. Kaynak suyunu geçtikten hemen sonra toprak yol kalenin batı cephesine doğru devam etmektedir. Patika bir yol ise güney cephesinden tırmanmaya izin vermektedir. Batı cepheye giden yol, kalenin batı surları ile Karakuş dağının arasından devam ederek kaleye ulaşmaktadır. Toprak yol üzerinde veriler sunacak antik bir yol veya mimari bir bulgunun izleri görülmemektedir. Günümüzde kullanılan mevcut yol da kimi yönleri yeni açılmış olsa dahi antik çağda kullanılmış olması ihtimali yüksektir. Fakat yüzey topoğrafyasının günümüze kadar fazlaca değişmiş olabileceği unutulmamalıdır. Yolun sonu kalenin görülebilen tek girişinin yer aldığı batıdaki yıkık ve dağılmış geçişin olduğu noktada sonlanmaktadır. Kale'ye girişi kontrol edebilecek nitelikte görülebilen başka bir girişe rastlanmamıştır. Günümüzde toprak yol dağın eteğinden devam ettirilerek Sağır tepesinin ardında kalan diğer tarım arazilerine kadar uzatılmıştır (Res.73).

Kalenin batı girişinden girildiğinde yıkılmış olmasına karşın etrafı sur yapısıyla tahkimleştirilmiş oldukça görkemli bir alan çıkmaktadır. Kalenin kuzeyinde bir iç kale mevcuttur. Kalenin yüzeyi tamamen tıraşlanarak düz alanlar açılmaya çalışılmıştır. Teraslama yöntemiyle kalenin iç arazisinin kotu düşürülmek istenmiştir. Tıraşlanma sonucunda kalede iki kademeli teras ile karşılaşmaktayız.

Kalenin oldukça yüksek bir noktada konumlandırıldığı göz ile çok rahatlıkla seçilebilmektedir. Kalenin en düşük noktası olan batı surlarının güneyde sonlanan kısmı 1675 rakımdan başlayarak, en yüksek noktası kuzeyde iç kaleyi de içine alacak şekilde 1725 metre yüksekliğe erişmektedir (Res.74). Bu haliyle ile kalenin en yüksek noktası Yalvaç'tan 600 metre yukarıda olup, Men Askaenos mabedinden ise 100 metre daha yüksektir.

Kalenin en üst noktasından bakıldığında, Yalvaç ovası Antiokheia, Men, Beyşehir gölü (Res.75) ve Hoyran gölüne kadar geniş bir alanı çok rahatlıkla görebilmektedir (Res.76,77). Böylesi keskin görüş açısına sahip bir konumu olması, Yalvaç ovasında meydana gelebilecek tüm hareketliliği rahatlıkla görebilmesine olanak sağlayacaktır. Kalenin coğrafi olarak korunaklı olması, sert arazi koşulları ve tahkimli oluşu köyün Sağır tepesi olarak bilinen yerinde kurulmasında etken olmuştur. Hemen kuzeyinde seyreden Sultan dağlarının (Res.78) ve batısında sıralanan Karakuş dağlarının yaratmış olduğu güvence ile sırtını dağlara yaslamış ve konumunu daha da güçlendirmiştir (Res.79). Bu durum kalenin inşa edildiği dönemde kendisine büyük bir savunma ve sığınma avantajı katmaktadır. Sağırın kendi Territorium'u açısından bakıldığında günümüzde kuzeyden güneye doğru Yarıkkaya, Ayvalı, Körküler, Mısırlı ve Kırkbaş yerleşmelerini bir yay gibi taramaktadır. Aynı zamanda adı geçen bu yerleşimlerin hepsinde antikçağ yerleşim izleri yer almaktadır⁶⁹ (Res.80).

Kalenin tespit edilen sur uzunluğu 860 metre devam ederek kalenin Batısını, Kuzeyini ve Doğusunu kuşatmaktadır. Güney cephede de sur yapısına rastlanmamıştır. Güney cephede de sur olduğu düşünüldüğünde ve topoğrafya göz önüne alındığında toplamda 1465 metre uzunluğunda bir savunma duvarı ile karşılaşılacaktır. Yerleşimin sur yapısı temel alındığında bir birine en uzak noktalardan doğu-batı doğrultusun da yaklaşık 420 metre, kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 380 metrelik bir alanı

⁶⁹ Mehmet Özait, *2001 yılı Isparta Ve çevresi Yüzey Araştırmaları*, Araştırma Sonuçları Toplantısı, Sayı 20, Cilt 2, 2002, s. 238.

kapsamaktadır (Res.81). Buda 14 hektarlık bir alana eşdeğerdir. Bu yönden baktığımızda düz surları olan bir Kale değil daha çok pergel ayakları gibi açılmış, yüzey şekillerine uyarak Kuzeye doğru daralan bir mimari forma sahiptir. Kabaca Armut şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu da kalenin coğrafi koşullar göz önünde bulundurularak oluşturulduğunun bir kanıtıdır (Res.82).

Kale yapısı dört cephesi de açık olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir cephe kendi içinde konumu gereği farklı şekillenmiştir.

Kalenin doğusundan başlayacak olursak yer yer keskin bir yar ve kayalık bir hat ile karşılaşılır (Res.83). Bu haliyle Doğu cephe oldukça zor ve bozuk bir satıha sahiptir. Yüksek bir doğal kayalık üzerinde sur duvarının takviyesiyle daha da tahkimleştirilerek güçlendirilmiştir. Fakat günümüze kadar korunamamış olup, yoğun dolgunun yıkılmış kalıntıları eğimli arazi üzerinde görülebilmektedir (Res.84). Bu kısım kalenin doğusunu ve kuzeyinde yer alan Sultan dağlarını kontrol edebilecek bir konuma sahiptir. Çıkılması oldukça güç bir yüzeyi vardır. Bu nedenle kalenin en güvenli noktalarından biri olarak düşünülmelidir.

Güney cephede herhangi bir sur olgusuna rastlanmamıştır. Duvar yatakları görülmemiştir. Oldukça dik bir kesit oluşturmuş durumda olan Güney cephe kısmı tırmanmak için zor engeller oluşturmaktadır (Res.85). Birçok yeri teraslanarak düzleştirilmiştir. Kimi yerlerde güney cephede kısa teraslar yapılarak kotları düşürülmüş ve tahkimleştirilmiştir. Bu sayede kayalık yükseltinin doğal bir korumaya sahip olduğu algısı daha net bir biçimde hissedilmektedir (Res.86). Göz önünde bulundurulması gereken bir hususta, güney cephede sur olgusuna rastlanmamış olsa dahi ön cephenin doğrudan aşağıya meyilli olması sebebi ile surun yıkılıp, aşağı doğru zaman içerisinde kaymış olabileceğidir. Oldukça uzun bir cephe olan güney yüz her ne kadar savunma amaçlı bir teras üzerinde yer almış olsa da, en azından bir sur örgüsü ile korunuyor olmalıydı. Bu sebepten ötürüdür ki, son derece zayıf kalan sur yıkılma sonucunda zarar görmüş, zaman içerisinde beşeri ve doğal etkenlerinde vermiş olduğu tahribatla, günümüze kadar ulaşamamış olma ihtimalinin düşünülmesi gerektiğidir. Güney cephede ele geçen sürüklenmiş seramik bulgular (Res.87, Çizim.9, 10, 11) kalelerin tabakalaşmasının oluşmasına imkan tanımayan, eğimli ve toprak kalınlığının az olduğu kayalık alanlardan sıyrılarak, yani düz olmayan bir arazi üzerinde küçük

boyuttaki arkeolojik verinin yerleşim yerinden oldukça uzağa sürüklenmesine neden olmuştur.

Doğrudan ovaya ve köyden gelen yolla doğru bakması sebebiyle, kalenin ön cephesi olan güney yüzde bir girişin olması ihtimali topoğrafya ve yüzey şekilleri ele alındığında düşünülmesi gereken ihtimallerdendir. Mevcut veriyi sunan belgelerden ilki güney cephede genişçe teraslanmış alandan yine güney cepheyi keserek doğu yönüne doğru ilerlemiş olmasıdır. Bu düzlük, bir yol oluşturacak biçimdedir. Zemin tıraşlanmış ve iki kademeli bir teras şeklindedir (Res.88). Dik bir tırmanış gibi görülse de yol genişliğine sahip teras takip edildiğinde Tapınak yapısına doğru çıkmaktadır. Teraslanmış güzergâhta çok fazla tahribat olması nedeniyle birçok noktada bu izleri takip etmek zor ve neredeyse imkânsız gibidir (Res.89,89a). Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer durum ise, Hellenistik tahkimleşmeden önce Sağır tepesinin güney ucunda yer alan Tapınağın ön cephesine çıkan daha erken bir yolun olması gerektiğidir. Bu sebepten ötürü hali hazırda var olan yol muhtemelen Hellenistik dönem ile daha da geliştirilerek yeniden yapılandırılmış olmalıdır. Aynı zamanda Bu durum tapınak yapısının Kale tahkimleşmesinden daha önce burada konumlandığı sonucuna bizleri götürmektedir. Batıdan başlayıp doğuya doğru ilerleyen ve güney cepheyi kesen yol, terası dolaşarak doğrudan Tapınak yapısının cephesine ulaşmaktadır. Muhtemel yol öncelikle ilk teras olan ve yarım yuvarlak bir yapının izlerinin olduğu alana çıkmakta ve ardından da ikinci terasta yer alan megaron planlı tapınağa ulaşmaktaydı. Kalenin güney suru daha önceden Sağır tepesinde yer alan tapınağın cephesi merkez alınarak nitelikli ikinci bir girişi bu cepheye konumlandırmış olmalıdırlar.

Batı surunun cephesi tamamen Karakuş Dağlarına dönük olup, kalenin diğer cephelerine göre daha düz bir topoğrafyaya sahiptir (Res.90). Doğu cephesinden farklı olarak çok yüksek olmayan bir sırt üzerinde yükselen sur ile desteklenmiştir. Diğer cephelere oranla batı sura çıkan yol yürünebilecek kadar rahat bir zemine sahiptir. Batı surun son derece dağılmış durumda koruna gelmiş olması yine de surun izlerini yok edememiştir (Res.91, 91a). Kuzey ve Doğu yüzler ele alındığında neredeyse en iyi durumda olan sur uzantısı Batı cephededir. Sur duvarı özellikle Batı yüzde yer yer düz bir hat olarak takip edilebilmektedir. En sağlam sur yatakları da batı yüzde görülmektedir. Batı surun burç veya kule sistemiyle desteklenmiş olduğu yapılan

alışmalar sonucunda anlaşılmıştır (Res.92). Birçoğu yıkılmış ve dağılan sur dolgusunun altında kalmış olmasına karşın, dışa doğru kare tabanlı çıkıntılarını bazı noktalarda görülebilmektedir.

Tespit edilen bir farklı olgu da, Batı surunun en güneyinde görülen burcun dışında Apsisli bir örgünün varlığıdır (Res.93). Apsis kısmı sur duvarına bitişik bir şekilde ve dış cepheye dönük olarak inşa edilmiştir. İç kısmı ve derinliği üzerinin tamamen dolgu taşlarla kapanmasından dolayı net olarak ölçülememiştir. Görünen ölçüleriyle 2 metrelik bir kavis çizmektedir. Tam olarak ne için kullanılmış olduğu anlaşılamamaktadır. Burçlar gibi dış yzeeye inşa edilmiş olması, muhtemel kalenin savunmasına yönelik mimari bir yapı olma olasılığını düşündürmektedir. Yıkılmış bir burcun iç kısmında oluşturulmuş bir mimari rge olması ihtimalide göz ardı edilmemelidir.

Kale, kuzeyde ve batıda ise 2600 metre yüksekliğine ulaşan Sultan ve 2030 metre yüksekliğe ulaşan Karakuş dağlarının oluşturduğu koruma ile sırtını yüksekçe bir tepeliğe yaslamış durumdadır. Bu konumuyla Sultan ve Karakuş dağları kalenin kuzeyi için coğrafik bir zorluk sergilemesinin yanında, ikinci bir sur özelliği yansıtmaktadır (Res.94). Kalenin kuzeyinin hemen arkasında ise oldukça keskin şekilde inen bir eğim söz konusu olup, kalenin kuzey yüzünü korunaklı kılmaktadır. Sur yapısı ise korunaklı olan Kuzey cepheyi bu hali ile ulaşılmaz yapmaktadır. Aynı zamanda Kale yapısının en yüksek noktasıdır (Res.95). Son derece güçlü bir savunması olması, göz önüne alınarak iç kale kuzeye yerleştirilmiştir (Res.96).

Savunma mimarisi duvar yıkıntılarını altında kalmış olmasına rağmen, mevcut sur oluşumu ve burç sistemi kalenin korunaklı bir biçimde inşa edildiğinin bir kanıtıdır. İzlenebilen kesimleriyle ele alındığında, en net görülebilen ve diğer yüzlere göre sağlam kalabilmiş batı, doğu ve kuzey cephelerde yer alan sur yapısının, temel düzeyinde ölçülen genişliği 2 ile 3 metre olarak çift duvar tekniğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. İki tekil duvarın bir birine paralel olarak örülüp iç kısmına toprak ve kırık taş parçalarının doldurulmasıyla oluşturulmuştur. Duvarın iç kısmının doldurulduğu ise sur duvarı i dolgu malzemesinin yoğunluğu ile kanıtlanabilmektedir. İ dolgu malzemesi ise sur duvarının yatak kısmı zemine kazılırken ortaya çıkan taş kırıklarından ve sur yapısının beden duvarları oluşturulduğu sırada elde edilmiş taş kırıkları olmalıdır.

Kalenin Güney cephesi hariç mevcut dolgu malzemesi açık bir şekilde, doğu batı ve kuzey yüzlerde takip edilebilmektedir.

Kalenin muhtemel sur yüksekliği konumu göz önüne alındığında kayalık bir alanda yükselmesinden kaynaklı 5 ile 6 metre arasında oluşu düşünülebilir. Kale surunun beden duvarları örülürken taşıyıcı amaçla duvar temelinde kullanılmış bloklar oldukça büyük Kyklopik olarak adlandırabileceğimiz taşlardan yararlanılmış, düzeltilmemiş veya kabaca yontulmuş poligonal şekildedir (Res.97,98). Taşlar birbirini bağlayacak teknikte harç malzemesi kullanılmadan ve kuru örgü sisteminde taş boşluklarına taş kamalar gelecek biçimde inşa edilmiştir. Bu tip sur yapılarında MÖ 5. yüzyılın sonlarına doğru blok taşların arasında herhangi bir dolgu malzemesine yer verilmiyordu. Çünkü bu tarzda blokların kendi ağırlıkları birbirlerine daha sıkı oturmalarını sağlıyordu⁷⁰. Boyutları nedeniyle de savunma mimarisinde düşman için caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

Büyük kireç taşı bloklardan oluşan duvarlar, yer yer blokların birbirine oturtulması için şekillendirilmiştir. Bunun yanı sıra, yüzey şekillerine göre daha büyük ve daha küçük boyutlarda taşlarda kullanılmıştır. Dış yüzeyler kimi yerlerde özellikle taşıyıcı görev üstlenen zemin bloklarında çok iyi tıraşlanmadan hafif düzleştirilerek bırakılmıştır. Beden duvarlarını oluşturan üst sıra bloklar yıkıldığı için yüzey işlemleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Ele geçmemiş olmasına karşın daha küçük ve düzgün oluşturulmuş blokların varlığından bahsedebiliriz.

Kalenin girişlerinden birinin batı cephede yer aldığını bilmekteyiz. Günümüzde Kale yapısının içine girmeyi sağlayan bir geçit köylüler tarafından hali hazırda kullanılmaktadır (Res.99). Geçit tam olarak kale ayakta iken var olan bu noktada mıydı yoksa köylüler tarafından mı taşların toparlanarak açıldığını algılamak zordur. Fakat zemindeki taşlar ve tıraşlama izleri bu bölümde bazı çalışmaların gerçekleştirildiğini göstermektedir. Taş kesikleri zeminin düzleştirilerek yol yapıldığının bir kanıtı olup, daha önceki girişinde günümüzdeki bu noktadan yapıldığına işaret etmektedir. Aynı zamanda bu giriş, Tapınak yapısının arka yüzünü de tam karşıdan görebilecek bir biçimde konumlandırılmıştır.

⁷⁰ Aytekin Erdoğan, *Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, İzmir (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 1991.

Batı girişinde Kale kapısı olabilecek herhangi bir söveye veya lentoya rastlanılmamıştır. Tamamen yıkık olduğundan tam olarak kapı formunu da yitirmiştir. Günümüzde sadece bir geçit gibi görünmektedir. Giriş olması nedeniyle bu alanın daha düzenli ve tertipli olması gerekmektedir. Muhtemelen daha düz ve görsel amaçla kullanılmış malzemeler olması olasılığı yüksektir. Kale tepe⁷¹ örneğinde kalenin girişi daha düz ve etkili bir işçilik sergilediği düşünüldüğünde benzer durumun Sağır Kalesi içinde olduğu düşünülmelidir. Kapı ayakta iken ne şekilde korunduğu ise bilinmemektedir. Her iki yanda kuleler le mi yoksa farklı bir sistemle mi korunduğu sorusuna şimdilik cevap verilememektedir.

Kalenin konumlandırıldığı alana batıdan girildiğinde tapınağa kadar olan alanda geniş bir boşlukla karşılaşılır. Yapı temelleri, sokak, cadde gibi yerleşimleri bir hat üzerinde bir birlerine bağlayan omurgalar görülmemiştir. Günümüzde Kale içerisinde öbeklenmiş taş grupları bulunmaktadır. Taş öbekleri kale içinde etrafa saçılmış sur duvarına ait iç dolgu malzemeleri olup ayrıca yüzeyde bulunan moloz niteliğindeki taş parçalardır. Bu öbekler Sağır köyünde yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin hayvanlarını buraya çıkararak beslediği ve barındırdığı bir alana dönüştürülmüştür. Bu sebepten kale içindeki tüm taşlar hayvanların zarar görmeyeceği şekilde belli noktalarda toplanmıştır.

Kalenin oturtulduğu zemin kuzeyden başlayarak güneye doğru eğimlenen bir yüzeye sahiptir. Eğimin etkisini azaltmak için kalenin yüzeyinde teraslar meydana getirilmiştir (Res.100). Kayalık bir zemin olması ve yüzeyin eğimli oluşu zaman içerisinde tabandaki tüm toprağın sıyrılmasına ve güneye doğru akmasına sebep olmuştur. Güney cephede daha aşağılara doğru yüzeyde kiremit veya kap parçalarına rastlanılmıştır. Oldukça kaba işlenmiş parçalar olduğu anlaşılmaktadır (Res.101).

Kale ve iç kale içerisinde oluşturulan alanın yüzeyi düz bir satıh oluşturulacak şekilde tamamen tıraşlanmıştır. Yer yer teraslama izleriyle düzleştirilmiş kesimler kalenin her yerinde rahatlıkla görülebilmektedir (Res.102,103).

Kalede bir başka olguda birçok yerin tıraşlanarak düzeltildiği görülürken, bazı noktalarda özellikle güney cephede, Tapınak yapısının alt kısmında, tıraşlanmadan

⁷¹ Bilge Hürmüzlü, *Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010:Konane (Conana) Antik Kenti ve Çevresi*, ANMED, Suna - İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011, s.194-197.

bırakılmış kütle şeklinde ana kaya yükseltileri yer almaktadır (Res.104,105). Özellikle güney yamaç bitiminde kayalık kütlelerin oluşunun muhtemel sebepleri olmalıdır. Kimi kayaların iç kısmı oda oluşturacak şekilde kabaca düzeltilmiştir (Res.106). Bu odaların işlevi tam olarak anlaşılamamıştır. Bu kayaların buradan kesilip alınmaması burada açık hava tapınmasının olabileceğini düşündürmektedir.

Kalenin dış çevresinde günümüzde de çok düz olamayan eğimli arazi kısımlarında yerel halk tarafından tarım yapılmaktadır. Muhtemel antik çağda da benzer bir tarımsal faaliyet bölge için düşünülmelidir. Zira çevre dikkatle incelendiğinde Antiokheia ile Sağır arasındaki alanda daha geniş bir antik yerleşim alanı yoktur. Muhtemel bu ova tamamen tahıl deposu olarak ele alınmış ve tarımsal faaliyetler günümüzde olduğu gibi geçmişte hatta daha erken dönemlerde bu amaçla kullanılmış olmalıydı.

Kalenin kuzeyinde konumlandırılmış bir iç kale mevcuttur. Kuzeyin doruk noktasında bulunması buranın bir beye ya da komutana ait güçlendirilmiş sığınma ve son savunma hattını oluşturmaktadır. Hellenistik tahkimleşmelerde sıklıkla karşımıza çıkan karargâh yapısına ait olmalıdır. Tepe ve dağ şehirlerinde iç kale her daim olmayabilir. Fakat çoğunun bir iç savunması vardır. Bu yerleşimlerde iç kale bir kayalıktan ibaret olabilmektedir⁷² Böyle bir kayalık mevcut değil ise iç kale, coğrafyanın durumuna göre, iki farklı şekilde inşa edilebilmektedir. Dorukta, savunma duvarından ayrı bir kale inşa edilir ya da savunma duvarları arazinin en sarp yerinden geçiyorsa, içten bir duvar çekilerek burası iç kale haline getirilebilirdi. Sağır kalesinde benzer bir durumla karşılaşılır. Kuzeydeki en uç bölümde kalenin daralarak küçüldüğü noktada iç kısmında ikinci bir sur duvarı ile bir iç kale yapılmıştır (Res.107,108). İç kale doğudan batıya 30 metre, kuzeyden güneye 40 metre uzamaktadır. Kalenin ön kısmında örülmüş ve asıl kaleden soyutlayan duvarda tamamen tahrip olmuştur (Res.109). Yer yer temel düzeyinde takip edilebilse de, ayakta duran duvar bedeni ve blok tespit edilmemiştir.

İç kale, yapılaşmadan da anlaşılacağı üzere kuzeye yerleştirilmesi ile korunaklı bir hale getirilmesine özen gösterilmiştir. Ana sur duvarlarına göre temeli incelendiğinde daha dar sur yatağıyla karşılaşmıştır. Duvar kalınlıkları da ana surdan

⁷² George Bean, *Aegean Turkey*, 1966. s.103.

daha ince olduğuna işaret etmektedir. Duvar yataklarının dar olması sur duvarı örülürken, küçük blokların kullanılmış olduğunu düşündürmektedir.

İç kale de günümüzde tamamen yok olmuş, fakat yol düzlemi belli olan bir güzergâhtan çıkılabildiği anlaşılmıştır. Doğu batı doğrultulu olan yol biraz yükseldikçe iç kaleye doğru dönerek kuzeye yönelmektedir. Birçok noktada yüzeyin tıraşlanmasından faydalanılarak inşa edilmiş, yolun kimi boş kalan kısımlarında ek blok taşları ile desteklenerek yol için temel oluşturulmuştur (Res.110). Yolun daha çok basamaklı bir sistem ile yükseltildiği ve eğimin bu sayede korunduğu söylenebilir.

İç kale olarak adlandırdığımız alanda herhangi bir yapı unsuru veya yapı temeli gibi mimari teknikte oluşturulmuş mekanlar ile karşılaşılmamıştır. İç kalede küçük eser, tuğla, kiremit seramik, sikke gibi hiçbir bulguya rastlanılmamıştır. Günümüz çobanlarının inşa ettiği moloz taşlardan oluşturulmuş küçük ve basit sığınaklar mevcuttur.

Kale içinde tek yapı ise bir tapınaktır. Teras üzerinde ve bir temenos hattıyla ayrılan, güney uçta yerleştirilmiştir. Temel düzeyde koruna gelmiştir. Bunun dışında mimari olarak başka hiçbir veri 1. Terasta söz konusu değildir. Tapınak tipi megaron planlı olup Pronaos ve Naostan oluşmaktadır. Sağır Köyünü ve tüm Yalvaç ovasını görebilmektedir. Tapınak yapısına ayrıca değinilecektir.

Büyük bir kalenin oldukça önemli bir noktada yer alması ama su kaynağından uzakta olması da düşündürücüdür. İnsanoğlunun mantığı gereği bu durumu düşünüp sarnıçlar oluşturması beklenen bir durumdur. Yapılan araştırmada Kale içerisinde herhangi bir sarnıç veya su tutabilecek bir yapı ile karşılaşılmamıştır. Söz konusu müzede bulunan Taş künklerle su kaleye ulaşıyorsa nereden geçmiş olabileceğine dair bir bulgu tespit edilememiştir. Sarnıç veya kuyu benzeri bir mimari form görülmemiş olması kalenin 200 metre aşağısında bir su kaynağının varlığı ile açıklanmalıdır. Muhtemel su kaynağı daha erken dönemlerde üst noktalarda yeryüzüne ulaşıyor olmalıydı. Kesintisiz bir su kaynağı olması kalede bir su toplama alanının inşasına gerek duyulmamıştır. Bu haliyle Hellenistik dönem içerisinde kalenin yerleşim ve konumu üzerinde en önemli etkiye sahip olup, kalenin savunma ve sığınma durumlarında aylarca kuşatmalara karşı direnebilmesini sağlamış olmalıdır.

Ayrıca Kaledeki yaşam Roma egemenliği ile Sağır köyüne indiğinde muhtemel su havuzların bulunduğu ya da benzer şekilde su havuzlarının yapıldığını söyleyebiliriz. Sonuçta yerleşim alanı değişmesine karşın su kaynaklarında bir değişim söz konusu değildir. Dolayısıyla daha geç dönemde bu su havuzlarında suyun antik Sağır köyüne taşınmış olması gerekmektedir. Müzedeki taş künkler bu durumu desteklemektedir.

3. PİSİDİA BÖLGESİNDEKİ KALE ÖRNEKLERİ

Pisidia bölgesi için benzer Kale tahkimleşmeleri birçok antik yerleşmenin de dışında rastlanılan bir durumdur. Böylesine zor koşullara, coğrafyaya sahip bölge için beklenmesi ve şaşılması gereken bir olgudur. Homand'ların Pisidia bölgesinde de etkin oldukları düşünüldüğünde, yaşadıkları asıl yer ile birlikte toplamda 44 farklı kale inşa ettikleri aktarılmaktadır⁷³. Buda gösteriyor ki eğer dağlık bir bölgede hakimiyet kurmak isteniyorsa, ana yerleşim merkezlerini koruyup, düzenleyecek mantıkta kale yapılanmasının iyi bir şekilde organize edilmesi gerekmektedir. Kaleler için çevreye egemen ve ele geçirilmesi güç noktalar tercih edilmelidir. Bu gibi en iyi örnekleri Pisidia bölgesinde ve Dağlık Kılıkia⁷⁴ bölgelerinde çok iyi izleyebilmekteyiz.

Bölgede bilinen diğer yerleşim yerlerinde içerik olarak farklılaşan Kale yapıları ve tahkimleşme kendisini göstermektedir. Isparta sınırlarında bulunan ve yüzey araştırmaları devam eden Gönen-Konane⁷⁵ Kale Tepe⁷⁶, Isparta merkeze 20 km uzaklıkta bulunan Atabey ilçesinde At Alanı Kalesi⁷⁷. Burdur bölgesinde Boğazköy'de yer alan Panemoteichos, Panemoteichos I ve Ören Tepe⁷⁸, Gölhisar'ın güneydoğusunda Uylupınar'da⁷⁹ Toprak Tepe, Sehertaşı Mevkii⁸⁰, Sagalassos antik kentine 1,8 km güney

⁷³ Plinius, *a.g.e.*, V, 27.

⁷⁴ Ahmet Mörel, *Dağlık Kılıkia Bölgesinde Özköy Antik Yerleşimi: Arkeolojik Buluntular, Bölgesel Yerleşim Düzenlemesi Ve Tarımsal Organizasyon Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin, 2010, s. 106.

⁷⁵ G. Hirschfeld, *Vorläufiger Berichtübereine Reise im südwestlichen Kleinasien*, 1879, s. 315-316.

⁷⁶ Hürmüzlü, 2011-9, s.194.

⁷⁷ Mehmet Özait, *2011 Yılı Isparta Ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları*, 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s.320.

⁷⁸ Stephen Mitchell, *1995 Yılı Pisidia Araştırması*, XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I.cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.47-57.

⁷⁹ Eray Dökü-İsmail Baytak, *Uylupınar (Erken Kibyra)Yerleşimi 2012 Yüzey Araştırmaları*, I. Ulusal Pisidia Araştırmaları Sempozyumu, 2012, s. 72.

batısında yer alan Düzen Tepe⁸¹ gibi kalelerde araştırmalar sonucunda yerleşim açısından çeşitlilik gösterdiği aktarılmaktadır. Bu haliyle daha çok yerleşme, savunma ve sığınma maksatlı kullanıldıkları görülmektedir. Her koşulda korunaklı noktalarda olmaları ilk olarak kendilerini güvence altına almak ve savunmak amaçlıdır. Her biri kale özelliğini yansıtmaktadır. Sadece Ören Tepe'nin uzunca bir süre iskân edildiği içlerindeki mimari yapıların yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Diğer kaleler ise Klasik dönemle başlayıp, Hellenistik ve Roma dönemlerinde kullanılmıştır.

3.1. Panemoteichos ve Panemoteichos I

Burdur-Antalya karayolu üzerinde yer alan Boğazköy yakınlarındaki Panemoteichos antik yerleşimi bulunmaktadır (Res. 111). Yerleşim bugünkü köyün doğusundaki kayalık tepe ve tepenin batı yamacını kapsamaktadır. 840 metre yükseklikte konumlandırılmış olan kentin Hellenistik ve Roma Dönemlerine ait olduğu tespit edilmiştir⁸². Geç Hellenistik Dönem'e ait olduğu anlaşılan duvarlar Akropolis aittir. Akropolis içerisinde önemli özelliğe sahip olmayan sivil yapı temeli ile kayaya oyulmuş oldukça geniş bir sarnıç tespit edilmiştir⁸³. Severus dönemine ait bir imparatorluk anıtının bulunduğu alan ise günümüzde yeniden inşa edilen caminin altında yer almaktadır⁸⁴.

Kentin asıl ilginç yönü ise 1000 metre yükseklikte ikinci bir Akropolis'in varlığıdır. Panemoteichos I olarak adlandırılmış Akropolisin çevresi surlarla kapalıdır. Kimi yerde takip edilebilen tamamen yıkılmış sur yatakları ve duvar ilk sıralarının gözlenebildiği tahkimli bir yapıdır (Res.112, 113). Yerleşim 3.60 metre kalınlığında iyi işçilik sergileyen ve üzerinde kare ve dikdörtgen kuleleri olan taş duvarlarla korunmuştur⁸⁵. Yerleşimin iç kısımları çok kötü şekilde tahrip olmuştur, İlk yerleşmeden çok daha büyük bir alanı kapsamaktadır. Hepsinden daha çarpıcı olarak kayalara oyulmuş 25 metre derinliğinde bir kuyuya sahiptir. Kuyu Roma dönemi su

⁸⁰ B. Ayça Polat Becks, *Uylupınar Örneğinde Bir Model Olarak Göl Adası Yerleşimi Ve Arazi Kullanımı* Pisidia Araştırmaları Sempozyumu, Isparta 2012, s. 92- 98.

⁸¹ M. Waelkens, *Pisidian'culture? The Classical-Hellenistic site at Düzen Tepe near Sagalassus*, Anatolian Studies ,60-2010, ss. 105–128.

⁸² Mitchell, a.g.m., s. 50.

⁸³ Mitchell, a.g.m., s. 50.

⁸⁴ Mitchell, a.g.m., s. 50.

⁸⁵ Mitchell, a.g.m., s. 50.

kemerlerini besleyen kaynağa inmektedir. Akropoliste Hellenistik ve Roma dönemine ait bir veri söz konusu değildir. Buradaki Akropolist'e Arkaik dönem özellikleri yansıtan İn Antis planlı bir tapınağın yer aldığı tespit edilmiştir (Res.114). Ayrıca çok kötü korunmuş olarak ev temelleri yer almaktadır. Panemoteichos I yerleşmesinin Pisidia için M.Ö I. binin ilk yarısına tarihlenen ve bölgesel özellikler yansıtan ilk yerleşim yeri olduğu aktarılmaktadır⁸⁶.

Bölgede Roma ve Hellenistik döneme ait hiçbir bulgu gözlemlenmemiş olup, M.Ö. 5 yüzyıllara tarihlenen çömlekleri anımsatan seramik parçaları ele geçmiştir. Yapı tekniği olarak Panemoteichos kentinin üst Akropolis noktalarında elde edilen bulgularda sur duvarları yıkık bir durumda görülmektedir. Sur duvarlarının çift cidarlı ve içi moloz taş doldurma tekniğinde kuru bir şekilde yapıldığı çevreye dağılan dolgu malzemesinden anlaşılmaktadır.

3.2. Düzen Tepe-Ağlasun

2005 yılında, Sagalassos kentinin çevresindeki bölgeyi daha iyi yorumlamak için yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar esnasında Sagalassos'un 1.8 km güneybatısında bulunan Düzen Tepe olarak adlandırılan mevkide büyük bir Klasik-Hellenistik dönem yerleşiminin günümüze ulaşmış bulguları tespit edilmiştir⁸⁷ (Res.115,116). Arkeolojik ve jeofiziksel incelemeler, mimari ve topoğrafik haritalandırma, deneme sondajları ve arkeometrik ve ekolojik incelemeleri kapsayan üç sezonluk bir çalışmada Bütün kazılan veya yüzey araştırması yapılan alanlardan gelen seramik buluntuların değerlendirilmesi ve hayvan kalıntılarının AMS C14 metoduyla tarihlendirilmesi en son çıkan sonuçlara göre, Düzen Tepe'deki kent (öncesi) yerleşim M.Ö. 5. yüzyıldan 2. yüzyıla kadar iskan edilmiştir⁸⁸. Bölgenin eski sakinleri olan 'Pisidyalılar'ın maddi kültürüne ışık tutan ilk örnektir⁸⁹.

Kale çevreyi iyi gözlemleyecek bir mevkide konumlandırılmıştır. Ayrıca düzen tepenin kayalık zirvesinde Zencirli Tepe olarak adlandırılan ikinci bir kale alanı söz konusudur. Düzen tepe surlar ile çevrelenmiştir. Kale içerisinde yoğun bir şekilde yapılanma görülmektedir. Birçok konut tarzında yapı temelleri mevcuttur. Sur yapısı

⁸⁶ Mitchell, a.g.m., s. 50.

⁸⁷ Waelkens, a.g.m., s. 105.

⁸⁸ Waelkens, a.g.m., s. 105.

⁸⁹ Waelkens, a.g.m., s. 105.

kuru ve bağlayıcı malzeme olmadan taşların birbirini kilitleyecek şekilde yapılmasına özen gösterilmiştir. Çift cidarlı olması ve içi kısmının moloz dolguyla desteklenmesi diğer kalelerle ortak bir özellik sergilemektedir (Res.117). Ayrıca kale takviye duvarları ile daha da güçlendirilmiştir (Res.118). Böylesi bir tahkimleşme, dönemi itibariyle tehditlerin bölgede fazlaca çok olduğuna işaret etmektedir.

3.3. Uylupınar-Şehertaşı-Toprak Tepe-Burdur

Uylupınar-Şehertaşı Mevkii⁹⁰ bölgesinde gölün içi kısımlarına doğru girinti yapan adacık kısmı doğal korunaklı haliyle yerleşim için uygun bir konumdur. Bu haliyle adacık üzerinde bilinen sur kalıntısı Osmanlı dönemine tarihlenmekte ve erken döneme ait bir sur olgusu olmadığı veya tamamının yok olabileceği üzerinde durulmaktadır⁹¹. Böylesi bir alanın ada içinde olması, tek başına koruma için yeterli olmaması düşünülmelidir. Muhtemel erken dönemde savunma amaçlı bir sur olgusu olması ihtimali yüksektir. Hoyran gölünde Limnia adasında göl içine doğru sokulmuş benzer bir özellik sergilemektedir. Göl üzerinde Osmanlı dönemine ait sur kalıntıları yer almaktadır.

Sur ile çevrelenmiş yüksekçe bir yer ise Uylupınar-Şehertaşı mevkii ile ilişkilendirilen Toprak tepedir⁹². Bu bölgede Nekropolis olarak değerlendirilmiş fakat tepede sur duvarının varlığı da söz konusudur⁹³. Polygonal ve Kyklopik olarak adlandırılan kaba işli blokların sur inşasında çift cidarlı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir⁹⁴ (Res.119,120). Çeşitli araştırmalar sonucunda surların mı? Yoksa Nekropolis'in mi? Daha önce inşa edildiği tespit edilememiştir. Sur kalıntıları yer yer kesik olarak devam etmesi savunma hattının hiçbir zaman bitirilemediği düşüncesiyle yorumlanmaktadır⁹⁵. Nekropolis dışında başka bir yapı bulgusuna rastlanmıştır değildir. Sur duvarı kalıntıları ele alındığında Nekropolis'in sur yapısından daha sonra yapılmış olması yüksek bir ihtimal gibi görülmektedir⁹⁶. Genel olarak surun bulunduğu nokta çevreyi çok iyi kontrol edebilecek bir mevkidedir. Bunun dışında göle tamamen

⁹⁰ Becks, a.g.m., s. 90.

⁹¹ Becks, a.g.m., s. 98.

⁹² Becks, a.g.m., s. 98.

⁹³ Becks, a.g.m., s. 98.

⁹⁴ Becks, a.g.m., s. 98.

⁹⁵ Becks, a.g.m., s. 98.

⁹⁶ Becks, a.g.m., s. 98.

hakimdir. Bu sayede çevrede olabilecek tüm değişiklikleri ve hareketlenmeyi çok iyi takip edebilmektedir.

3.4. Kale Tepe (Gönen-Konane)

Konane-Kale Tepe Isparta'nın 24 km. kuzeyinde, Gönen İlçesinde yer almaktadır⁹⁷. 1656 m. rakımda bir tepe üzerine inşa edilmiştir⁹⁸(Res.121,122). Konane Pisidia bölgesi için önem arz eden ticari ve askeri yolların üzerindedir⁹⁹. Kent kendi sınırları içinde kalmayıp oldukça geniş bir çevreye yayılmıştır. Bu haliyle önemli bir yerleşim yeri olmasında konumu etken bir rol oynamış olmalıdır. Kentin sınırları içerisinde yer alan ve Kale Tepe olarak adlandırılan kale, içerisi oldukça geniş bir arazi üzerinde kurulmuştur¹⁰⁰. Kale Tepe'de yoğun olarak Hellenistik döneme ait yerleşim izleri ve bu bulguları destekleyecek nitelikte materyaller tespit edilmiştir¹⁰¹

Kale Tepe yerleşkesi Tahkimli bir görüntüye sahiptir. Etrafı tamamen sur yapısı ile çevrili durumdadır. Sur yapısının bazı bölümlerinde ana kaya tıraşlanarak bir duvar yatağı oluşturulmuştur. Oluşturulan sur yataklarına oldukça büyük, bosajlı taşların yerleştirilmesiyle taşıyıcı bir temel işlevi yüklenmiştir¹⁰². Güneyde Giriş kapısı ve yer yer savunma yapılarının izleri görülebilmektedir. Lakin büyük oranda koruna gelmemiştir. Ayakta kalan noktalarda görülen Sur örgü sistemi, kesme blokların birbirini bağlayacak şekilde ve derzlerin şaşırtmalı yapılmasıyla oluşturulmuştur (Res.123). Bloklar daha iyi işçilik sergilemekte olup yüzeyleri daha düzgün işlenmiştir¹⁰³.

Kale Tepe de eldeki veriler ışığında özellikle mezarlardan çıkan bulgularda kent iç yerleşmesini Hellenistik döneme tarihlenmektedir¹⁰⁴. Daha erken dönemlere giden

⁹⁷ Hürmüzlü, 2011-9, s.194.

⁹⁸ Bilge Hürmüzlü, *Isparta Arkeolojik Surveyi 2009 Yılı Çalışmaları: Konane*, 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, , Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 165.

⁹⁹ Hürmüzlü, 2011-9, s.194.

¹⁰⁰ Hürmüzlü, 2011-9, s.194.

¹⁰¹ Hürmüzlü, 2011-9, s.196.

¹⁰² Bilge Hürmüzlü, *Konane Antik Kenti Hellenistik Dönem Yerleşmesi*, Pisidia Araştırmaları Sempozyumu I, Isparta, 2012, s 142-147.

¹⁰³ Hürmüzlü, 2011-9, s.194.

¹⁰⁴ Hürmüzlü, 2010, s. 165.

verilerin son derece az olmasına karşın kalenin M.Ö. 2. binde yerleşim görmüş olabileceği hususunda görüşler söz konusudur¹⁰⁵.

Kale Tepe içinde düzenli bir yol ağının ve geniş bir yerleşim alanının bulunduğu kesindir¹⁰⁶. İç kısımda irili ufaklı yapı gruplarının var oluşuyla kentsel bir oluşum sezilenmektedir. Bu haliyle yerleşme alanı tam donanımlı bir kentin merkezi olma görüntüsü vermektedir¹⁰⁷. Kale Tepe Roma Dönemi'nde terk edilmiştir. İ.S. 2. yy. ile birlikte yerleşme Gönen ilçe merkezinin yaklaşık 1 km. kuzeyinde yer alan, Akyokuş Tepe'ye kaymıştır¹⁰⁸.

3.5. Serikli Topbaş Mevkii

Tınaz tepenin doğusunda 2010 yılı çalışmalar sonucunda, Serikli Toptaş mevkisinde ortaya çıkan bulgulardır önem arz etmektedir¹⁰⁹. Oldukça geniş bir alan yayılmış, Konane antik kenti sınırları dışında kalan bir yerleşme tespit edilmiştir¹¹⁰ (Res.124). Farklı bir ekonomik sistemi olan bu bağımsız yerleşmenin ismi hakkında henüz bir bilgi ele geçmiş değildir¹¹¹. Kale tepeye benzeyen bir konuma sahip olup, bağımsız bir sur duvarına sahiptir¹¹². Kale tepeden daha yüksek bir konumda yerleştirilmiştir. Bağımsız bir sur duvarı ve teritoryuma sahip bu yerleşmenin sur duvarları içerisinde Roma Dönemi çatı kiremidi parçaları ile Roma ve Bizans dönemlerine ait seramik parçalarına rastlanmıştır¹¹³. Serikli Toptaş mevkii yerleşmesine ait nekropolis alanı, tepenin güneydoğu yamacında yer almaktadır¹¹⁴. Roma Dönemi seramik parçalarının bulunduğu nekropoliste taş örme tekniği ile yapılmış ve üzeri taş blok ile kapatılmış iki mezar ile karşılaşmıştır. Sağır kalesiyle yakın benzerlikler sergilediği kesindir. Konumu ve yüksekliği Serikli Topbaş'a önemli bir avantaj katarak çevresini çok iyi bir şekilde gözlemleme avantajı katmaktadır. Muhtemel bağlı olduğu territoriumun güvenliğini sağlayan bir akropolis niteliğine sahip sığınma ve savunma kalesidir. Aynı zamanda önemli geçiş yollarını ve geçitleri kontrol eden bir

¹⁰⁵ Hürmüzlü, 2010, s. 165.

¹⁰⁶ Hürmüzlü, 2010, s. 165.

¹⁰⁷ Hürmüzlü, 2010, s. 165.

¹⁰⁸ Bilge Hürmüzlü, *Konane (Conana) 2012 Yılı Yüzey Araştırması*, ANMED, 2013-11, s. 211.

¹⁰⁹ Hürmüzlü, 2011-9, s.197.

¹¹⁰ Hürmüzlü, 2011-9, s.197.

¹¹¹ Hürmüzlü, 2011-9, s.197.

¹¹² Hürmüzlü, 2012, s.146.

¹¹³ Hürmüzlü, 2012, s.146.

¹¹⁴ Hürmüzlü, 2011-9, s.197.

mekanizmaya da sahip olmalıdır. Muhtemel sağır gibi daha yüksek bir konumda bir gözcü kulesiyle desteklenmektedir. Bölge henüz yeni çalışıldığından ilerleyen zaman içerisinde toplanacak veri tabanıyla daha net görüşler oluşacaktır.

3.6. Ören Tepe

Burdur ilinin Antalya- Burdur yolu üzerinde bulunan Boğazköy mevkiinde Ören Tepe Kalesi yer almaktadır. Kale 1995 yılı yüzey araştırmalarında çalışılmış olan Panemoteichos/Boğazköy'ün 1,5 km batısında yaklaşık 800 metre yükseklikteki bir tepenin üzerinde konumlandırılmıştır¹¹⁵ (Res.125).

Sur yapısı kabaca armut formunda inşa edilmiştir¹¹⁶. Yüzey şekilleri bu inşa üzerinde etken olmuştur. Sur üzerinde üç tane büyük savunma kulesi konuşlandırılmıştır. Panemoteichos'a bakan kısmında ise, ince işçilikli bir kapı girişi mevcut olup oldukça düz hatlara sahip duvar işçiliği göze çarpmaktadır (Res.126). Büyük oranda surlar korunmuştur (Res.127). Bunun dışında yine kale içerisinde her biri aynı ölçülere sahip küçük odacıkların olduğu, tek girişleri ile caddeye baktığı ve sur duvarına bitişik olarak inşa edilmiş, kimileri temel düzeyinde yapı grupları yer almaktadır. Fakat bu yapılarda bir ailenin barınabileceği kadar işlevsel olmadığı kanaati hakimdir¹¹⁷. Bu bağlamda Ören Tepe'nin bir sivil yerleşim yeri olmadığı Askeri bir özellik sergileyen yapılar bütününe sahip olduğu da vurgulanmaktadır¹¹⁸. Yüzey araştırmalarında Ören Tepe Kalesinin bir askeri garnizon olduğu aktarılmıştır. ¹¹⁹Askeri bir garnizon oluşunu destekleyen bulgu ise Kalenin iç kısmında bir komutana ait olduğu düşünülen büyükçe bir yapı grubundan söz edilmektedir¹²⁰.

Kalenin askeri bir üs olabileceğinin gösteren birçok neden saptanmıştır. Bunun nedenlerden bir diğeri de küçük yapıların dışında bölgeden geçen Hellenistik yol güzergâhında olduğunun ve bu maksatla da geçiş noktalarında kalenin bir kontrol ve denetleme gibi çalışan üs olabileceği ile ilgili düşünceler ortaya atılmıştır¹²¹. Bunlardan biri Pamfilya'dan başlayan ve Döşeme Boğazı'm aşarak Panemoteichos ve Ariassos arasındaki ovayı keserek kuzeybatı doğrultusunda uzanan ve tekrar alçak bir boğaz olan

¹¹⁵ Mitchell, 1995., s. 51.

¹¹⁶ Mitchell, 1995., s. 51.

¹¹⁷ Mitchell, 1995, s. 51.

¹¹⁸ Mitchell, 1995, s. 51.

¹¹⁹ Mitchell, 1995, s. 51.

¹²⁰ Mitchell, 1995, s. 51.

¹²¹ Mitchell, 1995, s. 51.

Esek Devrent'i aşıttan sonra bugünkü Kızılkaya'yı geçip Comama'ya ulaşan yoldur. Diğer i se, bugünkü Antalya-Burdur karayolunun biraz kuzeyinde yer alan, Boğazköy'e ismini veren dar boğazı aşıttan sonra, bugünkü Bucak'ı geçip Sagalassos'a ve dolayısıyla Anadolu'nun içlerine ulaşan yoldur¹²². Ancak kalenin kim tarafından ve ne zaman inşa edildiği bu kadar açık değildir. Bu durumda M.Ö.2. yüzyılda kurulmuş olması ve uç kalesi olduğu, Pamfilya'da Attaleia kentinin kurulduğu dönemde Asya ile Pamfilya arasındaki yolun kontrolü amacıyla oluşturulduğu kesindir¹²³.

Bölgede yer alan Kaynar Tepe¹²⁴, Panemoteichos/Boğazköy ve Ören Tepede dahil edildiğinde askeri olsun olmasın su ihtiyacını karşılayacak alternatif yapılar söz konusudur. Kale içerisinde iki adet sarnıç yer almaktadır¹²⁵. Her ne kadar askeri bir kale olsa da kuşatmalar göz önüne alındığında su ihtiyacının karşılanabilmesi maksatlı beklenen bir durum olarak sarnıçların olması gerekmektedir.

Ören Tepe'de yok denecek kadar olsa da az sayıda Hellenistik döneme tarihlenen çanak çömlek ele geçirilmiştir. Buradan hareketle kalenin çok az kullanıldığı veya sadece savunma maksatlı durumlarda daha çok kullanıldığı ifade edilmektedir¹²⁶.

Geç Roma dönemimde ise kalenin en yüksek yerine, Hellenistik duvarlar üzerinde oldukça geniş tek Apsisli ve Atriumlu bir Kilise inşa edilmiş olduğu da yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır¹²⁷. Bu durumda Ören tepe kalesinin zaman içerisinde savunma amaçlı kullanımın kalktığı ve yerini dinsel bir yapılaşmaya bıraktığını söyleyebiliriz böylece dinsel anlamda da olsa kesintisiz bir iskânın sürekliliğinden bahsedilebilir. Kilise Apsis ve Atrium dahil 35 m uzunluğunda ve 14.5 metre genişliğindedir. Apsis ise 5 m çapında olup, iç kısımda üç Nefli bölünmüş bir plan tipi sergilemektedir. Kiliseye Narteks yapılmamıştır. Nedeni ise zaten bir Atrium ile çevrili olması ile açıklanabilir. Atrium kısmında ise kalenin iki sarnıcından biri yer almaktadır.

¹²² Mitchell, 1995, s. 51.

¹²³ Mitchell, 1995, s. 51.

¹²⁴ Mitchell, 1995, s. 51.

¹²⁵ Mitchell, 1995, s. 51.

¹²⁶ Mitchell, 1995, s. 51.

¹²⁷ Mitchell, 1995, s. 51.

3.7. At Alanı Kalesi- Atabey

At Alanı Kalesi, Yalak Pınarı olarak bilinen çeşmeden sonra, halk arasında Kale olarak bilinen zirvededir¹²⁸. Kalenin üç tarafı uçurumlarla çevrili olduğu, Kale'ye ulaşım doğu ve batı kesimi olmak üzere iki yoldan gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Her iki kesimde de ana kaya özel olarak kesilerek sarp olan zirveye çıkış sağlanmış ve gereken yerlere de çıkış için basamaklar yapılmıştır¹²⁹. Bölgede yapılmış yüzey çalışmalarında At Alanı kalesinde herhangi bir mimari yapıdan söz edilmemektedir. Sadece sur yapısından bahsedilmektedir (Res.128). At Alanı Kaleside son derece tahrip edilmiştir. Bu tahribatın nasıl olduğu ile ilgili sonuca muhtemelen daha sonradan terk edilmesi, beşeri ve doğal tahribatın yoğun olmasıyla ulaşılabilir.

Kale ile ilgili en önemli kalıntı, savunmasına ait olduğu düşünülen genişliği 2 m olan ve kesme taş bloklardan yapılmış sur yapısıdır. Sur kalenin sarp, uçurum olan ve Kısık Vadisi'ne bakan doğu yüzden başlamaktadır¹³⁰. Sur yapısının, kalenin ihtiyaç duyulan kuzey ve batı yönlerinin daha korunaklı olması amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Buradan da anlaşılabileceği üzere Pisidia bölgesinde inşa edilen kalelerin çevresi uçurum olsun veya olmasın tahkimleşmenin tamamı sur ile çevrelenerek, coğrafyanın kendileri için zor olan şartlarını, düşman güçleri için daha da zorlu hale getirmeyi planladıkları açıkça görülmektedir.

At Alanı Kalesi çevreyi en iyi görebilecek stratejik bir mevkide kurulmuş, bir taraftan ova kesiminde yaşayan insanların su kaynaklarını kontrol ederken, diğer taraftan da Barla Dağı'nın kuzeyinde yer alan ve verimli Pupa Çayı¹³¹ vadisinde kurulmuş olan yerleşme yerlerine en kestirme olarak ulaşılacak yolların da kontrolünü yapabilecek bir konumdadır¹³².

Boyutları, doğu-batı yönünde 250 m. kuzey-güney yönünde de 150 m. kadar olan At Alanı Kalesi'nde, kalıntı olarak, surların dışında, M.S. 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenebilecek az sayıda seramik görülmüştür¹³³. Muhtemel At Alanı Kalesi de Hellenistik döneme kadar indirilebilecek bir niteliğe sahip görünmektedir. Su

¹²⁸ Özait, a.g.m., s. 320.

¹²⁹ Özait, a.g.m., s. 320.

¹³⁰ Özait, a.g.m., s. 320.

¹³¹ Özait, a.g.m., s. 320.

¹³² Özait, a.g.m., s. 320.

¹³³ Özait, a.g.m., s. 320.

kaynaklarını kontrol etmesi ve Doğudaki Barla dağının ardından gelen yolları ektisi altında tutmaktadır. Bu sayede Pisidianın kuzeyi ve batısını etki altında tutan bir kale olup, Parlais ve Prostanna gibi koloni kentlere destek olduğu düşünülmektedir.

3.8. Homonad Kaleleri

Homonadlar günümüzde halen aydınlatılamamış bir kavim olarak tarih sahnesinde durmaktadır. Yaşadıkları bölge hakkında çok az veriler olmasına karşın bu uygarlığı ve halkını tanımamızda, düşüncelerimizin son derece kısıtlı kalmasına neden olmaktadır. Strabon verdiği bilgilerde Homonadların Pisidia sınırında Kilikya Trakheia'nın kuzey doğusunda Isauria ve Toros dağlarının yüksek zirvelerinde yaşamakta olduğunu aktarmıştır¹³⁴. Strabon'a göre Homonadların Pisidialılar ile de ortak bir sınırları vardır¹³⁵. Suğla gölü ve çevresindeki dağlık alanları kullanan Homonodlar Strabon'un verdiği bilgiye göre tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Homonadlar Pamphylia ve Lykaonia psikoposluk listelerinde bahsedildiği için yaşadıkları alan Strabon'un aktardığı daha sonraki verilerle uyushmaktadır¹³⁶.

Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası adlı eserinde Homonadlara ait herhangi bir sikkenin o ana kadar bulunamayışını bu halkın küçük topluluklar halinde ve dağınık olarak yasadıklarına bağlamaktadır¹³⁷. Plinius, bölge hakkında bilgi verirken Homonadların, Homona adındaki şehirlerinden ve vadilere gizlenmiş daha başka 44 kalesinden bahsetmektedir¹³⁸. Plinius'un anlatımından Homonadların etkin olduğu coğrafyanın dağlık bir alanda aramız gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bahsettiği toplam 45 kale ise Homonadların bölgede ne kadar güçlü bir halk olduğunun göstergesidir.

Homonad kaleleri bugün Suğla gölünün etrafını çevreleyen yüksek tepe noktalarının bulunduğu alanda yayılmıştır (Res.129). Bunlardan Dede Tepe¹³⁹, Ortakören¹⁴⁰ ve Çatmakaya Tepe¹⁴¹ Suğla gölünü iyi gören ve gözlemleyen kalelerdir.

¹³⁴ Strabon, XIV 5,1.

¹³⁵ Strabon XIV 5,24.

¹³⁶ Ramsay, a,g,e,. s. 370.

¹³⁷ Ramsay, a,g,e,. s. 370.

¹³⁸ Plinius, V, 27.

¹³⁹ Osman Doğanay, *Torosların Şavaşçı Kavmi Homonodlar*, Ege Yayınları, İstanbul, 2014, s123-126.

¹⁴⁰ Doğanay, a,g,e,.s.123.

Tavuk Tepe Kalesi¹⁴² (Res.130) ise özellikle günümüzde Manavgat yolunu kesmesiyle antik çağda güneyden gelebilecek tehlikeleri ilk göğüsleyen kaledir. Tınaztepe¹⁴³ ise Homonadların en büyük kalesi olup 1900 metrede Çatmakaya Kalesinin hemen batısında konumlanmıştır. Plinius'un adını verdiği Homana adlı 44 kalesi dışındaki 45. ana kalesi olmalıdır. Bunlara benzer son derece yoğun tahribata uğramış kaleler mevcuttur. Kaleler tamamen Suğla gölünü çevrelemektedir. Bu haliyle Strabonun anlatımına çok yakındır. Kaleler Suğla çevresindeki tarım arazilerini korumak, aynı zamanda kendilerini savunmak ve sığınmak için inşa edilmişlerdir. Kalelerin birçoğunda sarnıçlar ve depolar mevcuttur. Buda uzun kuşatmalarda dayanabilmeleri için tasarlanmıştır. Sarnıçlardan anlaşılacağı üzere kalelerin içinde herhangi bir su kaynağı bulunmamaktadır.

Bölgede 1902 yılında araştırma yapan Avusturya ekibi de yazılarında Homonadların yaşadığı yer olarak Gembos Ovası'nı işaret etmişlerdir¹⁴⁴. Aslında Homonadları dağların yüksek tepelerinde yaşayıp verimli bir ovayı işleyen bir halk olarak kabul ettiğimizde Ramsay, Jüthner ve Avusturya ekibinin tespitlerinin antik kaynaklarda anlatılanlar ile örtüştüğünü görebiliriz. Plinius'a göre Homonadlar barbar dağ kabileleridir. Oysa barbar ve baskıncı bir halk nasıl olurda yerleşik düzeni seçip kaleler inşa edip tarım ve hayvancılık yapar diye sorular oluşmaktadır. Homonadları bu şekilde tanıtan bazı kaynaklar, aslında kendi topraklarında normal yaşantısını sürdüren ve yaşam alanlarını özgürce ekip biçen, aynı zamanda boyunduruk altında yaşamak istemeyen bu halkın barbar ve vahşi olarak tanınmasını istemiştir. Bu düşünce tamamen Roma'nın Pisidia ve Kilikia arasında kalan bölgede hakimiyet kurması için yapılan seferleri meşru kılmak adına yapılmıştır.

Strabon'un Amyntas'ın öldürülmesi hadisesini anlatırken bir yerde onun Kilikialılar tarafından¹⁴⁵ bir diğer yerde de Homonadlar tarafından¹⁴⁶ öldürüldüğünden bahseder. Bu anlatımlar biraz karmaşıktır. Dolayısıyla Amyntas'ın Romalılar tarafından öldürülmüş olması ihtimaline kadar götürebilir. Keza Augustus, Amyntas'ın

¹⁴¹ Doğanay, a.g.e., s.124.

¹⁴² Doğanay, a.g.e., s.123.

¹⁴³ Doğanay, a.g.e., s.125.

¹⁴⁴ W. M. Calder, *A Cult of the Homonades. Classical Review*, 1910, Sayı: 24, s.76-81.

¹⁴⁵ Strabon, XII 6,3.

¹⁴⁶ Strabon XII 6,5.

öldürülmesinden sonra onun topraklarının mirasçısı olarak bölgeye yerleşme çabası içine girer ve onun öcünü almayı kendine dini bir görev olarak kabul eder¹⁴⁷. Bu komplo binlerce Homonadlının öldürülmesine ve sağ kalan 4000 bin Homonadın farklı bölgelere sürgün edilmesinde kullanılmıştır. Homonadlara karşı yapılan bu savaşta Antiokheia’da bulunan “Pisidialı Tutsak” kabartması Augustus’un karalardaki zaferlerini meşrulaştırmak amaçlı betimlenmiştir¹⁴⁸.

Pisidia bölgesindeki kalelerin mimari olarak incelenmesinde Sağır kalesi sur yapıları ve yapım teknikleri açısından bölgedeki diğer kaleler ile tipik benzerliklere sahiptir. Yukarıda anlatılan kalelerin kiminde Kyklopik denecek kadar büyük oldukça kaba işlenmiş blokların yansıra daha iyi ve düzgün işçilik sergileyen yüzeyi daha düz bloklar ile de karşılaşılmaktadır. Düz hatlı bloklar daha çok kalelerin giriş kısımlarında dikkat çekmektedir. Diğer kaleler düşünüldüğünde Sağır kalesinin de giriş kapıları daha görsel bir niteliğe sahip olmalıydı. Bu da tamamen görsellikle ilişkilidir. Genel olarak kale duvar yapıları oldukça kalındır. İki tekil duvarın örülüp arasının doldurulmasıyla oluşturulmuştur. Kalelerin tümünde yıkılan duvarlarının dolgu malzemesi çevreye yayılan moloz taşlardan da görebilmektedir.

Sağır kalesine işçilik ve tahkimleşme açısından en yakın kale Panemoteichos I akropolisidir. Duvar yataklarından başlayıp çevreye dağılan moloz dolgu malzemesi, duvarlarının kaba bir şekilde bırakılması ve hiçbir bağlayıcı malzeme kullanılmaması ile taşların birbirini ağırlıklarıyla kenetlenmesi gibi arkaik dönem sur sisteminde çağrıştırmakta olup hellenistik dönemde yeniden güçlendirilerek kullanılmış olmalıdır. Sağır kalesi içindeki tapınak yapıda Panemoteichos I tapınağı gibi ana kaya üzerine oturtulmuştur. Her iki kalede İn Antis planlı bir tapınak olması iki kalenin de Pisidia’nın erken evrelerine ışık tutacak verilere sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca her iki yerleşmenin yüksek noktalarda oluşu ve önemli yol ve su kaynaklarını kontrol etmesi açısından, bir başka ortak nokta daha oluşturmuştur. Panemoteichos I su ihtiyacını yüzeye açılmış bir kuyunun su kaynağına ulaşmasıyla çözmüştür. Roma dönemi yerleşmesi de suyu bu kaynaktan almaya devam etmiştir. Sağır kalesi de benzer şekilde su kaynağı yanında inşa edilmiştir. Muhtemel aynı sistemle suya ulaşmışlardır. Roma

¹⁴⁷ W. M. Ramsay, *The Homonadeis and the Homonadensian War*, 1917, *Journal of Roman Studies*. Sayı: 7. ss.229-283.

¹⁴⁸ Ramsay, 1917, s.235.

döneminde de kaynak suyu aynı noktadan taşınmış ve su havuzlarında toplanmış olmalıdır.

Bir başka özellik ise bazı kaleler hariç diğer kalelerin daha düz alanlara yerleşmesidir. Boşaltılan kalelerden Panemoteichos I Akropolisi Boğazköy'ün olduğu mevkiye Düzen tepe kalesi M.Ö.2. yüzyılda¹⁴⁹, Ağlasun civarına, Kale tepe¹⁵⁰ ise M.S.2. yüzyılda, Akyokuş ve çevresine inmişlerdir. Bu örneklerde olduğu gibi Sağır kalesi de terk edilen kalelerin alçak noktalara indikleri gibi Sağır köyünün bugünkü konumuna yerleşmiştir.

4. SAĞIR KALESİNİN ANTİKÇAĞDAKİ KONUMU

Strabon, Phrygia Paroreia'dan bahsederken onun eteklerinde kurulan kentlerden birisi olan Antiocheia için Pisidia Antiocheia'sı" yerine "Pisidia yakınındaki Antiocheia" sözcüklerini kullanmaktadır¹⁵¹. Barbara Levick ise Antiocheia'nın yerini belirtirken Strabon'da geçen şekli ile değinmektedir¹⁵². Kent Akropolis'inin yaklaşık 67 hektarlık bir tepe üzerinde yer almasına karşılık, asıl yerleşim yeri 1400 km2.lik bir alanı kapsamaktadır. Kentin egemenlik alanı Sultan Dağı'ndan Eğirdir Gölü'nün doğu kıyısına, güneybatıda Debenae'a (Gelendost) kadar uzanır. Hoyran Gölü'nün en kuzey ucundan Neapolis'e (Şarkikaraağaç), altta da Anaboura'ya (Enevre) kadar uzanmaktadır. Yaka-Örkenez hattı kentin güney sınırını belirlemektedir.

Antik dönemlerde dağ ve tepe sıraları sadece yükselti olarak değil yerleşim alanının dışında kırsal alanı sınırlayan doğal sınır taşları şeklinde yorumlanmaktaydı. Barış dönemlerinde ihtiyaçların karşılandığı av alanı veya mera olarak kullanılan dağlık alanlar savaş dönemlerinde savunma ve sığınma amaçlı kullanılmaktaydı¹⁵³.

Antiokheia'da yer alan Sağır'ın karşılıkları Hellen dünyasında mevcuttur. Bunlar garnizon- kale olarak bilinirler. Yüksekçe bir tepeyi sur ile tahkimleştirerek akropolis gibi kullanırlar ve garnizon (*phroua*) niteliğinde olduklarından *phourion* olarak isimlendirilirler¹⁵⁴. Genelde içinde bulundukları Territorium'un savunmasını

¹⁴⁹ Waelkens a.g.m., s 105.

¹⁵⁰ Hürmüzlü, a.g.m., s.194.

¹⁵¹ Strabon, a.g.e., s.66-81.

¹⁵² Barbara Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Clarendon Press, Oxford, 1967, s.

¹⁵³ Richard G.A. Buxton, *Imaginary Greek Mountains*, JHS 112, 1992, s.1-16.

¹⁵⁴ G.H. Cohen, *Hellenistik Settlement in Europe, the Islands and Asia Minor*, California, 1995, s. 111. A.W. Lawrence, *Greek Aims In Fortification*, Oxford, 1979, s.137.

sağladıkları kabul edilir. M.Ö. 5. yy. ile karşımıza çıkmaya başlar. Aynı zamanda çevresindeki küçük kasaba ya da köylerin akropolisi olarak görev alarak yolların denetiminde sağlarlar¹⁵⁵. Benzer yapılar Hellenistik öncesinde görülmektedir. Xenophon'un söz ettiği *phourarkh* ve *khliarkh* kelimelerinden yola çıkarak Pers imparatorluğu topraklarında içinde koruma ve denetleme amaçlı garnizonların olduğu ve bu tip yapılanmanın Smyrna civarında örnekleri olduğu belirtilir¹⁵⁶. Klasik dönemde benzer sistemlerin batı Anadolu için kullanıldığını ve Pers savunma anlayışını belirleyen *akra* ve *khora* garnizon olarak iki savunma yapısı görülür. Özellikle stratejik noktalara konumlandırılan *khora* garnizonlar Hellenistikle beraber bu anlayışta yapıların devam ettirildiğini göstermektedir¹⁵⁷. En büyük Yunan devleti olan Atina'nın sınırları M.Ö. 5. yüzyıldan bu yana kaleler zinciri ile korunmuştur. Kuzeyden Euboia boğazına kadar, Eleutherai, Oinoe, Panakton, Phile, Lepsidrion, Dekeleia, Afidnai ve Rhamnus kaleleri sıralanmıştır. Bu kalelerin çoğu Attika'dan Boiotia'ya giden yolların üzerinde yer almıştır. Hem devamlı bir üs hem de savaş halinde çevre halkının barınağı olarak kullanılmıştır¹⁵⁸.

Benzer durum Pisidia kentleri içinde söz konusudur. Pisidia bölgesinde yaşayan insanlar, Antik çağ kent planlamalarında sıklıkla karşılaştığımız mimari uygulamalarıyla, yüzey şekillerini mantıksal bir ortak düşünce ile yoğurarak coğrafyanın sertliğinden faydalanmışlardır. Bu sayede bölgede oluşturulmuş şehir ve kale planlamacılığının diğer bölgelere göre daha fazla gelişmişlik sergilediği izlenmektedir. Örneğin Pisidia'nın en önemli kentleri olan, Sagalassos¹⁵⁹ Burdur'un Ağlasun ilçesinin 7 km kuzeydoğusunda yer alan Akdağ'ın güneybatısında 1700 m yükseklikteki sarp tepelerin üzerine kurulmuştur¹⁶⁰. Antalya'nın 20 km kuzeybatısında¹⁶¹ bulunan ve antik çağda Solymos¹⁶² Dağı olarak bilinen, Güllük

¹⁵⁵ F.E.Winter, *Greek Fortifications*, Toronto, 1971, s.43.

¹⁵⁶ E.Döğër-İ.Gezgin, *Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler*, II. Uluslararası İzmir Sempozyumu, 1998 İzmir, s. 28,29. 7-29

¹⁵⁷ Döğër-Gezgin, a.g.m., s 28,29.

¹⁵⁸ Cem Şahin, *Troas Bölgesi Arkaik Dönem Kentleri Ve Savunma Duvarları Çanakkale* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s.45.

¹⁵⁹ Strabon, a,g,e,. s.66.

¹⁶⁰ Mehmet Özsaıt, *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.110

¹⁶¹ Özsaıt, 1985 s. 105.

¹⁶² Strabon, a,g,e,.s. 178.

dağının üzerinde bulunan Pisidia şehri Termessos¹⁶³, Pisidia kentlerini doğrular nitelikte Güllük dağının uygun noktalarında yer almaktadır. Isparta'nın 35 km doğusunda yer alan Eğirdir ilçesindeki sivri dağda yer alan Prostanna, mevcut kayalık üzerinde Hellenistik devirden önce kurulmuştur¹⁶⁴. İlk kuruluşunda kent bir şehir olma niteliğinden daha çok karakol olma özelliklerine sahiptir¹⁶⁵. Fikret Özcan tarafından bu yıl yönetilen bölgedeki yüzey araştırmalarında kentin yüksek Hellenistik ve geç Hellenistik dönemde kentleşmeye başladığı şeklindedir. Roma döneminde sonra ise terk edilmiştir. Kremna isimi Grekçe uçurum anlamına gelmektedir. Kent, Akropolis'ten bakıldığında ulaşılması güç bir yükseklikte konumlandırılmıştır¹⁶⁶. Örneklerde görüldüğü üzere Pisidia bölgesi yerleşim yerleri ele alındığında coğrafyanın zorluğu karşısında, kentlerin zirvelerde topoğrafyaya uyarak, kendi içinde arazide eridiği ve yapısal olarak bir mimari bütünlük sergilediği kesin bir bakış açısı ile görülebilmektedir. Fakat bu kentlerin kendilerini savunmaya hazırlayabilmesi için Atina kentinde olduğu gibi daha yüksek ve önemli geçiş güzergâhlarında birbiri ile iletişimi sağlayan kent dışında taşralardaki halkın sığınabileceği kale veya kulelerin olması gerekmektedir.

Hellenistik krallıkların koloni oluştururken amaçlarının hellenleştirme veya kültürel bir yapı oluşturmak olamadığı anlaşılmaktadır. Asıl amaç bölgeyi askeri ekonomik veya politik olarak değerlendirmektir¹⁶⁷. Birçok Seleukos kolonisi *katoikia* olarak tanımlanan askeri yerleşim olarak kurulmaya başlanmıştır¹⁶⁸. Askeri kale niteliğinde kurulmuş koloniler mevcut işlevleri gereği uzun süreli olmamaktadırlar ve etkilerini devam ettirebilmeleri için büyük bir kente yakın ve onun bir parçası şeklinde kurularak kentin imkanlarından faydalanmaları sağlanmaktadır¹⁶⁹. Çok değişik alanlarda kolonileşmenin ana temasında Pisidia'daki Hellenistik krallıkların kendi sınırlarını ve geleceklerini garanti altına almaktır¹⁷⁰. Özellikle Seleukoslar bu bağlamda iyi bir

¹⁶³ Ptolemaios, *Geographia* ed. Nobbe, Lipsiae, 1845, VII, s. 17-34.

¹⁶⁴ M.H. Ballance, *The Site Of Prostanna*, As, Jstor, IX, 1959, s. 125-129.

¹⁶⁵ Ballance, a.g.m., s. 125-129.

¹⁶⁶ Özsaıt, a.g.e., 1985, s.136.

¹⁶⁷ Cohen, 1995, s. 69

¹⁶⁸ G.H. Cohen, *The Seleukid Colonies,, Studies in Founding, Administration and Organization*, Wiesbaden, 1978, s. 4.

¹⁶⁹ Serra Durugönül, *Dağlık Kilikia Ve Karpaz Bölgesi (Kuzey Kıbrıs) Antik Yerleşim Özellikleri*, OLBA VI, Mersin, 2002, s. 61 57-69

¹⁷⁰ Cohen, 1978, s. 23.

altyapıya sahip oldukları ve Anadolu'nun askeri ve ticari rotalarıyla değerli arazileri sayıca fazla olan kent ve askeri üslerle sardıkları bilinmektedir¹⁷¹. Kurmuş oldukları kolonilerin birçoğunun askeri garnizondan öteye geçmemişlerdir geçebilenler ise polis olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir¹⁷².

Hellenistik dönem kolonizasyon yayılmacılığı, siyasi ve maddi gereksinimlere ek olarak askeri ve güvenlik ihtiyaçlarına da cevap vermiştir. Tapınaklar ve kutsal alanlar etkinin ve zenginliğin merkezleri olmasından kaynaklı olarak Hellenistik yerleşmelerin ilgisini çekmiş ve koloniler büyük dinsel merkezlere ya da önemli tapınaklara yakın yerlerde konumlandırılmıştır. Bu duruma en güzel örnek Seleukoslar tarafından kurulan Antiokheia kenti olup, Men kutsal alanının yakınında konumlandırılmıştır¹⁷³. Tanrı Men'e hizmet eden ruhban sınıfının kontrolünde olan Hellenistik öncesi Antiokheia Territorium'unun bölge üzerindeki etkisi Seleukoslar'ı bu alanlara yaklaştırmış ve politik olarak birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Seleukosların amacı tapınağın zenginliğini kullanarak krallığının zenginleşmesini aynı zamanda güçlenmesini sağlamak ve tapınağa ait etkiden faydalanmaktır¹⁷⁴. Muhtemel Sağır tepesinde yer alan tapınakta benzer bir güce sahip olmalıydı veya Men mabedi ile yakın ilişkiler içindeydi. Sağırdaki tapınakta Tekmoreian veya öncesinde benzer bir ruhban sınıf tarafından yönetiliyor olmalıydı. Konumu itibarıyla yüksek ve ovaya hakim oluşu ve dinsel anlamda iyi bir nüfuza hükmettiği düşünüldüğünde, Seleukos krallığının bölgedeki hakimiyetini arttıracak için daha önceden burada var olan tapınak ve kutsal alanı içinde bırakacak şekilde bir akropolis gibi askeri ve savunma anlamında tahkimleştirilmiş olmalıdır. Sivil anlamda bir tapınağın önceden burada olması kalenin sadece savunma amaçlı yapılmadığı aynı zamanda sivil bir yaşamında devam etmesine izin verdiğini göstermektedir. Tapınağı yıkıp bölgedeki tepkileri üzerine çekmemiş tam tersine tapınağı daha korunaklı hale getirip, sivil hayatın sürekliliğini sağlamış ve dini yapılanmanındı gücünü kullanmak istediğini ortaya koymuştur.

Hellenistik dönemde Kale inşalarının bu kadar fazla olmasından, bölgede barışın olmadığı, sürekli güç dengelerinin değişti, siyasi bir otoritenin veya gücün yetkin

¹⁷¹ M.I.Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, vol 3, Oxford, 1941, s. 477.

¹⁷² Rostovtzeff, a.g.m., s. 477.

¹⁷³ Cohen, 1995, s. 65.

¹⁷⁴ Cohen, 1978, s 21.

olmadığı anlaşılmaktadır. İ.Ö. 281 yılındaki Kurupedion Savaşında ise Lysimakhos'un ölümü ile tüm Anadolu ve Pisidia bölgesi de Seleukoslar egemenliğine girmiştir. Seleukoslar Hanedanı kurucusu I. Seleukos ya da I. Antiochos yerel halk üzerinde meşruluğunu sağlamlaştırmak düşüncesi ve Pisidia'nın stratejik önemi nedeniyle Phrygia ile sınırında koloniler, kentler ve kaleler konumlandırmışlardır¹⁷⁵. Pisidia'nın kuzeyini kuşatan bu kentler Pisidia Antiokheia, Apollonia, Seleukeia Sidera, ve Neapolis'in yay gibi Pisidia'nın kuzeyini kuşatmak için kurulduğunu ileri sürmektedir¹⁷⁶. Suriye ve Anadolu'yu birbiri ile kesiştiren lojistik ve askeri yol üzerindeki koloni yerleşmelerinin Galat akınlarını kontrol eden birer ileri karakol konumunda olduğunu G. M. Cohen de belirtmektedir¹⁷⁷. Aynı zamanda kuzey noktalarında kontrol altına almış olmaktadır¹⁷⁸. Erken dönemlerde böyle bir kaygı taşınmış olması gayet doğaldır. Güç kaygısının, siyasi ve askeri dengelerin daha çok Hellenistik dönemde değişkenlik gösterdiğini düşünürsek, kalelerin yoğun olarak varlığı daha çok Hellenistik krallıkların güç kavgaları nedeniyle fazlasıyla tahkimleştirildiği sonucunu ortaya çıkarır. Büyük İskender'in ani ölümünden sonra onun ardıllarının kurduğu Hellenistik krallıkların kontrolüne geçen bölge çeşitli çatışmalar ve el değiştirmelere maruz kalmıştır¹⁷⁹. Selge - Pednelissos Savaşı bu dönemde bölgedeki diğer önemli olay olup,¹⁸⁰ Bu dönemde Pisidia kentleri arasında da savaş ve çatışmaların var olduğunu göstermektedir.

İ.Ö. 334 yılında Büyük İskender tarafından fethedilen Hellenistik dönem Apameia kenti, İskender'in ölümünden sonra Seleukoslar'ın (İ.Ö. 280 - 190) eline geçmiştir. Seleukos kralı III. Antiokhos'un İ.Ö. 190 yılında Magnesia'da Romalılara yenilmesinden yaklaşık iki yıl sonra İ.Ö. 188 yılında yapılan Apameia Barışı gerçekleşmiştir¹⁸¹. Bu antlaşma uyarınca Seleukosların kontrolündeki tüm bölgelerin Roma'ya destek sağlayan Pergamon Krallığı kontrolüne devredilmesi kapsamında

¹⁷⁵ G. E. Bean, "Seleuceia Sidera later Claudioseleuceia", The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, 1976, s. 821.

¹⁷⁶ J. D. Grainger, *The Cities of Seleukid Syria*, Oxford University Press, 1990, s. 186.

¹⁷⁷ Cohen, 1995, s. 57.

¹⁷⁸ Cohen, 1978, s.15.

¹⁷⁹ S. Mitchell, "Hellenismus in Pisidien" AMS 6, Forschungen in Pisidien, 1992a, 1 - 27; H. Brandt - *Gesellschaft und Wirtshaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum*, AMS 7, 1992, s. 33-34.

¹⁸⁰ Mitchell, 1992a, s. 4.

¹⁸¹ Mitchell, 1992a, s. 5.

Hellespontos Phrygia'sı, Büyük Phrygia ile birlikte Apameia da Pergamon Krallığı'nın denetimine geçmiştir¹⁸². Daha sonra İ.Ö. 133 yılında son Pergamon Kralı III. Attalos Philometor'un (İ.Ö. 138 - 133) topraklarını ve bununla birlikte Batı Anadolu egemenliğini Roma Devleti'ne bırakması sonucunda ise kent artık o dönemde Doğu'ya doğru yayılmacı bir politika izleyen Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır¹⁸³. Romanın kontrolüne geçmeye başlayan Anadolu Boşaltılan kalelerde ise Roma imparatorluğunun sağlamış olduğu barış düzenin bir göstergesi olduğu düşünülebilir. Öte yandan, bir zamanlar kent territoriumunu koruyan Hellenistik kalelerin çoğu, barış sürecinde işlevlerini yitirerek küçük yerleşmelere dönüşmüştür Bu durum kaleyi Hellenistik ve öncesi bir döneme götürmektedir.

Pisidia bölgesinde yer alan bu kalelerin benzer yönlerinden biride kentleri birbirine bağlayan yolları, geçitleri, suyollarını, kritik noktaları kontrol edebilecek görüşteki mevkiilerde konuşlandırılmalarıdır. Bu sayede bölgenin kontrol altına alınması veya hakimiyet bölgesi oluşturulmada önemli, bir etkinlik üstlenmelerine sebep olmuştur. Aynı zamanda geriye doğru gidecek olursak sadece Hellenistik dönemde önem arz eden yerler olmayıp, Klasik dönem, Arkaik dönem ve Demir çağına kadar indirilebilecek yerleşmelerin Pisidia bölgesi için söz konusu olabileceğidir. Büyük İskender'in geçiş güzergâhındaki Pisidia bölgesinde hakimiyet kurmaya çalıştığı yerlerde dahi özellikle Termessos'ta¹⁸⁴ büyük direnişlerle karşılaştığı, yüksek noktalardaki tahkimleşmeler sayesinde olduğu unutulmamalıdır. Bu durum Tahkimleşmelerin bulunduğu noktalarda erken evrelerinin olma olasılığını kanıtlamaktadır. Sağır kalesi de güney cephedeki akıntı şeklinde yamaçta bulunan seramik bulgular ışığında demir çağa ait veriler sunmaktadır. Bu da gösteriyor ki Sağır kalesi demir çağına aynı noktada belkide sursuz bir şekilde yerleşme alanı olarak kullanılmıştır. Fakat değişen güç dengelerinin etkisiyle de konumunun çok önemli olması sebebiyle Hellenistik dönemde yeniden tahkim edilmiş ve donanımsal anlamda askeri olarak yeniden düzenlenmiş olmalıdır. Kale içindeki tapınak ise Hellenistik dönem askeri garnizon, karakol ve kale kent yerleşmeleriyle ters düşmesine karşın

¹⁸² David Magie *Anadoluda Romalılar 4*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, 2007: 43 vd.

¹⁸³ David Magie, *Anadolu'da Romalılar I: Attalos'un Vasiyeti*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001, s. 63.

¹⁸⁴ Arrianos, *İskender'in Seferi*, (çev. F. Akderin) Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, I.27.6-7.

arkaik özellikler sergilemesi açısından önemli olup, Hellenistik tahkimleşmeden daha önce burada yer alıyor olduğunu göstermektedir.

Sağır Kalesi yerleştirilmiş olduğu yüksek ve dağlık konumu itibariyle, İlk bakışta bölgede, önceden haber alama merkezi gibi konumsal bir öneme sahip kale niteliği taşımaktadır. Buradaki olası bir askeri harekâta jeopolitik konumu göz önüne alındığı takdirde, Sağır'ın güney batısında yer alan gözcü kulesinin görüş takviyesiyle olası bir durumdan haberdar olabileceklerdi ve bölgenin uyarılmasında, konumu itibariyle kilit noktada olmasıyla ön plana çıkıyor olmalıydılar. Kurulmuş olduğu nokta böylesi bir durumu desteklemektedir. Günümüzde diğer köylerden yüksekte oluşu Sağır'a avantaj katmaktadır. Bu avantaj ile antik çağda da Yalvaç ovasındaki birçok kome gibi daha kırsal yerleşimleri görüş açısı olarak izleyebilmektedir.

Geçiş noktası olmasıyla ilişkilendirildiğinde, kuzey sınırlarının güvence altına alınmak istenmiş olmasıyla inşasına başlanmış olmalıdır. Sultan dağlarının aşılmasıyla, Kuzey Pisidia sınırlarından çıkılıp hemen ardında yer alan Phrygia ve Bergama krallığının etki alanlarına geçilmekteydi. Phrygia'nın güney bölgesine geçilmesi göz önünde tutulduğunda, bulunduğu yerde geçişleri düzenleyen bir kontrol noktası görevi de üstlendiği düşünülebilir.

Antiokeia ile Sağır köyü arasındaki ovalık kısım ele alındığında günümüzde yoğun olarak tarımsal alan şeklinde değerlendirilmektedir. Bölgenin tahıl üretim noktalarından olmalıdır. Aynı durum antik çağ için düşünüldüğünde bölge için önem arz eden ve tarımsal anlamda, bölgeyi doyuran toprakların korunması açısından bu denli büyük bir kaleye antik çağlarda hatta erken dönemlerden itibaren ihtiyaç duyulması son derece doğaldır. Sağır Kalesi geniş Yalvaç ovasında yapılan, ekonomik bir değer olarak karşımıza çıkan tarımsal üretiminin kuzeydeki koruyucusu ve güvencesi konumunda olmalıydı.

Hellenistik dönemle haberdar olduğumuz Antiokeia, Hellenistik krallıklar döneminde Seleukos hanedanlığının etki alanında bulunmaktaydı. Dolaylı olarak Sağır, Antiokeia territoriumu içerisinde yer almaktaydı. Bu bağlamda kalenin jeopolitik konumu doğusunda yer alan Pisida Antiokeia'sı ve Territorium için de mühim önem taşıdığı aşikârdır. Bu konumuyla kuzeyden gelebilecek Bergama krallığına veya daha geç dönemde Roma güçlerine karşı elinde bulundurduğu önemli bir güç merkezi

olmalıydı. Bu sayede düşmanlarını ovanın içlerine girmeye başladığı andan arkadan vurabilecek bir güce sahipti diyebiliriz. Dolayısıyla Antiokheia ovasına girmeyi düşünen bir düşman öncelikle Sağır kalesini etkisiz hale getirmek zorundadır. Çünkü Sağır kuzeyini ve batısını dağlara dayamış bir sığınma ve savunma kalesi yerleşimidir. Bu haliyle düşünüldüğünde Karakuş ve Sultan dağlarının ikinci bir sur etkisi yaratması bu alandan bir tehlikenin gelemeyeceğini göstermektedir. Tek yol ise Karamıktan geçen antik yol üzerinden gelebilecektir. Bu güç Sağır Kalesini almadan Yalvaç ovasında kesinlikle ilerleyemeyecektir. Böyle bir durumda düşman sırtını Sağır Tepesine dönmüş olacak ve Antiokheia ile Sağırın askeri gücü arasında kalıp tamamen yok olacaktır. Bu bağlamda en stratejik noktayı tutmaktaydı demek yanlış olmaz.

Hellenistik dönemde Antiokheia'ya bağlı olan ve çok küçük olmayan bir yerleşme olduğunu Sağır kalesi için söyleyebiliriz. Günümüz sağır köyünün yerleşim alanının tamamını içine alabilecek büyüklüğe sahiptir. Kalenin Hellenistik ve daha erken dönemlerde nasıl bir yapılaşmaya sahip olduğunu şu durumda bilmemekteyiz. Sadece sur duvarları Hellenistik ve öncesi tarihe giden izler sergiliyor olması kalenin Hellenistik ve öncesinde daha etkin olduğunu göstermektedir.

Sağır kalesi yerleşim gördüğü süreç içinde Sağır köyü ile yoğun bir ilişki içinde olmasını beklemek zor bir durumdur. Erken dönemde bir yerleşim kale içinde olmalıydı. Bu nedenden ötürü Hellenistik dönemde tarım alanları dışında bu alanla bir ilgisi olamayacağına işaret etmektedir. Günümüzde birçok evin bahçe bölümlerinde ve konutlarda bulunan yapı kalıntıları ve mimari örgeler olmasına karşın, bu mimari kalıntılar kaleden daha farklı bir yerleşimin ve kültür katmanının varlığına işaret etmektedir. Kalede ki malzemenin bu yoğunlukta köye çekilmesi mümkün olabilir. fakat mevcut malzeme yoğunluğundan anlaşılabacağı üzere kalede çok sayıda yapı temeline ulaşmamız gerekirdi. Fakat böylesi bir durum söz konusu değildir. Kalenin, Sağır köyünde yer alan bulgularından hareketle, antik çağda yoğun bir bağlantı içerisinde olduğunu söylemek şu an itibarıyla güçtür. Sağır köyündeki yoğun arkeolojik bulgular yerleşmenin kaleden bugünkü konumuna indiğini göstermektedir. Geç dönem yerleşmesinin köyün olduğu noktadaki bu alanı kullandığını söyleyebiliriz. Kale içerisinde korunaklı alandan çıkıp daha alt bölgelere inmeleri bölgede uzun süreli bir durgunluğa ya da Roma karşısında ağır yenilgiler alan Seleukos krallığının bölgedeki hakimiyetini yitirmesi ile birlikte Kuzey Pisidia'nın egemenliği Roma güçlerine geçmiş

olmalıdır. Romanın genel anlamda imparatorluk topraklarında ilan ettiği Pax Romana barışı ile yüksek ve korunaklı mevkilerin terk edildiği, savaş tehditlerin kalkmasıyla daha alçak noktalara inilmesinin etken olduğu söylenebilir. Bu anlamda Hellenistik dönemin gücünü vurgulayan kalelerin işlevlerini yerine getirmediği bu bağlamda ihtiyaç duyulmayan bu alanların dışına taşarak roma döneminden itibaren daha uygun alanlara hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Kale ve kale içindeki tapınak aynı zamanda Men kutsal bölgesi olarak bilinen Gemen korusunda yer alan Men Askaenos ile birbirini görebilecek şekildedir. Daha önce yapılmış çalışmalarda Sağır ve Kumdanlı arasında bir Men tapınağından bahsedilmektedir. Sağır köyünde yer alan mevcut temel düzeyindeki tapınak Men ile ilişkilendirilebilir mi sorusuna yanıt bulmak şimdilik çok zordur. Köy içinde ve kalede yapılan çalışmalarda bu durum göz önünde bulundurulmuş fakat Men kültüyle ilgili olarak bir bulguya hali hazırda rastlanmamıştır¹⁸⁵. Bir bakıma tanrı Men'e ait kültüsel bir yerleşim yeri olması durumunu şimdilik açıklayamamaktadır.

Pisidia Antiocheia'sındaki Tanrı Men Askaenos kutsal alanı üç farklı bölgeye hitap eden bir hac merkezi konumundadır. Hac konumlarından biri olan Phrigya muhtemel Sağır yönünden gelen yol ile Antiocheia'ya ulaşmaktaydı. Buradan geçen hacılar Sağıra uğrayıp hangi tanrıya ait olduğu şuan için bilinmeyen buradaki tapınakta ruhban sınıfı tarafından dini vazifelerini yerine getirmeleri sağlanıyor ve ardından yollarına devam ediyor olmalıydı. Roma döneminde yoğun ilgi gören Tanrı Men Sağır'dan geçen hacılara hizmet vermeye devam etmiş olmalıdır. Bu durumu özellikle tekmoreian adlı bir cemiyetin veya ruhban sınıfının varlığı ile anlamaktayız, Men kutsal alanında ismine çokça rastlanmaktadır. Bunlar Hellenistik dönem öncesinde bölgedeki dini krallıkların bir uzantısı olmalıdır. Keza Seleukos krallığına ait kentlerin bir dini merkez etrafında kurulduğunun ve Antiocheia'nında bunlardan biri olduğunu söylemiştik. Özellikle Tekmoreianların, Pisidia Antiocheia Territorium'unda ve Men kutsal alanında etken olmaları köklü bir dini sınıfın varlığını bizi göstermektedir. Roma döneminde tekmoreianlar olarak karşımıza çıkan bu ruhban sınıfı farklı adlar ile Arkaik Klasik ve Hellenistik dönemlerde faaliyetlerini sürdürmüş olmalıdır. Paganizmin

¹⁸⁵Mehmet Taşlıalan., *Pisidia Antiocheiası Augustus Kutsal Alanı*, Konya, 1993, s. (yayınlanmamış doktora tezi) s. 209.

etkisini kaybetmesiyle güçlerini yeniden toplamak için büyük çabalar harcamış oldukları Men kutsal alanındaki ve Sağır köyünde ele geçen yazıtlarından bilinmektedir. Bu anlamda kalenin tamamen terk edilmediği, hac yolunun kullanımının devam ettiğini, Hellenistik ve Roma döneminde kale içinde yer alan tapınağın yoğun olarak kullanıldığını, kutsal olarak görülen bu alanla dini anlamda ilişkilerini kesmediklerini söyleyebiliriz.

Diocletianus (M.S. 284-305) imparatorluğu 12 dioces'e bölerek otoriteyi yeniden sağlamayı başarmıştır¹⁸⁶. O'nun zamanında eyaletler yeniden tanzim edilerek Küçük Asya'nın büyük bir kısmını kapsayacak büyüklükte bir Pisidia Eyaleti kurulmuştur. M.S. IV. yüzyılın başında Antiocheia, yeni kurulan Pisidia Eyaleti'nin başkenti olmuştur¹⁸⁷. Bu durumda Hellenistik ve Roma dönemlerinde geniş Territorium sınırlarını yüzyıllarca korumuş oldukları sonucuna varılabilir. Bu dönemde Hristiyanlık karşısında Paganizmin yeniden canlı tutulması adına birçok çalışma yürütülmüştür. Pisidia için önem arz eden, bir tarikat gibi çalışan vakıf özelliğine sahip, Tekmoreian, paganizmin yeniden hareketlenmesine yardımcı olmak amacıyla tamda bu dönemde etkinliğini arttırmıştır. Yazıtlardan da anlaşılacağı üzere bu vakıf bölgedeki insanlardan bağışlar toplayıp, onlar adına adaklar adamıştır¹⁸⁸. En belirgin olarak Men mabedinde karşılaştığımız bu isim birçok adak siteli üzerinde görülmektedir (Res.131). Tekmoreia'nın Sağır köyünde de benzer faaliyetlerinin olması ve Artemis adına kült heykelinin dikilmiş olması, bunun yanında Zeus Katalagatios kültü için sunulan bir yazıtta bağış toplandığı bilgisi geçer ve bu bağışlarda yine Tekmoreianlar tarafında alınmıştır¹⁸⁹. Son derece aktif bir çalışma alanı olması ve Phrygia topraklarına geçişte kullanılan güzergahı ile hacıların Sağıra uğramadan geçemeyecekleri anlamı çıkabilir. Bu durumda Sağır kalesindeki tapınağının tekmoreian merkezi olabileceği ve bu bağlantı ile Antiocheia açısından önemini sürdüren bir yerleşim yeri olarak hayatını devam ettirdiği sonucuna götürebilir.

¹⁸⁶ Mehmet Tashalan, *Pisidia Antiocheia'sının Tarihçesi*, I. Uluslararası Pisidia Antiocheia Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 1999, s. 5-19.

¹⁸⁷ Tashalan, a.g.m., 1999, s.17.

¹⁸⁸ J.G.Anderson., *Festivals Of Men Askaens in the Roman Colonia at Antiocheia Pisiada*, JRS, vol, 3, part 2, 1913, s. 267-300.

¹⁸⁹ Ramsay, a.g.m., s. 162.

Kilise kayıtlarından anladığımıza göre, Antiokheia Bizans devrinde de önemini sürdürmüştür¹⁹⁰. Antiokheia kentinde Bizans dönemine ait dini ve sivil yapılar, kentin bu dönemdeki önemini doğrulamaktadır. Sağırın Hristiyanlık döneminde de aktif olarak yerleşim gördüğü kesindir. Sağır'da var olan kilise yapısı dini anlamda kesintisiz olarak Antiokheia Territorium sınırlarında varlığını devam ettirmiştir diyebiliriz. Sağır bu süreklilik içerisinde, Antiokheia için uzun yıllar önemini korumuş bir yerleşim olmasıyla antikçağda bölgeyi algılamak için önemli bir yer tutmaktadır.

5. YOLLAR VE ULAŞIM

Sağır'ın korunaklı bir bölge olmasıyla öne çıkan başka bir hususu ise, coğrafyanın yoğun dağlık bir bölge olmasına karşın ulaşımıdır. Sağır kalesi ile aradaki irtibatı sağlayan ve Antiokheia'dan kaleye uzanan bir yolun Hellenistik dönemde de var olması beklenen bir sonuçtur. Etki alanınızı güvenilir kılmak istiyorsanız yollara her zaman ihtiyacınız olacaktır. Ancak bu yolların yapımı sadece askerlerin çalışmasıyla yapılabilecek projeler olmayıp¹⁹¹, muhtemelen yerel halkın emeğinden de yararlanılmıştır. Taş döşeme olarak yapıldığını bildiğimiz bu yol ağının inşasında birçok birim çalışmış olmalıdır. Lejyoner unsurlar bu yol ağının inşası sırasında güvenliği sağlamanın yanında projenin mühendislik kısmına katkıda bulunmuş olabilirler. Yol döşemesinde kullanılan taşların kaynağı konusunda elimizde bir bilgi bulunmamakla beraber bu malzemeler çevrede bol bulunan taş ocaklarından sağlanmış olmalıdır.

Hellenistik dönemde Pisidia bölgesinde yer alan şehirlerin haberleşmeleri bir bakıma patika yollar sayesinde yapılabilmekteydi¹⁹². Yalvaç sınırlarında bulunan bütün köyler küçük veya büyük bir antik yerleşmenin üstünde yer aldığına göre bunları birbirine bağlayan ara artel yollar olmalı ve bu ara artel yolları da daha kapsamlı geniş bir yol takip etmelidir. Hellenistik dönemde bu ara arteller ve ana yol ağı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak bu yollar, askeri amaçlar için kurulmuş olan kolonilerin ihtiyaçlarını karşılamaktan oldukça uzak olduklarından, Roma bölgede Amyntas'ın öldürülmesi ile aleyhine olan durumu kontrol altına almak için eski yol sistemi ile yetinmemiştir. Roma'nın bölgeye hakim olmak istemesi ve bölgeyi kontrol altına

¹⁹⁰ Ramsay, a.g.e., s. 460.

¹⁹¹ Stephen Mitchell, *Anatolia-Land Men, and Gods in Asia Minor*, New York, Clarendon Press, 1995, s.126.

¹⁹² Mitchell, 1995, s.70.

alabilmesi için Via Sebaste yolunun yapımı gerçekleşmiştir (Res.132). Çünkü düzenli ve tam donanımlı askeri birlikleri seri ve güvenli bir biçimde geçirmek, mevcut olan yollardan ziyade ancak daha geniş ve kullanışlı yollar ile mümkün olabilirdi. Pisidia bölgesi içi yol ağının başlangıç noktası olarak Antiokheia esas alınmaktaydı. Çünkü yolların mesafesi ölçülürken Antiokheia başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir¹⁹³. Antiokheia'yı güneye bağlayan bir başka güzergâh ise Kestrus vadisinden geçip Cremna üzerinden Sagalassos'a veya bir başka kol vasıtası ile Adada üzerinden Limnai Gölüne ulaşan yoldur.

Şartları zor olan bir bölgede istenilen yere hızlı hareketler sağlayabilmek için birçok yerleşim yeri ileri karakollar, büyük kalelere ve bunları bir birine bağlayan ulaşım ağına sahip iseniz Pisidia'yı veya benzer bir coğrafyayı kontrolünüz altına alabilir ve yönetebilirsiniz. Sağır köyünün Batısından geçen bugün halen izleri görülebilen bir Roma yolu yer almaktadır. Muhtemel yol, bugün Sağır köyünün içinden geçerek batıya doğru ilerlemektedir. Çok az bir kısmı görülen yolun tamamı tahrip olmuştur.

Hellenistik dönemde kale inşası gerçekleştirilirken muhtemel köyden kente çıkan bir yol olması ihtimalide düşünülmelidir. Fakat yolun zayıf bir yapıya sahip olması tamamen tahrip olması olasılığını arttırmaktadır. Hellenistik dönem yolları daha basit olmasından kaynaklı günümüze ulaşmış bir bulguda bulunmamaktadır.

Yapılan araştırmalar da Sağır köyünden batıya doğru ilerleyen ve Karamık'a giden, oldukça dar boğazların yer aldığı modern bir yol yer almaktadır (Res.133). French, Antiokheia'dan başlayıp Phrygia Paroreis üzerinden kuzeye Philomelium'a ve yine aynı yerden başlayarak batıya, Synnada'ya açılan yolları tespit etmiştir¹⁹⁴. Karamık bölgesinde yapılmış bir araştırma sonucunda

Deve deresinin de bir mil taşı bulunmuştur. Ortaya çıkarılan mil taşına göre Çay'ın güneyinden bir başka yolun geçtiği belirtilmektedir¹⁹⁵. Bahsi geçen yol harita üzerinden takip edildiğinde Karakuş dağının güneyinden geçerek Sağır üzerinden Kırkbaş'a

¹⁹³ W. M. Ramsay, *Colonia Caesarea (PisidianAntioch) in the Augustan Age*. Journal of Roman Studies, Sayı: 6, 1916, s. 87.

¹⁹⁴ David French, *Roma Yolları ve Miltasları.. II. Araştırma Sonuçları Toplantısı..* 1984, s.124.

¹⁹⁵ French, a.g.m., s.124.

çıkılmaktadır¹⁹⁶ (Res.134). Bu noktanın kestiği dar boğazlardan Pisidia'nın içlerine doğru bir yolun gittiği söylenebilir. Muhtemel antik yol bugünkü modern yolun güzergâhını takip ediyor olmalıydı ve bu yol hem Hellenistik dönemde hem de Roma döneminde kullanılmış olmalıdır. Phrygia ile Pisidia'yı birbirine bağlayan en kısa antik yoldur. Bölgedeki hac yolunun bir uzantısı olarak Phrygia bölgesinden gelen hacı gruplarını Men Askeanos kutsal alanına taşımaktaydı.

6. GÖZETLEME KULESİ

Günümüzde Sağır köyünden geçip Karamık'a giden, modern bir yol yer almaktadır (Res.135,136). Bu yol üzerinden Sağırı geçtikten yaklaşık 3 km sonra solda kayalık bir tepe üzerinde, tamamen yıkılmış ve kuru duvar tekniğinde inşa edilmiş bir karakol niteliğine sahip, 30x35 ölçülerinde mimari yapıya rastlanmıştır. Bu yapı coğrafi konumunun avantajı ile aynı anda Karamık bataklığını ve Karamık'tan gelen yol ile Yalvaç ovasının tamamını görebilmektedir (Res.137,138,139). Diğer bir değişle Phrygia'nın güneyi, Pisidia'nın ise kuzeyindeki son denetleme noktasıdır. Bu avantajı ile sadece savunma için olmayan sadece bölgenin acil güvenliğini sağlayan haberlerin hızlı bir biçimde iletildiği, çok basit bir karakol olduğudur. Ama bölge için ise hayati bir öneme sahip olduğu kesindir. Karakol Pisidia'nın Sağır köyünde yer alan Sağır kalesinin son sınır karakolu olmalıdır. Önceden alınan bu haber muhtemelen Sağır kalesini ve ikinci bir gözcü kulesini daha uyarıyor olmalıydı. Sağır kalesi ve gözcü kulesi Antiokheia ile bakışumlu durumdadır. Gözcü kulesi aynı anda hem Sağır hem de Antiokheia'yı uyarabilmekteydi. Antiokheia'nın territoriumu toplamda 1400 km² bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla Şarkikaraağaç ve Gelendost ilçelerini söylemiştik. Bu bölgelerinde görebileceği bir yükseklikten uyarılması gereklidir. Bunun için en uygun tepe Gemen korusudur. Hali hazırda bir tapınak ve kilise gibi yapı grupların dışında irili ufaklı farklı işleve sahip yapılarda mevcuttur. Bu yapılardan birinin de gözcü kulesi olma ihtimali düşünülmelidir.

İkinci gözcü kulesi ise Antiokheia'ya sırtı dönük olan Tokmacık tepesi ise Hoyran gölü ve Kumdanlı bakışımıdır. Dolayısıyla Sağır gözetleme kulesini ve Sağır köyünü görebilmektedir. Dağlardan kaynaklı görüş açısı batıya doğrudur ve

¹⁹⁶ French, a.g.m., s. 130, resim 7.

Antiokeia'yı görememektedir. Burada yapılan bir araştırmada bu tepenin Yukarı Tırtar olarak bilinen köyünün hemen sırtında yüksekçe bir kayalık yer alır (Res.140,141). Kayalık üzerinde arkeolojik veriler kapsamında seramik, çatı kiremitleri ve duvarlar söz konusudur. Buda kayalığın antikçağda kullanıldığını göstermektedir. Kayalığın hemen doğusunda ise Hristiyanlık dönemine ait bir yapılaşma yer almaktadır. Muhtemelen Yukarı Tırtar'ın erken dönemde Hristiyanlık yerleşmesi olmalıdır. Yüksekte kalan kayalık üzerinde de bir gözetleme kulesinin olduğu kesindir. oldukça dik ve sarp kayalık olmasından kaynaklı olarak kayalar duvar gibi kullanılmıştır. Kimi yerlerde eele kesim yerleri görülebilmektedir. Doğal kayalıktan kaynaklı duvar yapmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Bu sayede tüm Antiokeia territoriumu kuzey güney ve doğu sınırları içinde yer alan gözcü kuleleri sayesinde hızlıca uyarılabilmektedir. Sadece Antiokeia territoriumu Hoyran çanağı olmayıp, görüş açısında yer alan Parlais (Barla) ve Prostanna (Eğirdir) ile görsel temas kurabilmektedir. Bu sıra ile tüm kuzey ve batı sınırdaki Pisidia kentleri, olası bir tehlikeye karşı önceden uyarılmış olmaktadır. Kaleleri ve gözcü kuleleri sayesinde hızlı bir savunma ve sığınma hatları ile Hellenistik dönem kentleri önemli bir güç elde etmiş olup, stratejik noktalarda hayati geçitleri kontrol altında tutmuşlardır (Res.142). Aynı zamanda hac yolunun bu güzergâhtan geçmekte olduğunu bilmekteyiz. Bu haliyle gözetleme kulesi hem hacıların güvenliği sağlamakta hem de onlar için bir güvence oluşturmaktadır. Aktarılan yol ele alındığında Sağır mevkiinde tespit edilen gözetleme kulesinin mimari yapılaşması antik çağdaki işlevi ve konumu ile örtüşmektedir.

7. TAPINAK YAPISI

Yalvaç ilçesi Sağır Köyü sınırları içerisinde bulunan bir başka yapı ise Kale içerisinde güneydoğu uçta konumlandırılmış, çevreye hâkim bir yükseklikte yer alan tapınak planlı mimari yapıdır (Res.143). Pisidia Antiokeia kenti, Men Kutsal Alanı ile Men tapınağı ve Hoyran gölünü görecekt şekilde bakışımıdır. Tapınak bir teras üstüne oturtulmuştur (Res.144). Fark edilmesi oldukça güç olan yapı bitkilenme ve yoğun tahrip sonucu görünmeyecek durumdadır. Ramsay tapınak hakkında çok küçük bilgi vererek tapınağın çok kötü durumda koruna geldiğinden bahsetmektedir¹⁹⁷.

7.1. Yapının Mimari Özellikleri

¹⁹⁷ Taşlıalan., a,g,t,. s. 209.

Yapı görülebilen ölçüler dahilinde 11 x 17 metre olarak tespit edilmiş ve temel düzeyinde korunmuştur. Yapının konumu ve bakışımı değerlendirildiğinde güneydoğu cepheye bakmaktadır. Yapı bir ön oda ile ana mekândan oluşmaktadır. Bu durumda tapınak planlı bir özellik sergilemesinden dolayı Pronaos ve Naos'tan oluştuğunu söyleyebiliriz. Pronaos 4.50 x 8.70 metre olup, Naos kısmı 9 x 11 metre ebatlarındadır. Bu haliyle dıştan dışa 16x10 metre ölçülerindedir. Naos bölümünde ne zaman yapıldığı bilinmeyen 2 metre çapında ve 1 metre derinliğinde kaçak kazı gerçekleştirilmiştir. Çıkarılan toprak hemen yanına dökülmek suretiyle Naos bölümünün iç kısmında bırakılmıştır. Toprakta her hangi bir seramik veya başka bir bulguya rastlanmamıştır. Toprak kırık taşlı ve ince tane şeklindedir.

Temel ana kaya üzerine oturtulmuştur. Muhtemelen duvar ilk sırasıda ana kaya üzerinde oyulmuş bir yatağın içine yerleştirilmiştir. Çevresinde her hangi bir podyum düzeneği mevcut değil gibi görünse de tamamen sökülmüş olması ihtimali düşünülmelidir.

Yapı temel düzeyinde olduğu için uzunluğunun ve genişliğinin net ölçüsü alınamamıştır. Yapılan çalışma yüzeyde gerçekleştirildiği için tam ölçü ve mimari tekniklerinin algılanabilmesi ancak kazı izni ile yapılacak çok daha kapsamlı bilimsel bir çalışma ile gerçekleştirilerek ortaya çıkarılabilir.

Yapının beden duvarları tamamen yok olmuştur. Buna karşın temel düzeyinde oldukça düzgün bir hat sergilemesiyle yapının planı anlaşılabilir (Res.145). Megaron olarak adlandıracağımız plan açıkça görülmektedir. Genel olarak bakıldığında temel düzeyinde koruna gelmiş yapının hem dış hem de iç yüzeyinde işçiliği çokta nitelikli olmayan taş malzeme göze çarpmaktadır. Oldukça kaba ve düzensiz işlenmiş bloklardan oluşan bir temel söz konusudur. Dış etkenlerden ve beşeri faktörlerden etkilendiği kesindir. Duvarlar çift cidarlı bir örgü sistemine sahip olduğu temel düzeyinde de olsa takip edilebilmektedir. Duvar kalınlığı kimi yerde 70 cm olup yer yer 90 ila 100 cm kadar ulaşmaktadır. İki cidar arası boşluklarda ise daha küçük dolgu taşları kullanılmıştır. Taşların birbirine bağlanmasında her hangi bir kenet veya harca rastlanmamış olup, temeldeki taşların sıkıştırılarak birbirlerini tutması sağlanmıştır. Yapının yüksekliği beden duvarlarının ve üst örtünün yok olması nedeniyle bilinmemektedir. Lakin çok büyük bir yapı olmayışı ile çatı ile birlikte 12- 15 m

yükseklikte olabileceği düşünülmektedir (Res.146,147,148). Bu nedenden ötürü üst yapı formu hakkında da kesin bir durum değerlendirilmesi yapılamamaktadır.

Yapının giriş kısmı olan ön mekan (Pronaos) ve iç mekanı oluşturan bir oda (Naos) net olarak seçilebilmektedir. İç odaya geçişte kapı duvar dilleri ve Anta uçları temel düzeyinde karşılıklı olarak yer almaktadır (Res.149). Yapı içerisinde gerçekleştirilen araştırmada her hangi bir seramik veya üst yapıya ait bulguya maalesef rastlanılmamıştır.

Tapınağın etrafında takip edilebilen terasın belli bir alana sahip olduğu düşünülmektedir. Bu alan tıraşlanarak düzeltilmiştir. Muhtemelen tapınağın temenos duvarları bu teras üzerine inşa edilmiştir.

Gözlemlenen bir başka mimari unsur ise tapınak planlı yapının konumlandığı terasın hemen alt kotunda yer alan ikinci bir teras olgusunun izleridir. Söz konusu alt kotta yer alan terasta çok net olmasa da yuvarlak bir forma sahip ve cephesi yapıya dönük duran, yoğun bir moloz ve taş yığıntısı yer almaktadır (Res.150). Her iki yapının da bakışlı olması mevcut yarım yuvarlak yapının tapınak planlı yapıyla ilişkilendirilecek bir mimari unsur olma ihtimalini güçlendirmektedir. Terasın merkezinde tapınak planlı bir yapının oturtulmuş olması ve tüm ovaya hâkim bir bakış içerisinde yer alması, alt terasta yer alan yapının sunak olma ihtimalini düşünülmektedir. Lakin tıpkı tapınak yapısında gözlemlediğimiz üzere yoğun bir toprak örtüsüyle birlikte görülen ikinci terasta yer alan mimari unsur ancak kazısı gerçekleştirildiği takdirde daha doğru bir sonuca bizleri götürebilecektir.

7.2. Pisidia Bölgesi Tapınak Tipolojisi

Sağır Köyü Kalesi içerisinde yer alan tapınak planı, Pisidia bölgesi tapınak planlarıyla yakın bir benzerlik göstermektedir. Genel olarak bölgede dağılım gösteren bütün tapınaklar Pronaos ve Naos bölümlerinden oluşan, Opistodomos'u olmayan bir tiptedir.

Pisidia bölgesinde çeşitlilik gösteren farklı tapınak planları mevcuttur. Peripteros, İn Antis, Prostýlos bilinen tiplerdir¹⁹⁸. Bunların dışında bölgede sikkelerin

¹⁹⁸Mustafa Büyükkolancı, *Pisidia Tapınak Mimarisi*, İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi, 1996, s.153.

ve yazıtlar üzerinden Pseudodipteros planlı tapınakların varlığına ulaşılabilir¹⁹⁹. Bölgedeki tapınak tipleri oldukça geniş bir konseptte sahip olması çevredeki farklı kültürlerin etkisinin yoğunluğu ve bunun yanında yerel kültürlerin etkisi gösterilebilir. Her iki etkinin birleşimiyle birçok kombinasyona sahip tapınak yapılarda bölgede olmalıdır

Daha önce bölgede yapılmış araştırmalarda kentlerde inşa edilmiş tapınakların büyük çoğunluğunun Prostýlos tarzında olduğu düşünölmektedir²⁰⁰. Prostýlos tapınak planlarının iki türlü gelenekten geldiğinden bahsedilmektedir. Bu gelenek Arkaik ve Hellenistik dönemde yoğun olmakla birlikte daha sonra ki dönemlerde tapınakların genişletilmesiyle oluşturulmuş plan tipleridir. Bu Tapınak tarzları daha çok batı Anadolu örnekleri göz önüne alınarak inşa edilmiş ve Roma dönemiyle birlikte daha da artmıştır²⁰¹.

Bölgede daha önceleri yüzey araştırmaları gerçekleştiren Stephan Mitchell Sağır köyü hakkında sadece Ramsay'in anlattıkları üzerinde durmuş fakat Sağır'da yer alan kale veya bir başka yapıdan söz etmemektedir. Men kutsal alanın da yapmış olduğu bir çalışmada dahil olmak üzere bölgedeki tapınak tipleri ile Anadolu'da yer alan bazı tapınak tiplerini sınıflandırma yoluna gitmiştir. Buradan hareketle Mitchell oluşturduğu tablolarında, Sağır kalesi içindeki Tapınak, üç farklı tapınak ile benzerlik sergilemektedir. Bunlar Alabanda Apollon tapınağı, Termessos Artemis tapınağı ve Lagina Hekate tapınağıdır. Genel olarak bu tapınakların ortak yönü Pronaos ve Naostan oluşmalarıdır. Aynı zamanda çevrelerindeki sütun dizimi göz ardı edilirse İn Antis plana sahiptirler. Naos ve Pronaos'tan oluşmaları mevcut Tapınak yapımızda olduğu gibi bir benzerlik kurulabilir. Mitchell yaptığı bu tablolarında bir başka unsur ise tapınakların mimari düzenlerinin biliniyor olmasıdır. Sağır Tapınağının üst örtüsü yok olduğu iç düzeni hakkında bilgi sahibi olamamaktayız.

Mitchell, Burdur-Boğazköyünde Panemoteichos I yerleşiminde yaptığı Survey çalışmaları sırasında ortaya çıkardığı İn-Antis planlı bir tapınağın varlığı hakkında belgeler bulunmaktadır. İn Antis planlı tapınak Pisidia Bölgesi için Arkaik evrede

¹⁹⁹ Büyökkolancı, a.g.t., s. 153

²⁰⁰ Büyökkolancı, a.g.t., s. 153

²⁰¹ Büyökkolancı, a.g.t., s.153.

bilinen ve Pisidia'nın erken dönemlerine ışık tutan yapısı olması açısından önemlidir²⁰². İn Antis tapınak planı, Arkaik evrede kullanılmakla birlikte, Hellenistik dönemde de sevilerek kullanılmıştır. Yapısal ve duvar örme teknikleri bakımından ele alındığında Sağır Kalesi Tapınağıyla benzer işçilikler sergilemektedir. Oldukça iri, aralarda daha küçük taşlarla sıkıştırılarak yapılmış temel taş sırası ve sur duvarlarında kullanılan teknikle taşların birbirini bağlayacak şekilde yerleştirilmiş olması yakın bir benzerlik sunmaktadır.

Her iki çalışmada anlaşılabacağı üzere Büyükkolancı ve Mitchell'in batı Anadolu örnekleri üzerinden yaptığı gruplamaların eş değer olduğudur. Pisidia bölgesi için yoğun olarak kullanılan tapınak modelleridir denilebilir. Bu tapınaklar içerisinde öne çıkan özellikle Termesos Artemis tapınağıdır. Bu konuda önemli bir yer teşkil edebilir.

Büyükkolancı'nın belirtmiş olduğu tapınak Sağır için önem arz etmektedir. Termessos Antik kentinde yer alan ve yerleşme alanının dışına kuzeyde konumlandırılmış N7 Artemis tapınağının olduğu bilinmektedir²⁰³. Tapınak Peripteros sütun dizinine sahip İn Antis planlıdır²⁰⁴. Tapınağın bu alana inşa edilmesi Artemis kültüyle yakından ilişkilendirilmektedir²⁰⁵. Çünkü Tapınağın ve kült alanının olduğu yerde Artemis ile ilişkilendirilen bir de kaynak suyu bulunmaktadır. Su kültünün Artemis ile bağlantısının olduğu ve su tapını mı ile ilgili olarak bir ilişki kurulmaktadır. Sağır tapınağı ile ilişkilendirilecek bir su kaynağın olduğu araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Bu bağlamda bir yakınlık kurulabilir.

Artemis kültü ile ilgili bir başka belgede, Sağır köyündeki evlerden birinde beden duvarında yapı taşı olarak kullanılmış olmasıdır. Taht üzerinde oturan Artemis Anderson'un anlattığıyla birebir uymaktadır. Fakat birde iki atın çektiği bir araba üzerinde Tanrıça Selene olduğunu belirten bir rölyefin varlığından bahseder²⁰⁶. Lakin çalışmalarda böyle bir rölyef ile karşılaşılmamıştır. Sağır önemli kılan bir unsurda Artemis'in yanında tanrıça Selene'nin, Zeus Katalagatios kültünün ve Helios(?) kültünün, aynı zamanda Men ile yakın bir temasta olması ile bölgenin dinsel anlamdaki

²⁰² Mitchell, a.g.m., s. 50.

²⁰³ Büyükkolancı, a.g.t., s.109.

²⁰⁴ Büyükkolancı, a.g.t., s.109.

²⁰⁵ Büyükkolancı, a.g.t., s.109.

²⁰⁶ Anderson, a.g.m., s. 281.

zenginliğini de göstermektedir. Aderson'da Sağırın bir dini merkez olduğunu doğrulamaktadır²⁰⁷. Anderson tanrıça Selene'nin Sağırda Artemis ile bir çağrılmakta olduğunu söyler²⁰⁸. Ay tanrıçası olmasıyla Men ile ilişkisi bura da önemlidir. Fakat Men ile ilgi materyal olmaması durumu zorlaştırmaktadır. Ramsay vermiş olduğu bilgilerde Artemis kültünün varlığını güçlendiren bir durumda Tekmoreian'ın topladıkları bağışlar ile Tanrıça Artemis adına bir kült heykeli yaptırdıklarıyla ilgilidir²⁰⁹. Yalvaç müzesinde sergilenen Sağır'dan gelmiş olan gümüş Artemis heykelciğide bu anlamda güçlü bir tutum sergilemektedir. Tapınağın bu verler ışığında Artemis adına yapılmış olması kuvvetli bir görüş olarak söylenmelidir. Artemis ile ilgili olarak elde bulunan veriler Yalvaç ve Sağır için bir ana tanrıça kültünün en erken dönemlerden itibaren sürdürüldüğünün ve Artemis olarak günümüze ulaştığının bir göstergesidir. Coğrafya olarak Phrygia bölgesi ile iç içe olduğu düşünüldüğünde böylesi bir etkileşim göz ardı edilmemelidir²¹⁰.

Seleukos hanedanlığının kolonilerini Anadolu'da sıkça karşımıza²¹¹ çıkan dini temelli bir tapınak devlet yakınında kurulması her ne kadar bazı kolonilerin, kamulaştırılmış tapınak topraklarını kullandığı fikrini desteklese de aslında bu tapınak devletlerin gücünü sınırlama politikasının bir göstergesidir²¹². Ayrıca tapınak devletlerin gücünden yararlanılmak istenilmiştir. Kültürel bir merkezin yakınında kurulan Antiokheia hakkında Strabon, biri Antiokheia'nın hemen yakınında diğeri ise Antiokheia civarında olmak üzere iki ayrı Men tapınağından bahsetmektedir²¹³. Ramsay'a göre eğer Strabon haklı ise ikinci kutsal alan kentten daha uzakta olması gerektiğini aktarmıştır. Keza yapılan araştırmalarda Antiokheia kentinin dışında, kente 5 km uzaklıkta Bugün Gemen Korusu olarak bilinen Karakuyu'da M.Ö. 4 yüzyıla tarihlenebilecek bulgular içeren, bölgenin her yanında tanrı Men'e adanmış birçok adak ve yazıtlardan oluşan Men tapınağının varlığı keşfedilmiştir. İkinci Men mabedin ise Antiokheia'nın kuzey batısında yer alan Sağır köyü ile Kumdanlı arasında olabileceğini

²⁰⁷ Anderson, a.g.m., s. 281.

²⁰⁸ Anderson, a.g.m., s. 281.

²⁰⁹ Ramsay, a.g.m., s. 151.

²¹⁰ Fahri Işık, *Uygarlık Anadolu'da Doğdu*, Ege Yayınları 2012, s.345.

²¹¹ K. Trampedach, *Temple und Grossmacht: Olba in Hellenistischer Zeit*, İstanbul, 1999, s. 284.

²¹² Cohen, 1978, s.21.

²¹³ Strabon, a.g.e., s.43.

öne süren görüşler mevcuttur²¹⁴. Ramsay'a göre ise Eğirdir gölüne (Limnai) doğru inen ve gölü iki parçaya bölen kayalık bayırın üzerinde olması gerektiği savunulmaktadır²¹⁵. İkinci Men tapınağının daha erken bir dönemden olması gerektiğini savunmaktadır. Ramsay'ın Sağır araştırmalarında Men'e dair bir bilgi bulunamamıştır. En son yaptığımız çalışmalarda da Men ile ilgili kesin veri ele geçmemiştir.

Strabon'nun anlattıklarından devam edecek olursak, Men ile ilişkilendirilen dinsel ailenin bir kolu bir kült diğeri ise başka bir kültte yaşıyordu. Tanrının her türlü mülkünü bu iki kült bölüşüyordu²¹⁶. Antiokheia'nın hemen doğusunda yer alan Karakuyu Tepesi'nde bulunan Men Tapınağı'nın mülkleri hakkında bilgi sahibiyiz²¹⁷. Ayrıca mülklerinin Limnai gölünün kuzeyinden Karalis Gölü'nün doğu kıyılarına dek uzandığını bilmekteyiz²¹⁸. Muhtemelen Strabon'un bahsettiği mülk bölgede ki toprak ve üzerinden elde edilen tarımsal temelli ekonomik mülk ile bu topraklarda yaşayan insanlar yani *hierodouloi*²¹⁹ olmalıdır. Men Askeanos'unda çok sayıda *hierodouloi* sahibi olduğu aktarılmaktadır²²⁰. *Hierodouloi*ler tapınağın malı olup kendi aralarında bir birlik veya cemaat kurabilirler²²¹. Bu yapılanmaya Strabon vermektedir²²². Strabon farklı bölgelerdeki kült merkezleri için *hierodouloi* sayılarını aktarmaktadır. Kappadokia'nın 6000 *hierodouloi*²²³, Venesa tapınak devletinin 3000 *hierodouloi*²²⁴ olduğunu verilerle sunmaktadır. Bu veriler düşünüldüğünde Pisidia Territoriumu içinde Hellenistik dönemden önce burada dinsel amaçlı varlığını sürdüren bir dini krallık yer aldığını kanıtlamaktadır²²⁵. Men Askeanos ve Territorium içerisinde yer alan tüm tapınaklar bu ruhban sınıfına bağlı olmalıdırlar. Zira sahip olduğu mülkler düşünüldüğünde bölgedeki birçok tapınakla birlikte geniş bir alanı etki altına almış oldukları açıkça görülmektedir. Bu tapınakların içinde Sağır tepesindeki ve bugün kale

²¹⁴ Levick, a.g.m., s.83.

²¹⁵ Ramsay, 1918, s.113.

²¹⁶ Levick, a.g.m., s.86.

²¹⁷ W. M. Calder, *Colonia Caesareia Antiokheia*. Journal of Roman Studies. 1912, Sayı: 2. s. 78.

²¹⁸ W. M Ramsay, *Lykaonian and Phrygian Notes*, Classical Review.Sayı: 19 (8). 1905, s, 418

²¹⁹ Strabon, a.g.e., XII.3.31.

²²⁰ Strabon, a.g.e., XII.3.31.

²²¹ Kreissig, Tempelland, 379

²²² Ümit Aydınlioğlu, *Dağlık Kilikia'da Hellenistik Dönem Kentleşmesi: Olba Tapınak Devlet Modeli*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.115 ; Strabon, a.g.e., XII.3.31.

²²³ Strabon, a.g.e., XII.2.3.

²²⁴ Strabon, a.g.e., XII.2.6; W.W. Tarn, *Hellenistic Civilizations*, London, 1947, s. 125.

²²⁵ Trampedach, a.g.m., s. 284.

sınırları içinde kalmış olan tapınakta dahildir. Çünkü Sağır ile Men arasında kalan, hatta bu duruma Antiokheia Territoriumu gibi bakarsak 1400 km² bir alanda muazzam bir tarım dayalı ve insan gücüne sahip oldukça güçlü bir oluşum söz konusudur. Bu da gösteriyor ki bu dini krallığın kendi Territorium'u Sağır'a kadar ulaşmakta olup, tapınağın Sağır tepesini yapılış amacını açıklamaktadır. Tamamen bölgenin kutsallığını ve yüceliğini algılatmak en büyük hedef olmalıdır.

Ramsay çalışmalarında Tekmoreian²²⁶ olarak adlandırılan bir cemaat grubundan söz etmektedir. Daha önce yazmış olduğu yazıtların ışığında, bölge için bir kardeşlikten bahsedilmektedir. Yapılan çeviriler ışığında *Xenoi Tekmorio* aslında daha çok Paganizm inancının canlı tutulmasına yönelik kurulmuş bir topluluk olduğunu öne sürmektedir²²⁷. Özellikle 2. yüzyıl sonu ve 3 yüzyıllarda aktif oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Roma imparatoru Diocletian tarafından paganizmin eski günlerine kavuşturmak için yaptığı birçok faaliyetleri olduğunu söylemiştik. Topluluk bu durum üzerine güçlenmiş olmalıdır. Men kutsal alanında çok sayıda adak kabartmasının ve stelinin bu topluluk tarafından başkaları adına toplanan bağışlarla adanmış olduğunu görmekteyiz. Ramsay'ın Sağır köyü yazıtlarında ki incelemelerinde ele aldığı epigrafik bilgilerde, Pisidia bölgesi tanrı kültleri için birçok kişinin yardımda bulunduğu, yardım miktarları hakkında ve kişilerin isimlerine varıncaya kadar kayıt altına alınmış olduğu belgelenmektedir²²⁸. Muhtemel bu grup Strabonun vermiş olduğu *hierodouloi* olarak bilinen tapınak hizmetlileri ile yakın bir benzerlik içinde olmalıdır. Bu kişiler cemaat kurabilmekteydiler ve muhtemelen kurdukları topluluklar tanrı adına hizmet amaçlı işler ile uğraşıyor olmalıdır. Tekmoreian'ın belki de bilinen en erken ve everilmemiş hali olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca Ramsay'ın verdiği bilgiler doğrultusunda Tekmoreian cemaatinin bazı dini ritüellerinin Ortodoks kilisesine ve topluluğuna kadar inen bir sistem olduğunu, Hristiyanlık inancında yer bulduğunu kanıtlar niteliktedir²²⁹. Bu da kesintisiz bir kültür aktarımının dış etkenlere karşı yerelliğini kaybetmeden, kültürler arasından geçerek, günümüze ulaşabildiğinin bir kanıtı durumundadır.

Sağır tepesinde yer alan tapınak yapısı Hellenistik krallıkların bölgeye hakim olması ve coğrafi konumu ile ilgi odağı olmuş olmalıdır. Konumunun tüm ovaya hakim

²²⁶ Ramsay, a.g.m., s. 151.

²²⁷ Ramsay, a.g.m., s. 151.

²²⁸ Ramsay, a.g.m., s. 162.

²²⁹ Ramsay, 1912, s. 162.

oluşu kolonileşmek için uygun bir zemin hazırlamış olduğunu söyleyebiliriz. Muhtemel içindeki tapınakla birlikte bu yerleşim tasarlanmış olmalıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi tapınağın güney doğu uçta yer alması ve kalenin daha sonradan tapınağı içeride bırakacak bir şekilde topoğrafyaya göre şekillendirilmesi tapınağın hali hazırda bu tepede zaten var olduğunu göstermektedir. Bölgenin kutsallığını kavramış olan Seleukos hanedanlığı, tapınağın kutsallığını bozmadan hem tapınağı koruma altına almış hem de kendisine çok önemli bir stratejik noktayı kazandırmış olmalıdır. Böylelikle kale sadece askeri önemi ön planda olmayıp, aynı zamanda dinsel anlamda da bölgede etkin bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Her ikisinin gücünü Seleukoslar başarılı politikalarıyla bir araya getirmiş ve bölgede oldukça güçlü bir konuma gelmiş olmalıdırlar.

8. KİLİSE YAPISI

M.S.4.yy.'da Anadolu'nun genelinde izlenen Hristiyanlık inancının yaygınlaşması ve Pisidia bölgesinde de etkin olduğu görülmektedir.

Kiliseler için “Bazilika” adının ilk defa kullanılması Caesarea’lı Eusebios tarafından M.S. 4. yy. başlarına denk gelmektedir²³⁰. Hristiyanlığın Roma imparatoru Constantinus tarafından devletin resmi dini olarak kabul edilmesinin ardından Anadolu’da da birçok anıtsal nitelikte kilise yapılmıştır. Öncesinde böyle görkemli kiliseler görmek mümkün değildi. Bundan önceki dönemlerde hem saklanmak hem de sakin bölgelerde dinin gereklerini yaşamak istemişlerdir. Bu nedenle Anadolu coğrafyasında dağlık ve sarp kesimlerde birçok kilise ve şapel yapıları bulunmaktadır²³¹. Bazilikal kiliselerin ana plan tipi sütun veya ayakların ayırdığı üç ana neften oluşur ve doğu ucunda yarım daire formunda apsis yapılmıştır²³². Bazilikaların bazıları antik yapılardan dönüştürülmüş²³³ ve buna ek olarak farklı gereksinimler ile değişik plan tipleri de ortaya çıkmıştır²³⁴.

²³⁰ J. M. Johson-J. Wilkinson, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1991, s.264; R. Milburn, *Early Crithian Art and Architecture*, 1988, s.85.

²³¹ Ayşe Aydın, *Kilikia ve İsaoria Bölgesi Kiliselerindeki Galeriler*, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 2, 2001, s.117-122.

²³² Burcu Ceylan, *Geç Antik Dönem Batı Anadolu Bazilikaları* OLBA 4, 2001, s.189.

²³³ Demirer, a.g.t., s.13.

²³⁴ Aydın, a.g.m., s. 117.

Sagalassos antik kentinde de erken Hristiyanlık dönemi kilise yapıları bulunmaktadır. Ayrıca Aziz Paul'un Perge'den başlayan yolculuğunda uğradığı kentlerden biride Adada'dır. Özellikle Adada çevresindeki dağlık bölgede birçok kilise ve şapel yapıları yer almaktadır²³⁵.

Aziz Paul'un 46-48 yıllarında Perge'den başlayıp Pisidya Antiokheia'²³⁶ sına uzanan yolculuğunda kullandığı güzergâha çok yakın olması, Hristiyanlığın erken dönemden itibaren bölgede bilindiğini göstermektedir²³⁷. Bu olguda beraberinde dinsel yapılaşmayı da getirecektir. Antiokheia'daki bazilikanın Pisidia Eyaleti Başpiskoposuna ev sahipliği yaptığı bilinmektedir²³⁸. Buradan hareketle bölgede Hristiyanlıkla birlikte yaşam devam ettirilmiştir.

8.1. Kilisenin Mimari Özellikleri

Sağır köyü sınırları içerisinde, Kale'ye çıkılırken güney cephenin 150 metre ilerisinde, sağda bir tarla içerisinde yer almaktadır (Res.151). Yapı ilk bakışta tam olarak seçilememektedir. Bunun neden ise günümüzde köylülerin ekin için kullandıkları tarladan toplanan taşların üst üste yığılmasıyla oluşturulmuş büyük bir taş öbeği görüntüsüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Tarlanın işlenmesi sırasında içerisinden çıkan taşlarla iç kısmı tamamen doldurulmuştur (Res.152). Doldurma işlemi kasıtlı olarak yerel halk tarafından ya da tarla sahibi tarafından gerçekleştirilmiş olmalıdır. Günümüzde bir tarlanın içinde yer alması kilise için önemli bir tahribat oluşturmuş durumdadır.

Mimari olarak Kilisenin incelemesine tahribattan dolayı sadece dış konturları bağlamında değinilebilir. Dağlık ve çok düz olmayan bir coğrafyaya sahip Sağır köyündeki kilise yapısı da yüksek, çok düz olmayan doğal teras şeklinde bir zemin üzerine oturtulmuştur. Yapıda kullanılan yerel kireç taşı, koruna gelmiş olan kısımlarındaki sağlamlık ve yapım tekniğinin tahmin edilebilirliği ile kilisenin kendisine bölgesel bir ayrıcalık katmaktadır.

²³⁵ Mustafa Büyükkolancı, *Pisidia'da Antik Bir Kent* 1998 Göltaş Kültür Dizisi-5, s. 5.

²³⁶ Giray Ercenk, *Perge-Antiocheia Eski Yolu*, I. Uluslararası Pisidia Antiocheia Sempozyumu, Bildiriler Kitabı 27 vd.

²³⁷ Ünal. Demirer, *Aziz Paulus, Men Kutsal Alanı*, Yalvaç Müzesi 2003, Yalvaç Belediyesi Kültür Yayınları-1, s.59-60.

²³⁸ Demirer, a.g.t., s.56.

Kilisenin yakından incelenmesinde temel seviyesinde koruna gelmiş bloklar görülmektedir (Res.153). Bloklar temel taşıyıcı fonksiyona sahip olduklarından iri ve geniş cidarlıdırlar. Blokların dış yüzeyleri düzleştirilmiştir. Duvar kalınlığı ise kilisenin iç kısmının taşlar ile kapatılmasından ötürü maalesef ölçülememiştir. İç kısımda tek mi? yoksa çift cidarlı bir duvar örgüsünün olduğunu söylemek şimdilik imkânsızdır. Yapının etrafında dolaşıldığında temel düzeyindeki tüm taşıyıcı strüktür yerinde durmaktadır. Kilisede kullanılmış olan mimari yapı blokları muhtemel olarak çevrede yer alan başka mimari yapılardan taşınarak getirilen devşirme bloklardan inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.

Doğu-batı doğrultusunda yer alan kilisenin görünen ölçüleri ele alındığında, dıştan dışa 19x11 metre büyüklüğündedir (Res.154). Yapının doğusunda çok rahatlıkla fark edilebilen yarım yuvarlak formda biri ana apsis olmak üzere yan apsislerle birlikte toplam üç apsisten oluşmaktadır (Res.155). Buradan da düşünüleceği üzere yapının üç nefli bir mimari tasarıma sahip olduğu söylenebilir (Res.156,157). Yüzeyden alınan apsis ölçüleri ışığında ana apsis 4 metre uzunluğa sahip olup yan apsisler ise 3 metre uzunluktadır. Narteks kısmının ise nasıl bir özelliğe sahip olduğu, giriş kısmı tamamen tahribata uğradığı için net bir düşünce sergilenememektedir. Mevcut hali ile ele alındığında büyük anıtsal boyutlarda olamasa da Bazilikal bir form sergilemektedir. Kilisenin ana mekanının nasıl şekillendiği, nef ayrımlarının nasıl oluşturulduğu, taş payelerle oluşturulan kemerli geçişlerle mi desteklendiği, üst yapının taş sütunlarla mı? Yoksa ahşap malzemelerle mi? taşındığı şimdilik soru işareti olarak durmaktadır. İç kısmı görülemediğinden temel düzeyde de olsa muhtemelen üst yapıyı taşıyan payeler veya altlıklar olması ihtimali yüksektir. Tüm bunların aydınlığa kavuşa bilmesi bölge gerçekleştirilecek daha yoğun ve derinlemesine çalışmalar ile mümkün olabilecektir.

Yapının iç kısmını oluşturan ana bölümünde, taş yığını dışında oldukça nitelikli kırık mermer plakalara, üst yapı mimari elamanı olarak kiremit kırıklarına rastlanmıştır (Res.158). Tespit edilen kırık mermer ve kiremit malzemeler kilise yapısına mı? Yoksa bölgede yer alan başka bir mimari yapının malzemelerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi tarla içerisinde toplanıp buralara yığılmış olması ihtimalide düşünülmelidir. Büyük ihtimalle Kiliseye ait mimari unsurlar olduğu daha güçlüdür. Mozaik veya yazıt gibi bilgilerin olmaması tarihlemeyi

güçleştirmektedir. Kilise yapısının iç kısmında yapılan çalışmada, çok saydaki kırık mermer parçalar oldukça nitelikli bir işçiliğe sahiptirler. Bu parçalar incelendiğinde templon parçaları olduğu anlaşılmıştır. Üst yapıya ait kiremit parçaları çok çeşitlidir. İç köşeleri oval olarak dönemin bazı çatı kiremidi parçalarından hareketle, yapının M.S.6 veya 7. yüzyıl içinde inşa edildiğine işaret etmektedir.

Hristiyanlıkla ilgili bir blok üzerinde haç kabartması günümüzde köy kahvesinin bulunduğu yapının duvarlarında yer almaktadır. Fakat haç işlemeli bloğun tespit edilen kiliseden mi yoksa bölgede var olabilecek başka bir kilise veya yapıdan mı taşınarak getirildiği anlaşılmamıştır.

Kilise yapısının tek başına burada durduğunu söylemek güç muhtemelen kilise yapısı ile ilgili başka hücre yapılarının da olması ihtimali her zaman düşünülmesi gerekmektedir. Günümüzde Sağır köyü Kilisenin çok aşağısında olması muhtemelen Hristiyanlık dönemine ait sivil yerleşmenin de kiliseden uzakta olduğunu göstermektedir. Bu nedenledir ki çevresinde hizmet için oluşturulmuş başka yapı grupları da yer almalıydı.

8.2. Kilisenin Yapı Tipolojisi Ve Farklı Bölge Kiliseleri İle Değerlendirilmesi

Tespit edilen Kiliseyi daha iyi yorumlayabilmek adına yakın çevrede gelişmiş olan Kilise tipleriyle de karşılaştırmak gerekecektir. Sağır köyünde yer alan kilise yapısı daha çok doğu bölgelerinin tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda doğuda Erken Hristiyanlık dönemine ait özgün kiliseler Suriye, Kilikya ve İsaoria bölgelerinde rastlanmaktadır.

Suriye’de genel itibariyle bazilikal kilise mimarisi, bölgenin kendine özgü malzemeleriyle örülmüş, düzgün duvarlar ve geniş kemerler ile ayrılmış Neflerden oluşmaktadır²³⁹. Cephesel farklılıkları ise daha çok M.S. 4.yy. görülür bu dönemde oldukça çeşitli yerel özellikler sergileyen süsleme programları ile karşılaşılır. Girişlerde geniş kemer açıklıkları bulunur. Kiliselerin giriş, pencere ve kemerleri dışa taşan zengin silemelerle ve çoğu zaman sütunlarla hem iç hem de dış mekanlar hareketlendirilerek daha etkili bir mimari oluşturulmuştur. Suriye kiliselerinin tipik özelliklerden biride

²³⁹ Richard Krautheimer, *Christian and Byzantine Architecture, The Pelican Volume*, 1965, s. 112.

çocuğu, kadını ve erkeleri ayırmaya yaradığı düşünölen bir Bemaya sahip oluşudur²⁴⁰. Apsis birçok örnekte dışta düzdür ve bu düz dış duvarla yan neflerin birleştiğı bölümde Pastophorionlar ve galeriler oluşturulmuştur²⁴¹. Apsis ise çokgen veya kapalıdır.

Kilikya ve İsaoria kiliseleri farklı bölge adlarıyla anılmakta olsalar da, coğrafi yakınlıkları nedeniyle Suriye Kiliseleri ile birçok ortak özellik taşımaktadırlar²⁴². Mimari yakınlıkları daha çok üç nefli, bazilikal planda inşa edilmiş olmalarıyla yakınlık içermektedir. Duvarlar yerel malzemeyle inşa edilmiş olup, düzgün işçilik göstermektedir²⁴³. Büyük bloklar yapının dışında veya köşelerinde sıklıkla kullanılmış, Suriye kiliselerinde olduğu gibi cephelerde süsleme ve bezeme programlarından kaçınmış olup daha yalın anlatımlar tercih etmişlerdir. Apsisler dışarı çıkık, yarım daire ya da çokgen plana sahip olup, taştan bir yarım kubbe ile örtölmüşlerdir ve çoğunlukla üç pencere bulunmaktadır. Birçok örnekte Suriye kiliselerinde gördüğümüz Pastophorionlar bulunmaktadır. Girişler batıdandır ama bazı yapılarda güney cephede de girişler ve pencereler bulunmaktadır. Çatı örtöleri genelde ahşap kırma çatıdır²⁴⁴.

Dağlık Kilikia ve İsaoria bölgesinde sıklıkla karşılaşılan üç nefli bazilikal planlı kiliselerin İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte yapılmaya başlandığı ve İ.S 6. yüzyılda yoğunlaştığı göz önüne alındığında Sağırda bulunan kilise yapısının da bu süreçte inşa edildiğini öne sürmek mümkün olmaktadır. Kilisede ele geçen mermer malzemede kilisenin İ.S. 7 yüzyıldan sonra olmayacağını göstermektedir²⁴⁵.

²⁴⁰ Aydın, a.g.m., s. 119.

²⁴¹ Semavi Eyice, *Karadağ ve Karaman Çecresinde Arkeolojik İncelemeler*, İ.Ü Edebiyat Yayınları, 1971 s.148 vd.

²⁴² Demirer, a.g.t., s.29.

²⁴³ Demirer, a.g.t., s.29.

²⁴⁴ Demirer, a.g.t., s.29.

²⁴⁵ Aydın, a.g.m., s. 119.

SONUÇ

Coğrafi koşulları ağır olan bölgelerde yaşayan insanların aslında barbar kavimler ve sadece yağma yaparak hayatlarını devam ettiren insanlar olarak adlandırılması tamamen yanlış bir bilgi kirliliğine sebebiyet vermiştir²⁴⁶. Bugün bu insanlar çok zor koşullar altında dahi coğrafyası sarp ve sert olan bölgede tarım yapabiliyorlarsa, yaşamlarını sürdürüp, geleneklerini ve kültürlerini koruyabiliyorlarsa, antik çağlarda da bunu yapıyor olmaları varılması gereken en doğru sonuç olmalıdır. Aksi takdirde bölgede daha bilmediğimiz ve yeni keşiflerle de bilim dünyasına kazandırılacak olan mimari ve kültürel zenginliği oluşturmaları zor hatta imkânsız olacağını söyleyebiliriz.

Antiokheia Territoriumu içinde yer alan Sağır mevkiinde, Hellenistik Dönem öncesine ait taş mimari buluntu söz konusu değildir. Demir çağına ait bulgular olmasına arağmen bu durumun temel sebebi, bölgedeki mimaride kerpiç ve ahşap gibi malzemelerin yapı elemanı olarak daha yoğun kullanıldıklarını düşündürmektedir. Sağır köyü içerisinde ve dışarısında ayakta koruna bilmiş hiçbir yapı söz konusu değildir. Tamamı tahrip olmuş ve devşirilerek kullanılan materyaller farklı şekillerde hayat bulmuştur. Her evin bahçesinde, duvarında ve yol kenarlarında bulunan arkeolojik verinin yoğunluğu bölgede daha erken bir kültürel katmana ve yerleşim izlerine dikkat çekerken, ortada maalesef Sağır köyünden başka bir yerleşim görülememektedir. Buna rağmen günümüze ulaşan ve Sağır köyü ile devam ettirilen kesintisiz bir yerleşmenin katmanlaşarak zamanımıza ulaştığını söyleyebiliriz. Buradan da anlaşılacağı üzere aslında Sağır kendisinden önce var olan Hristiyanlık dönemine ait bir yerleşim yerinin üzerinde kuruludur. Hristiyan yerleşimi de kendinden önceki Roma dönemi yapılarının üzerinde yer almaktadır. Köyün önceki evrelere ait yapılar üzerinde olması tahribatı arttırmış ve geriye sadece gözlemlenecek düzeyde veri bırakmıştır. Arkeolojik bulgular sadece köyün üzerine kurulan alanda olmamakla birlikte, daha yüksek noktalarda da kale, tapınak, kilise ve gözcü kulesi gibi mimari yapılar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Sağır köyü çalışmalarında, M.S. 1.yüzyılın ilk yarısından başlayıp M.S. 4. yüzyıllara kadar veri sunan ve Roma dönemine tarihlenen arkeolojik materyal söz konusudur. Bunu ile sınırlı kalmayıp, Hristiyanlık dönemine ait yapı ve bulgularlar

²⁴⁶ Pisidialıların “Barbar” olarak anıldığı çalışmalara bkz.; von Aulock 1977 s. 13-15; Bracke 1993 s. 15-16 dn. 12; Levick 1967b s. 16-20; Mitchell 1991a, s. 122; Mitchell 1992a, s. 3.

bölgede hayatın devam ettirildiğini kanıtlanmıştır. Materyallerin tamamının Modern Sağır köyünde tespit edilmesi Roma dönemine ait asıl yerleşmenin bu alana taşındığını ispatlamaktadır. Geniş bir malzeme yelpazesini barındırması açısından Sağır'ın önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermekte olup, Antiokheia Territoriumu içerisinde en zengin verileri sunması açısından bölgede ikinci önemli yerleşme alanı olduğuna işaret etmektedir. Antiokheia Territoriumu içerisinde özellikle Sağır ve Antiokheia arasında kalan son derece verimli aynı zamanda çok değerli olan bu arazi içerisinde küçük yerleşimler söz konusudur. Fakat hiç birinin lokalizasyonu olmadığı için isimleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Fakat bulgu açısından bu yerleşimler, Sağırdan daha az veri sunmakta ve konumları gereği birer tarım yerleşimi olduklarını ortaya koymaktadır. Sağır kalesi ise kendi içinde ayrıca değerlendirilmiştir. Buna karşın Kalenin güney yamacına akmış olan seramik bulguları oldukça kaba olmasına karşın Demir Çağından, Roma dönemine ve Bizans içlerine kadar gitmekte olup, buradaki yerleşimin daha çok sığınma amaçlı devam ettiğini ve sivil anlamda yerleşiminde güney yamaçtaki alanda yoğunlaştığını göstermektedir. Bizans döneminde Arap akınlarıyla başlayan ekonomik erime ve siyasal çöküşler Anadolu'da yeniden istikrarsız günlerin geri gelmesine neden olmuştur. Savaşların yaşanmaya başlandığı bu dönemlerde eski işlevlerini yitiren kaleler bazı tadilatlar görerek tekrardan sivil halkın sığınağı konumuna dönmüş olmalıdır. Bizans dönemine kadar Sağır kalesinde seramik bulguların varlığı ama bunun yanında mimari yapının olmayışı kalenin sığınmak amaçlı olarak işlevini neredeyse hiç yitirmediğini göstermektedir.

Çalışmada ele alınan ve Antiokheia Territoriumu sınırlarında yer alan Sağır kalesi ve gözetleme kulesi Phrigia bölgesine geçiş de ki sınır noktaları olmasıyla, çevreyi denetleyen ve güvenliğini sağlayan bir yerleşim yeri olduğu kesindir. Ulaşılabilen veriler ışığında en erken Demir Çağ'ı ile başlayan Sağır tepesi ve yerleşimi yüksek ve erişilmesi zor bir noktada oluşu, kuzeyini saran Karakuş ve Sultan dağları ile son derece korunaklı bir alandır. Kuzey Pisidia sınırında oldukça stratejik bir alanda konumlanmış oluşu, nitelikleri ve konumu itibarıyla Sağır tepesi daha erken dönemlerden buyana yerleşim alanı olarak tercih edilmiştir. Kale sınırları içinde kalmış olan Tapınak bu durumun en önemli kanıtıdır. Erken dönemde burada sivil ve askeri yerleşim olduğunu göstermektedir. Bu durum Hellenistik dönem içinde en iyi

Seleukoslar tarafından da fark edilmiş olup, Sağır tepesini savunma ve sığınma amaçlı olarak oldukça ilgi odağı durumuna getirmişlerdir.

Özellikle Seleukos hanedanlığının egemenliğinde tahkimleştirilen ve daha da geliştirilen kalenin görsel temasta bulunduğu Antiokheia kenti, Yalvaç ovasında bulunan günümüz tüm köyleri ve tarım arazileri, Men Askaenos kült merkezi, Hoyran Gölü, Beyşehir Gölü ile Tokmacık tepelerini tarayabilmektedir. Böylesine ayrıcalıklı bir konuma sahip olması, Seleukosların kuzeyden gelecek düşman hareketlerine karşılık Sağır tepesini tahkimleştirerek önemli bir askeri üs haline getirmiştir. Böylece kuzeydeki durumunu daha da güçlendirmiştir. Gözcü kulesinin yardımıyla ve Sultan dağlarının Kuzey Pisidia'nın sınırı olarak kabul edilmesi, jeopolitik olarak kaleye birçok nitelikte yüklemekte olup, Sağır'ı Antiokheia Territoriumu için vazgeçilmez bir savunma ve sığınma yapısı haline dönüştürmüştür. Kalenin büyüklüğü göz önüne alındığında, Territorium sınırlarını taradığı yerleşim yerlerinin sığınma ve savunma alanı ihtiyacını karşılamaktadır. Yani bir akropolis işlevi üstlenerek etki alanında kalan küçük tarım alanlarına sahip yerleşkelerin tamamına güvence vermektedir. Bunun yanında bu bölgedeki tarımsal alanların ekonomik değerlerinin korunmasında etken bir rol oynamış ve Hellenistik dönemde Kuzey Pisidia için son savunma hattını ve güney Phrygia'dan gelebilecek ilk savaş dalgasını durdurabilecek askeri bir nokta olmuştur.

Sürekli değişen askeri ve siyasal dengeler ile çalkalanan Hellenistik dönem krallıkları arasındaki büyük mücadeleler kendilerini ve Seleukosları güçsüz düşürmüştür. Tam böyle bir ortamda Anadolu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Roma imparatorluğu bu durumu kendi lehine değiştirerek, doğuya doğru ilerlemiş ve bölgede egemen güç olmuştur. Roma'nın getirmiş olduğu Pax Romana barışı, Roma imparatorluğunun diğer bölgelerinde görüldüğü gibi Pisidia bölgesinde de hissedilmiştir. Merkezi bir yönetimin getirdiği siyasi otorite ve bölgedeki savaşların son bulmasıyla büyük bir refah ve bolluk dönemi yaşanmıştır²⁴⁷. Bu barış süreci birçok kalenin gerçek anlamda işlevini sonlanmasına sebep vermiştir. Yaşamsal alanların zor şartlardan uzak, erişilebilir noktalara indirmiştir. Tez bahsi geçen Kale Tepe, Panemoteichos, At Alanı Kalesi ve Düzen Tepe gibi kalelerde yaşanmıştır. Sağır kalesi

²⁴⁷ David. Magie, *Roman Rule in Asia Minor, to the End of the Third Century after Christ I-II* 1950. s. 491-658.

etkinliğini konumundan kazanmasından dolayı Roma döneminde tam olarak terkedilmemiştir. Antiokheia 'ya ulaşan Via Sebaste yolunun görüş alanına girmesi ile Men Askaenos Hac yolunun da Sağır üzerinden geçtiği düşünüldüğünde, hacılar için kutsal olan bu tapınakta erken dönemlerde olduğu gibi ziyaret ediyor olmalıdırlar. Ayrıca diğer Komelere ulaşan hem askeri hem de ticari ara artel yollarını da rahatlıkla kontrol edebilmektedir. Bu üstünlüğünü Roma imparatorluğu ile devam ettirmiş olmalıdır.

Antiokheia territoriumu bölgesinde ortaya çıkan mimari yapılanmaların dönemin baskın gücü olan Seleukosların desteği ile inşa edildikleri ve dönemin siyasi durumu ile yakından ilişkili olduğu kesindir. Bilakis sert topoğrafyalarda, iç kesimlerin arasındaki bağlantıların vadi içlerindeki yollar ile sağlandığı ve bu yolların korunması için kurulan yerleşimlerin bölge yollarını koruyacak stratejik konumlara sahip oldukları görülmektedir. Bu korumayı sağlayabilmek için de yerleşimlerin etraflarının sur sistemi ile çevrelendiği ve yerleşim yerlerini koruyan Kaleler ve gözcü kuleleri inşa ettikleri görülmektedir. Ayrıca, yerleşimler arasındaki ulaşımın da planlı geliştirilen yollarla sağlandığı, hacıyolu olarak tanımladığımız bugün Karamık ve Yalvaç'ı birbirine bağlayan, antik çağda Men Askaenos festivallerinde önemli bir yol ağını teşkil etmesinde anlayabilmekteyiz. Bu durumdan Seleukosların bölge için amaçlı ve akılcı bir imar anlayışı yürüttüklerini kanıtlamaktadır.

Kaleler ve gözetleme kuleleri aynı zamanda yollarında güvenliğini sağlamaktaydılar. Eğer yollarınızı korsanlardan ve baskıncılardan koruyamazsanız bölge için gücünüz bir anlam ifade etmez. Antiokheia territoriumu içinde bu yollardan bizim için en önemli olanlardan biride Karamık sırtlarını ve Karakuş dağların aşarak Antiokheia ovasına ve oradan da Men Askaenos kutsal alanına ulaşan yoldur. Bu yol tüm kültürel dönemlerde önemini yitirmemiştir. Çünkü Phrygia'yı Pisidia'ya bağlayan ve Men Askaenos festivalleri için buraya akın eden insanların kullanacağı en kısa yoldur. Günümüzde modern bir yolun geçtiği bu güzergâh Hellenistik dönemden öncede kullanılıyordu. Kaledeki demir çağı bulguları erken dönemden itibaren bu yolun iç bölgelere geçişte aktif bir rol üstlendiğini göstermektedir. Antikyol hem ticari hem de dinsel bir boyuta sahip olmalıydı. Özellikle Kale sınırları içerisinde bulunan tapınak Arkaik özellikler sergilemesi açısından düşünüldüğünde bura da bir külte hizmet ediyor olmalıydı ve bu bölgeye açılan yollardan biride Sağır üzerinden Phrygia'ya

geçmekteydi erken dönemlerde Phrygia’da en önemli kült olan ana tanrıça Kybele kültü muhtemelen bu tapınak ile yakından ilişkilidir. Belgelenerek sunulan Artemis adına yapılmış bağışlar ve bu bağışlarla yapılan kült heykeli, yapılarda kullanılmış Kybele kabartması, Tapınağın su pınarına yakın olması bu durumu güçlendirmektedir. Ayrıca Men Askeanos Festivalleri sadece bir tanrı için olmasa gerektir. Böylesine geniş kapsamlı ve birçok noktanın katılımıyla gerçekleşen festivallerde, diğer tanrı ve tanrıçalarda gerekli ritüeller yapılmıyordu. Bu sebeptendir ki Kale ve gözetleme kuleleri yolun güvenliğini ve hacıların sorunsuz bir şekilde bölgeyi ziyaretlerini sağlamıştır. Bu da kalenin ve gözcü kulesinin Hellenistik ’ten daha erken tarihlere çekilebileceğini göstermektedir. Kale sadece güvenlik amaçlı değildir. Aynı zamanda hacıların durup dinlenebilecekleri bir durak gibi de kullanılmıştır. Bunun yanında kalede ki tapınağın Men Askaenos festivalleriyle bağlantılı görebiliriz. Böylelikle buradan geçen hacılar aslında hac ibadetlerine Sağır kalesindeki tapınakla başlamaktaydılar. Bu durumdan ötürü kale tahkimleştirilmeden öncede erken dönemlerden itibaren bir dini merkez gibi işlev gömüştür. Hellenistik krallıklardan önce burada bulunan dini krallıkların varlığını Strabon aktarmaktadır²⁴⁸. Buradan hareketle bu bölgenin sadece Gemen’deki Men kutsal alanının değil aslında dinsel anlamda bu dini krallığın tüm territoriumunun kutsal olduğu kesindir. Territorium sınırları içerisinde var olan tüm tapınaklar hacılara hizmet ediyor olmalıydı ve bu hizmeti sunan tapınaklardan biride kesinlikle Sağır tapınağıdır.

Kalenin önemli unsurundan biri olan ve Sağır’ı diğer kalelerden ayıran en tipik özelliği bir iç kaleye sahip olmasıdır. Bu haliyle diğer kalelerden rahatlıkla ayrılabilir. İç kalenin varlığı Sağır kalesinin bir beye, komutana veya Antiokheia’lı bir yöneticiye ait olduğunu düşündürmektedir. Kalede ki bey her koşulda bu iç kale içerisindeki korunaklı konutunda yaşıyor olmalıydı. Aynı zamanda bu iç kale, kalenin genel karargâhı durumundadır. Askeri malzemeler ve silahlarda bu alanda tutuluyordu. Çünkü iç kale, kale savunmasında son hat olduğu için donanım ve teçhizat açısından en güvenli nokta olmaktadır. Buda Truva gibi Tunç Çağ’ı yerleşmeleriyle net olarak gördüğümüz, Hitit Büyük kalesiyle gelişimini tamamlayarak süre gelen, Anadolu’da binlerce yıllık mimari geleneğin devamı niteliğindedir.

²⁴⁸ Strabon, a.g.k., XII.3.31.

Roma İmparatorluğunun bölgede hakimiyet kurması ile birlikte Antiokheia Territoriumu'nun sahip olduğu stratejik önemi de artar. Özellikle Doğu seferleri sırasında, Homonad savaşlarında önemli bir lojistik destek yeridir. Bölgenin sahip olduğu stratejik yolların ve geçitlerin varlığı Roma imparatorluğunun bölgeye ayrı bir önem vermesine neden olur. Bu durumun bir sonucu olarak bölgede imar hareketliliğinin yaşandığı arkeolojik kanıtlarla desteklenmektedir. Bu durum Roma İmparatorluğunun sağladığı refah dönemi sırasında azalan savunma ihtiyacı ile paralel ilerlemektedir. Bu dönemde bölgede Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet kurması ile başlayan Pax Romana sürecinin sağladığı huzur ve güven ortamının kırsal yerleşimlerin gelişmelerinde etkili olduğu görülmektedir. Hellenistik dönemde ihtiyaç duyulan savunma yerleşimi ihtiyacının bu dönem içerisinde sağlanan güven ortamı ile azalması, yerleşim düzenlemesinde bir takım değişikliklere gidilmesi ve kırsal yerleşimlerin gelişmesi sonucuna yol açmıştır. Bu değişimle Sağır kalesi kendi içinde gelişme olanağı bulamadığı için kalenin 2 km aşağısında bulunan köyün olduğu noktaya inmiştir. Ortaya çıkan bulgular ve önemli olan konumu sayesinde Sağır kalesi territoriumu Hellenistik ve öncesi dönemlerden buyana, bölgede önemli bir yer tutmuş ve Roma döneminde de özelliğini yitirmeyip, Antiokheia territoriumu içerisinde yer alan tüm yerleşmeler içinde ikinci büyük kent konumunu korumuştur.

Bunların yanı sıra Sağır'da bulunan Kilise yapısı bölgenin Erken Hristiyanlık Dönemi içerisinde yerleşim gördüğünün en önemli kanıtıdır. Roma Dönemine tarihlenen çok sayıda mimari elamanın Geç Antik Dönem içerisinde değişen dini ihtiyaçlar çerçevesinde yeniden kullanıldıkları ve bu kullanım evresi sırasında üzerine Hristiyanlık dininin sembollerinin eklendikleri görülmektedir. Özellikle yerleşimde tespit edilen, gerek kilise yapısı gerekse mermer ve kiremit buluntular üzerinde yapılan çalışmalarda sağırın İ .S. 5. yüzyıl ile 7.yüzyıl arasında yerleşim görmeye devam ettiğinin göstermektedir. Roma Dönemi ile başlayan gelişmenin Geç Antik Dönem'de devam ettiğinin ve Geç Hristiyanlıkla beraber kırsal yerleşimlerin küçük ya da orta boyutlu tarımsal üretime yönelik köy yerleşimleri haline geldiklerini göstermesi açısından önem taşımaktadır. İ.S. 7. yüzyılın ortalarından itibaren ise Antiokheia bölgesi Arap akınlarına uğrar ve bölgede kaos durumu oluşur. Özellikle bu dönemden sonra gerek büyük kentlerin gerekse de kırsal yerleşimlerin kesintiye uğradığı arkeolojik kanıtlar ile ortaya koyulmuştur.

Diocletianus döneminde paganizm inancının yeniden eski günlerine döndürülmeye çalışıldığı M.S. 2. ve M.S. 3. yy da Pisidia bölgesinde faaliyet gösteren Tekmoreianlar bulunmaktaydı. Tekmoreianlar bölgede bir vakıf gibi çalışıp Tanrı-Tanrıça adına toplanan paralarla adaklar ve kült heykelleri yaptırmışlardır. Tekmoreianlar bölgede en etkili oldukları yerlerden biri Men kutsal alanıdır. Burada birçok yazıtta Tekmoreian adının geçtiğini bilmekteyiz. Ramsay, Anderson ve Levicik'in vermiş oldu bilgilerde Sağır köyündeki antik yerleşimin bir Tekmoreian merkezi olabileceği savunulmaktadır. Sağırda yapılan çalışmalarda Artemis adına bir kült heykeli yapılması için bağış toplandığını gösteren bir yazıt mevcuttur. Bölgedeki bu yazıtlarda Tekmoreian'ın sağır bölgesinde etkin olduğunu bize göstermektedir. Bu topluluğun Artemis adına heykel yapmak istemeleri bölgede bir Artemis tapınağının varlığına işaret etmektedir bu bağlamda tespit edilmiş tek tapınakta bugün Sağır kalesinde yer almaktadır. Ele geçen epigrafik ve arkeolojik veriler ve bölgede çalışmış araştırmacıların verdiği bilgiler ışığında, Sağır bölgesindeki tapınak ve yerleşenin Karakuyu'daki Men Askaenos kutsal alanı gibi Tekmoreian cemiyetinin önemli dini merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Seleukosların bir koloni kuracakları zaman dini bir merkez seçtiklerine Daha önce değinmiştik. Antiokheia'da Men kutsal bölgesinde kurulmuştur ve bu tanrıya önemli bir cemiyetin yani Tekmoreianların hizmet ettiğini yazıtlardan anlamaktayız. Roma döneminde çok yoğun bir faaliyet içinde olan bu cemiyet, Hellenistik ve öncesinde köklü olan bu kültürün önemli bir kurumu olduğunu, bin yıllardır kanıtlayan Men festivallerinde anlamaktayız. Erken dönemlerde isim olarak Tekmoreian mı yoksa farklı bir isimle mi anılıyorlardı şimdilik bu bilinmemektedir. Menin kültleri ve dini territoriumunun oldukça geniş alana yayıldığı ve bu geniş mülk içinde Strabon'unda adını verdiği *Hierodouloiler*in çok sayıda varlığından bahsedilmektedir. Bu kişiler kendi aralarında cemiyet ve topluluklar kurma hakkına sahiptiler. Ve Men adına dini ritüeller gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda *Hierodouloiler*in, Tekmoreianlarla bir bağlantılarının olduğu belki de ilk hali olduğunu söyleyebiliriz. Hellenistik dönem ve öncesinde *Hierodouloiler*in yeri kült için çok önemli olmalıdır. Çünkü Men kültü bu topluluklar üzerine şekillenmiş ve dini ritüellerin uygulanması gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Sağır kalesi içerisinde yer alan tapınak yapısı güneydoğu uca yer alır. Güneyden 200 metre kadar inildiğinde bir su kaynağı ile karşılaşılır. Günümüzde uzak bir mesafede olmasına karşın erken dönemlerde su kaynağı tapınağa daha yakın bir konumda olmalıdır. Zaman içerisinde su kaynaklarının azalmasıyla seviye değişmiştir. Su kaynağından hareketle benzer bir örnek Pisidia bölgesinin güneyindeki son kenti olan Termesos antik kentinde görülür. Burada yer alan N7 Artemis tapınağı bilinçli olarak su kaynağının yakınına inşa edilmiş olup, Artemis’le ilişkilendirilmiştir. Bu durum Sağır kalesindeki tapınakla benzerlik gösterir. Bu sebepten ötürü kaledeki tapınakta Artemis’e ya da daha erken dönemde Anadolu’nun yerel inancı olan ana tanrıçaya adanmış bir kutsal yapı olmalıdır. Bu tapınağın Artemis’e ait olduğunu güçlendiren diğer bulgular ise köyde bulunan Kybele kabartması ve müzedeki gümüş Artemis heykelciğidir. Ayrıca Tekmoreianların Sağırda Artemis için yaptırmak istedikleri kült heykeli de Artemis inancının varlığını desteklemektedir. Kazısı yapılmamış bir alanda bu kadar fazla veriye sahip olan Artemis kültü üzerine yapılacak olan detaylı çalışmaları ile bölge daha iyi aydınlanacaktır.

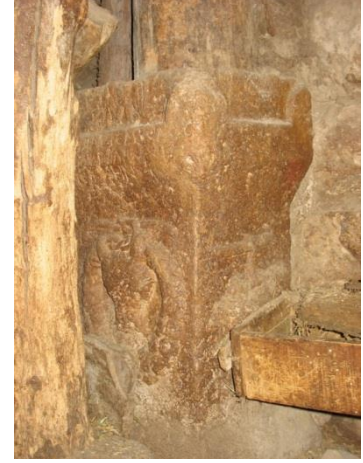
Sağır kalesinde yer alan tapınağın Artemis’e adanmışlığını destekleyen su kaynağı Hristiyanlık döneminde de bölgede kutsallığını ve bereketin devamlılığını sürdürmüştür. Hristiyanlık dönemine ait bir kilise yapısı su kaynağının 30 metre güneyinde yer almaktadır. Tapınak ile birlikte gelen kutsallığın su kaynağı ile birleştirilmesi, kilisenin bu noktaya inşa edilmesinde etken olmuştur. Hristiyanlık inancında var olan vaftiz edilme ritüelleri bu su kaynağı kullanılarak gerçekleştirilmiş olmalıdır. Günümüzde ise su kaynağı köye hayat vermeğe devam etmekte olup, bunun dışında köye hiçbir yerden su ulaşmamaktadır. Bu su kaynağı sayesinde yaşamsal anlamda hayat bulan köy halkı kurbanlarını ve adaklarını halen bu alanda kesip, farklı tanrılara inanmalarına rağmen, dinsel anlamda kutsal saydıkları aynı yerde aynı şekilde inançlarını devam ettirmektedirler. Ritüel anlamda devam eden bu inanç sistemi, bölgede yaşayan insanların yüzyıllarca sürdürdükleri geleneklerin çok erken dönemlere dayanmasıyla, bölge insanın kimliklerinin değişmesine rağmen özde inançlarının değişmediğinin ve burada yaşayan insanların aslında Anadolu’lu yerli halklar olduğunun göstergesidir. Bu durum dini anlamda su kaynaklarının kutsallığının günümüze kadar kopmadan geldiğini bir belgesidir. Benzer bir su kaynağı kutsallığı da bölgeye en yakın Beyşehir’de Hitit kültürüne ait Eflatunpınar da yer almaktadır.

Pisidia bölgesinin arkeolojik ve kültürel olarak henüz bakir bir bölge olması açısından, yakın zaman kadar yapılmış olan çalışmaların yetersiz olması, aynı zamanda çalışma alanımızda çok az Literatüre sahip olmamız bölge zenginliğinin her daim örtülü kalmasına sebep olmuştur. Hellenistik Dönemle birlikte başlayan ve Roma imparatorluğu ile devam eden yapılanma hareketlerinin varlığına ait çok sayıda arkeolojik kanıtın bölgede tespit edilmiş olması, tarihsel sürecin ne kadar mühim olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Antiokheia Territoriumu bölgesinde, özellikle de Sağır mevkiinde Hellenistik Dönem öncesine ait taş mimari buluntu söz konusu değildir. Bu durumun temel sebebi, bölgedeki mimaride kerpiç ve ahşap gibi malzemelerin yapı elemanı olarak daha yoğun kullanıldıklarını düşündürmektedir. İlerleyen yıllarda farklı bilimlerinin tümünün bir araya geldiği disiplinler arası çalışma sistemiyle, çok yönlü ve kontrol edilebilir yeni bilgilerin açığa çıkarılmasıyla yapılacak olan çalışmalar bölgede hem arkeolojik değere hem de kültürel değerlere yeni olgular kazandıracak olması açısından önem arz etmektedir. Sağır yerleşmesi sınırları içerisinde gerçekleştirilecek her çalışma küçük dahi olsa bölge halkının kültürünün, sosyal yaşantısının şekillenışı hakkında yoğun bir veri toparlanmasını sağlayacaktır. Elde edilen bulgular sayesinde daha zengin bir literatüre sahip olunacağı da kesindir. Kapsamlı bir biçimde elde edilmiş tüm veriler Pisidia bölgesinin üst üste katmanlaşmış uygarlıklar zincirinin oluşturduğu kültürel ve arkeolojik envanterinin oluşturulmasına da ek bir katkı oluşturacaktır.

KATALOG

Kat. No: 1**Bul. Yer:** Sağır**Malzeme:** Kireç taşı**Y:** 90 cm **G:** 70 cm **D:** 65

Tanım: Ön yüzünde boynuna girland asılmış bir Bukephalion figürü konulmuştur. Figürün üs kısmında ise kötü durumda olan yazıt yer almaktadır. Sunağın sol yanında Şimşek demeti yer alırken, sağ yanında ise üzüm salkımı bulunmaktadır. Sunak silmesinin üst kısmında ise kafa kısmı kopmuş bir kartal figürü bulunur. Muhtemel kanatlarını açmış bir pozisyonda olmalıdır. Hemen altında bir yazıt yer almaktadır. Fakat yoğun tahribattan ve sunağın duruş açısında dolayı net olarak okunamamaktadır. Girlandın yüzeysel ve kabartma derinlikleri fazla yoktur. Girland yüzeye göre oldukça yüksek hacimlidir . Son derece nitelikli bir çalışma söz konusudur. Girland yapraklarının ana hatları net olarak görülebilmektedir. Boğa başı başarılı bir biçimde gerçekçi olarak verilmiştir. M.S. 1. yy. aralığına verilmektedir.

Kat. No: 2**Bul. Yer:** Sağır**Malzeme:** Kireç taşı**Y:** 150 cm **G:** 70 cm **D:** 65

Tanım: Merkezde bukranion tarafından taşınan girland motifi yer almaktadır. Girlandlar Yüzeyden çokça yükselmemiş olup, henüz parçalanarak ayrışmamıştır. Girlandların alt kısımlarında üzüm salkımları görülmektedir. Girlandların orta kısmı oldukça dolu olup, ağırlığı ve genişliğinden dolayı aşağı doğru sarkarak “u” formuna ulaşmıştır. Girland boşluklarında ise tamamen tahrip olmuş, ne olduğu anlaşılmayan figürler yer almaktadır. M.S. 1.yy ikinci yarısına verilmektedir.

Kat. No: 3

Envanter No: 3728

Bul. Yer: Sağır

Malzeme: Kireç taşı

Y: 73 cm G: 55 cm D: 49

Tanım: Mezar bloğu iyi durumda korunmuştur. Kapı önyüzü işli olup, arka yüzü işlenmemiştir. Kapının söve ve lentosu açıkça görülebilmektedir. Kapı sövesinin sol tarafı 3 fascialı olarak işlenmiştir. Sağ söve ise

tamamen formunu kaybetmiştir. Lentosu oldukça yüksek olup, iç bükey ve dış bükey silmelerden oluşmaktadır. Silmeler kırık olduğu için soldan sağa doğru formunu yitirmektedir. Kapı içinde yer alan levhaların her bir 20cm yüksekliğine sahip, 15cm genişlikleri bulunmaktadır. Kapı Yüzeyden içeri doğu 10 cm girinti yapmaktadır. Kapının kendisi simetrik olarak dört levhaya bölünmüştür. Levhaları ayıran yatayda iki şerit ve dikeyde tek şerit olmak üzere kapı kayıtlar bulunmaktadır. Kayıtların kesiştiği noktada ise formu belli olan yarım yuvarlak şeklinde karşılıklı duran bezeme görülmektedir. Levhalar. İçeri doğru bir pah ile yumuşak bir geçiş sergileyen dikdörtgen şeklindedirler. Bu sayede dışta daha geniş bir alana sahipken iç kısımda daralmıştır. M.S 140 -160 yıllarına verilmektedir.

Kat. No: 4

Bul. Yer: Sağır

Malzeme: Kireç taşı

Y: 25 cm G: 49cm D: 17 cm

Cephesinde akroterli bir alınlık yer almaktadır. Akroterler palmet bitkisi ile bezenmiştir. Ayrıca alınlığı çevreleyen sarmallar mevcuttur. Üçgen alılık ve tepe noktasına kadar net olarak görülebilmektedir. Alınlık silmeleri kadaemeli olarak yükselmektedir. Sarmallar pve palme motifi yüzeysel bir işlemeye sahiptir. Abartı yoktur. Muhtemel Kapı temalı bir sitelin alınlık kısmı olmalıdır M.S. 2. yy ilk yarısı yarısına tarihlenmektedir.

Kat. No: 5

Bul. Yer: Sağır

Malzeme: Kireç taşı

Y: 60 cm G: 40 cm D: 35 cm

Tanım: Sunağın daha sonradan devşirilmiş olduğu üzerine açılmış yuvalardan anlaşılmaktadır. Sunağın sağ alt ve sol üst köşelerinde ise kırıklar mevcuttur. Dar bir programla işlenen inciler ve geniş boncuklardan oluşan bezeme programı, sunağın üst ve alt kısmında inci makaradan hemen sonra palmet motifi bezemeleri ile devam ettirilmiştir. Açık ve kapalı bir şekilde birbirini takip etmektedir. Yüksek kalitede temiz olarak işlenmiş olan matkap işçiliği, inci ve boncuğu yüzeyden ayırıştırarak bağımsız hale getirmiştir. M.S. 170-180 yıllarına verilmektedir

Kat. No: 6**Bul. Yer:** Sağır**Malzeme:** Kireç taşı**Y: 90 cm G: 55 cm**

Tanım: Kabartmanın yüzeyi oldukça aşınmıştır. Tanrıçanın yüzü neredeyse silinmiştir. Artemis/Kybele, iki yanında aslan figürlü, kolçaklı bir taht üzerinde oturur şekilde verilmiştir. Ayakları bir yükseltiye basmaktadır. Giyimli olarak duran Artemis/Kybele'in başı kapalı ve kafasında Polos'lu olarak aktarılmıştır. Uzun bir kıyafet giyen tanrıçanın giysisi göğüs altından bir bağ ile bağlandığı görülmektedir. Her iki elinde de belli olmayan bazı nesneler tutmaktadır. Hemen altında ise bir geyik koşar halde betimlenmiştir. M.S.2 yüzyıl.

Kat. No: 7**Bul. Yer:** Sağır Kahve Bahçesi**Malzeme:** Kireç taşı**Y: 175 cm G: 75 cm**

Tanım: Kahvenin bahçesinde 175 cm uzunluğunda ve 75 cm genişliğinde hexagonal formda adak dikmesidir. Büyük oranda korunmuştur. Dikmenin kaide kısmı toprağa gömülmüş ve etrafı sıvanmıştır. Üst kısımda artarak yükselen ü adaet silme mevcuttur. Dikmenin Üstünde ise 3 adet zıvana yuvası yer almaktadır. Dikmenin ön yüzünde 15 satırlık bir yazıt yer alır. Her bir harf 5 cm genişlikte olup, her satır 2 cm aralıktadır. Yazıt yazı karakteri göz önüne alındığında M.S. 2. veya 3. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Kat. No: 8

Bul. Yer: Sağır Kahve Bahçesi

Malzeme: Mermer

Y: 35 cm **G:** 45 cm

Tanım: Duvarda kullanılmış büyük oranda tahrip olmuş bir yazıttır. Üçgen alınlıklı bir mezar taşıdır. Alınlığın sağ kısmı tepe kısmına kadar silmeleriyle görülmektedir. Sol kısım ise tamamen tahrip olmuştur. Tahrip olmasına karşın üçgen alınlık formu net olarak seçilebilmektedir. Üçgen alınlığın içinde kalkan şeklinde bir rozet yer almaktadır. Pisidia kalkanına benzemesi açısından önemli olup, bilinen ilk Pisidia kalkanları M.S. 2. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Üzerindeki Yazıtta Royfus adı okunmaktadır. Yazıt helencedir. Yazı karakterinden kaynaklı M.S. 2. veya 3. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Kat. No: 9

Envanter No: 3713

Bul. Yer: Sağır

Malzeme: Kireç taşı

Y: 45 cm **G:** 36 cm **D:** 30 cm

Tanım: İki süvarinin yer aldığı ikiz sunaktır. Yüksekliği, genişliği. Derinliği ise. sahiptir. Sunak üzerinde merkezi sahnede, ellerinde mızrak veya bir tür silah bulunduran ve karşılıklı olarak yerleştirilmiş tunik giyimli iki süvari betimlemesi görülmektedir. Atlar ise önde bir ayaklarını adım atar şekilde tutmaktadır. At üzerinde, bir eliyle dizginleri tutarken diğer eliyle silahıyla kendini savururken tasvir edilen tanrılar doğrudan Dioskurlar olarak nitelendirilebilir. M.S. 3. yüzyıla verilmektedir.

Kat. No: 10

Bul. Yer: Sağır

Malzeme: Kireç taşı

Y: 45 cm G: 36 cm D: 30 cm

Tanım: Ev duvarlarında yapı elmanı olarak kullanılmıştır. Yazıt büyük oranda tahrip olmuş bir onurlandırma yazıtıdır. Yazıt 12 satırdan oluşmaktadır. Harf karakterlerinden hareketle M.S. 3. ve 4. yüzyıla ait düşünülmektedir.

Kat. No: 11

Envanter No: 2169

Bul. Yer: Sağır

Malzeme: Kireç taşı

Y: 45 cm G: 36 cm D: 30 cm

Tanım 5x2.5 cm boyutlarında ki Artemis heykelciği sırtındaki ok sadağıyla tam olarak tanımlanabilmektedir

Dikdörtgen bir plinthenin üzerinde saçları geriye doğru toplanmış, koşar biçimde bir adımını öne atmıştır. Her iki kolu da kırık olmasına karşın daha çok ok atacakmış gibi bir duruşa sahiptir. Muhtemel sol elinde bir yay ve sağ elinde de yayı germek için atacağı oku tutuyor olmalıydı. Giysisi vücuduna yapışarak vücut hatlarını belli eden bir yapıya sahiptir. Roma dönemine tarihlenmektedir.

RESİMLER

Res.1 Pisidia Haritası

Res.2 Pisidia. Asia citerior. Auctore Henrico Kiepert Berolinensi. Geographische Verlagshandlung Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) Berlin, Wilhemlstr. 29. (1903)

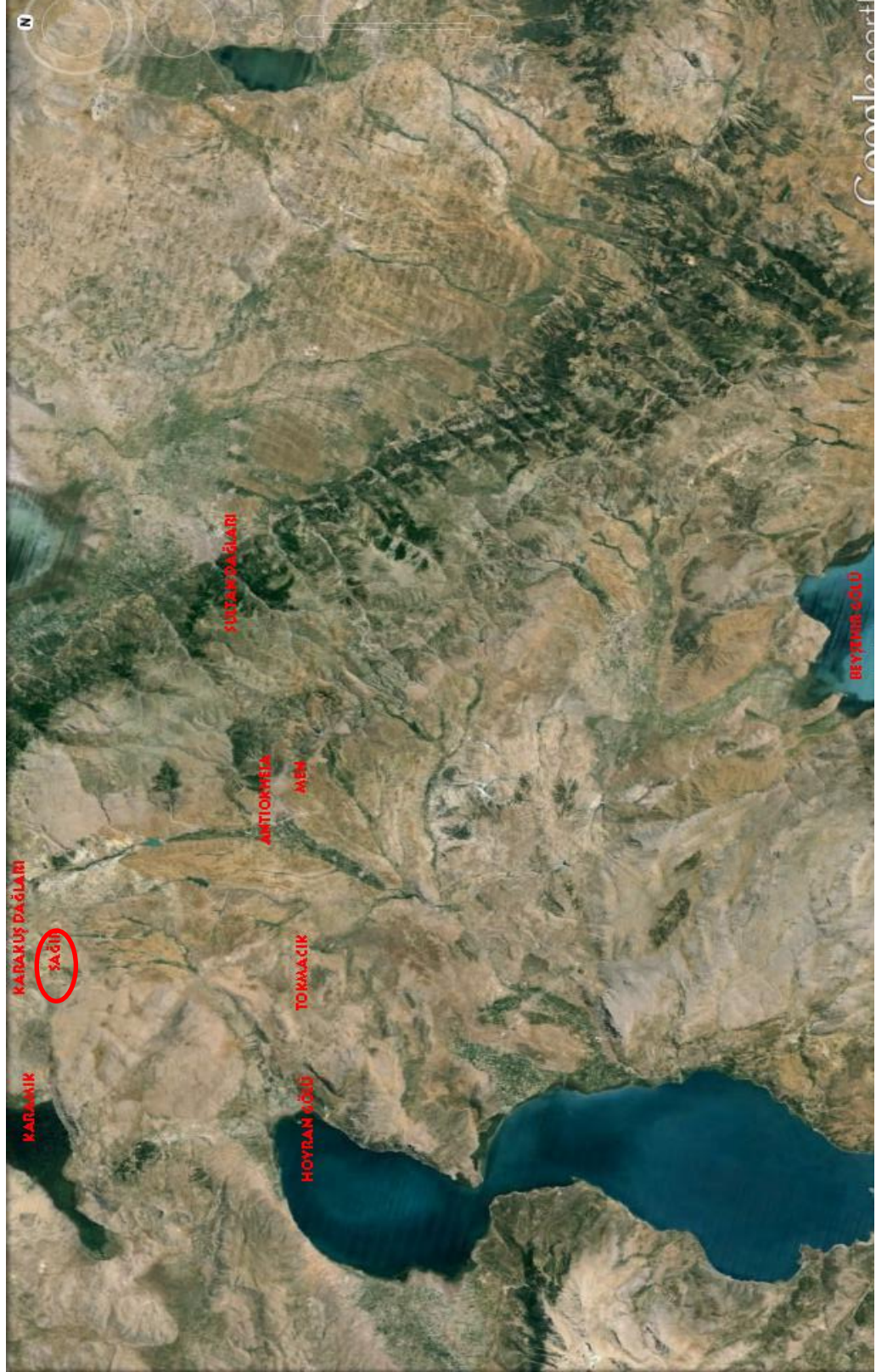
Res.3 Kuzey Pisidia Hava görüntüsü

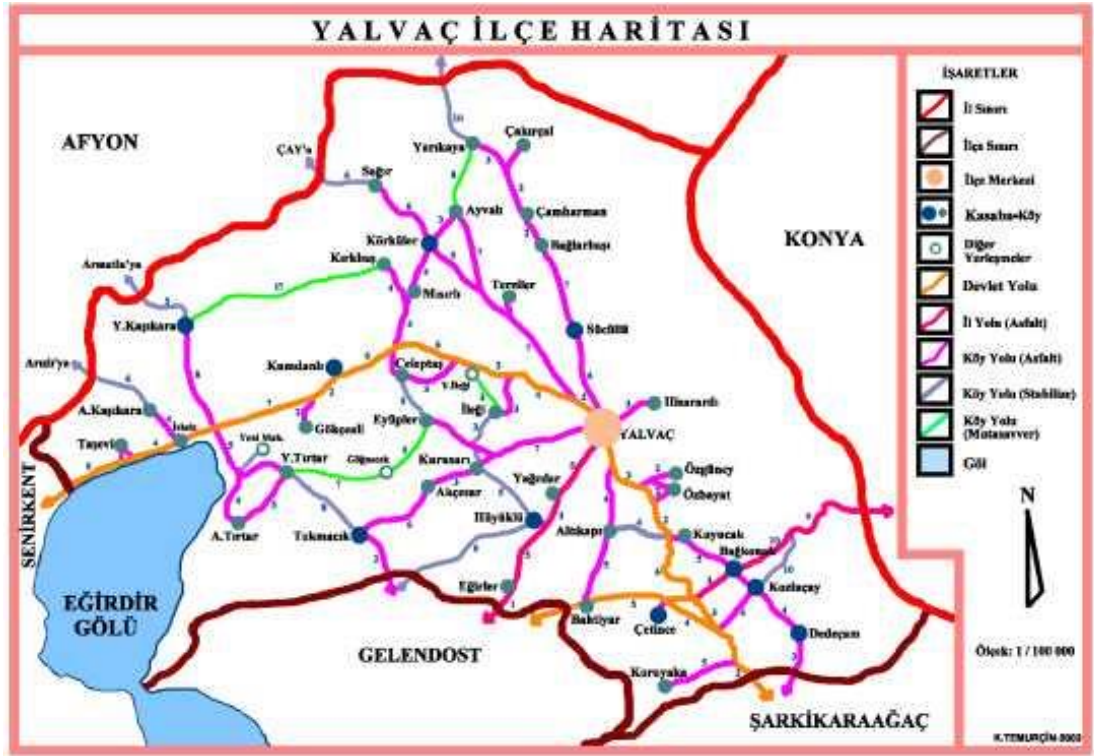
Res.4 Kuzey Pisidia Hoyran gölü

Res.5 Sultan dağları doğu yüzü Gelincikana'dan görünüş ve Hoyran gölü (Google Earth)

Res.6 Sağır Köyünün konumu

Res.7 Yalvaç İlçesi Kasaba ve Köyler

Res.8 Sağır'dan Yalvaç ovası ve Antiokheia

Res.9 Antiokheia'dan Sağır'a giden modern yol

Res.10 Sağır köyüne giden asfalt yol ve Karakuş dağları

Res.11 Sağır tarım arazisi ekin kaldırılması

Res.12 Sağır Köyü otlakları

Res.13 Yalvaç Sağır köyü

Res.14 Yalvaç Evleri

Res.15 yalvaç ve tüm köylerde var olan modern yapılar

Res.16 Sağır köyü ev tipleri

Res.17Sağır köyü evlerinin ahşap dikmeleri ve birleşme noktaları

Res.18 Sağır köyü sokak çeşmeleri

Res.19 Sağır köyü ve su havuzları

Res.20 Kybele kabartması

Res.21 Yalcaç Müzesi Kybele

Res. 22 Kapı temalı mezar bloğu

Res. 23 bahçelerde yer alan Dibek taşı ve Pithos

Res. 24 Evlere basamak olarak devşirilen bloklar

Res. 25 Bahçe duvarlarında kullanılmış sütun altlıkları

Res. 26 Helios (?) kabartması.

Res.27 Kapı Temalı Mezar Bloğu

Res.28 ahırda ahşap dikmeler için kullanılan blok

Res.29 ahırda ahşap dikmeler için kullanılan Sütun altlığı

Res. 30 Ahırda ahşap dikmeler için kullanılan boynuna girland asılmış Bukephalionlu sunak. Sağ yanda üzüm salkımı.

Res.30a Ahırda ahşap dikmeler için kullanılan boynuna girland asılmış Bukephalionlu sunak. Sol tarafta ise Şimşek demeti

Res.30b Sunak üzerindeki Kartal detayı

Res.31 Köy köy çeşmesine ait devşirme bloklardan yapılmış kurna

Res.32 Köy Kırathanesi ve bahçe duvarı

Res.33 K y K raathanesi kuzeydoğu duvarında yer alan Haç motifi

Res.34 K y K raathanesi duvarına entegre edilmiş S tun tamburu

Res.35 Köy Kıraathanesi bahçesinde yer alan arka planda sütun ve önde hexagonal dikme

Res.36 Köy çevresinde bırakılmış girland taşıyan Bukranion

Res.37 yarısı toprak altında bulunana üzüm salkımı figürlü sunak

Res.38 Köy içinde yakılmış sütun parçası

Res.39 Köyde bahçe içine atılmış sütun taburu

Res.40 Köyde yol ortasına kırılarak bırakılmış sütun parçaları

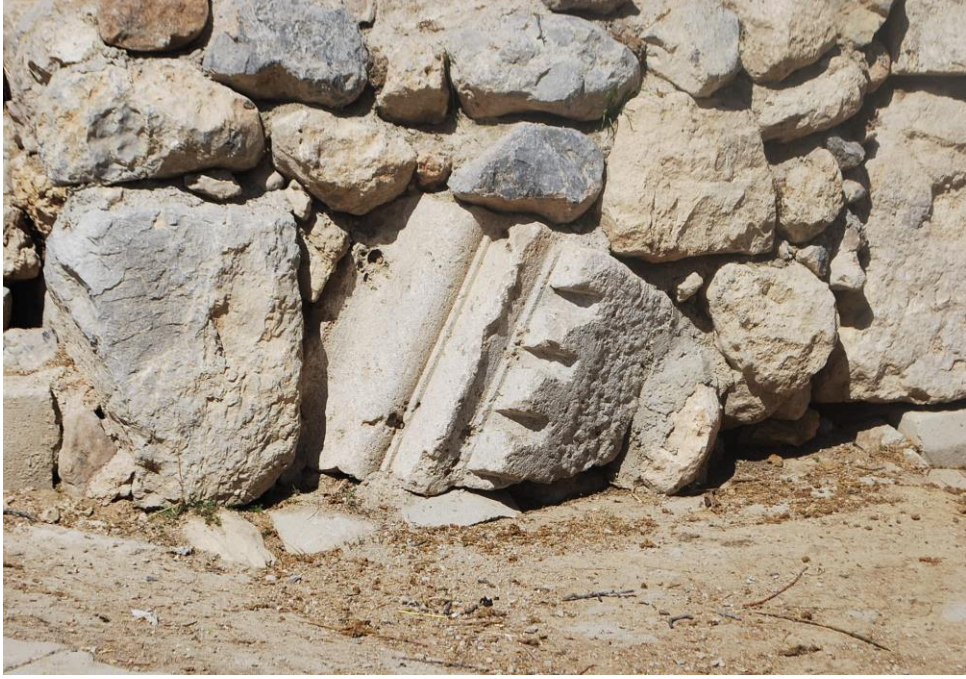
Res.41 Köy içinde bir bahçe de yer alan kapı söveleri

Res.42 Köy içinde bahçe duvarı içindeki kiremitler bağlayıcı olarak kullanılmıştır.

Res.43 Köy içinde bahçe duvarı içindeki onurlandırma yazıtı kullanılmıştır.

Res.44 Bahçe duvarı içinde duvar elemanı olarak kullanılmış diş sırası.

Res.45 Kıraathanenin duvarında yer alan Rahip yazıtı.

Res.46 Sağrışik yatırı. Temelinde ve çevresindeki bloklar

Res.47 Sağır kalesi ve iç kale

Res.48 Tapınak yapısı

Res.49 Kilise yapısı.

Res.50 Su kaynağı.

Res.51 Köyün batısında yer alan blok taşlardan yapılma 1 no'lu mezar.

Res.52 Köyün batısında yer alan blok taşlardan yapılma 2 no'lu mezar.

Res.53 Serikli Topbaş Mevkii Mezar Odası.

Bilge HÜRMÜZLÜ, ANMED, Arkeoloji Haberleri, 2011-9, s.197.

Res.54 Konana – Kepeci Tepe Nekropolisi

Bilge HÜRMÜZLÜ- Ayça ÖZCAN Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
2013, s.23. (Fotoğraf: U. Hecebil; IAS Arşivi).

Res.55 Sağır 1 no'lu Kaya mezarı.

Res.56 Sağır 1 no'lu Kaya mezarı içten görünüş.

Res.57 Roma yolu.

Res.58 Roma yolu dağılmış temel blokları.

Res.59 geç dönem yerleşimleri.

Res.60 geç dönem yerleşimleri.

Res.61 3728 Envanter Numaralı Kapı Temalı Mezar Sitei

Res.62 3713envanter Numaralı İkiz Sunak Dioskurlar

Res.63 2169 Envanter Numaralı Artemis Gümüş Heykelciği

Res.64,65 Taş künkler

Res.66 Palmet Motifili Üst Yapı Elemanı

Res.67 Akroterli Alınlık

Res.68 Kaide parçası

Res.69 Sunak

Res.70 Yumurta Dizisi

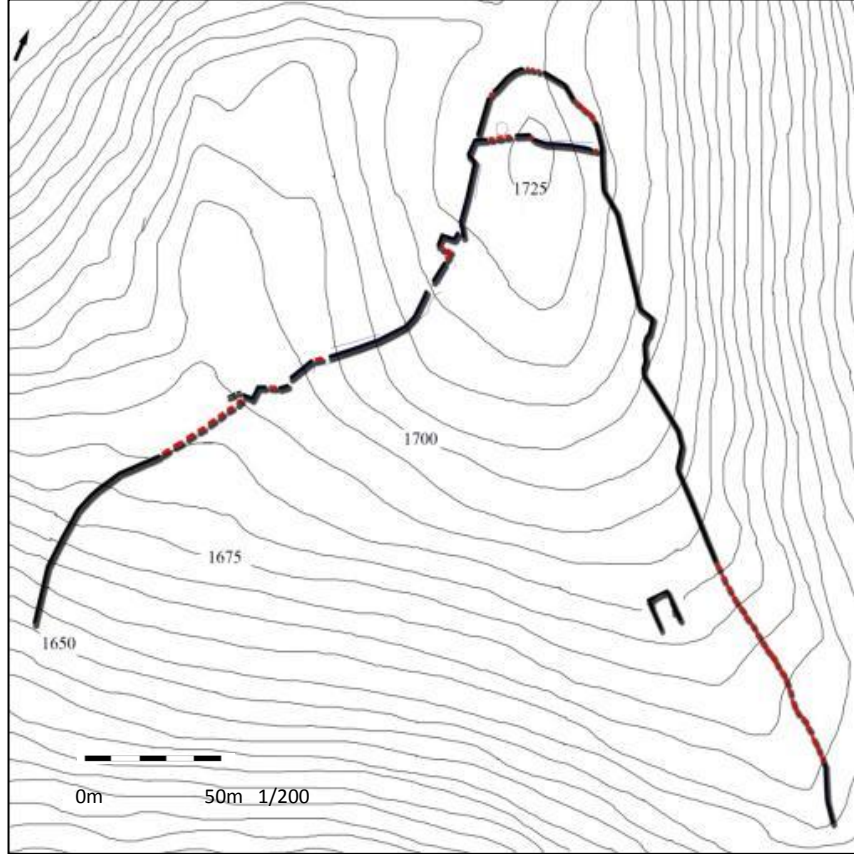
Res.71 Mısırlıdan Karakuş Dağları ve Sağır.

Res.72 Ayvalı höyükten Karakuş Dağları ve Sağır.

Res.73 Sağır Kalesi Ve Çevresi Kale Yolu

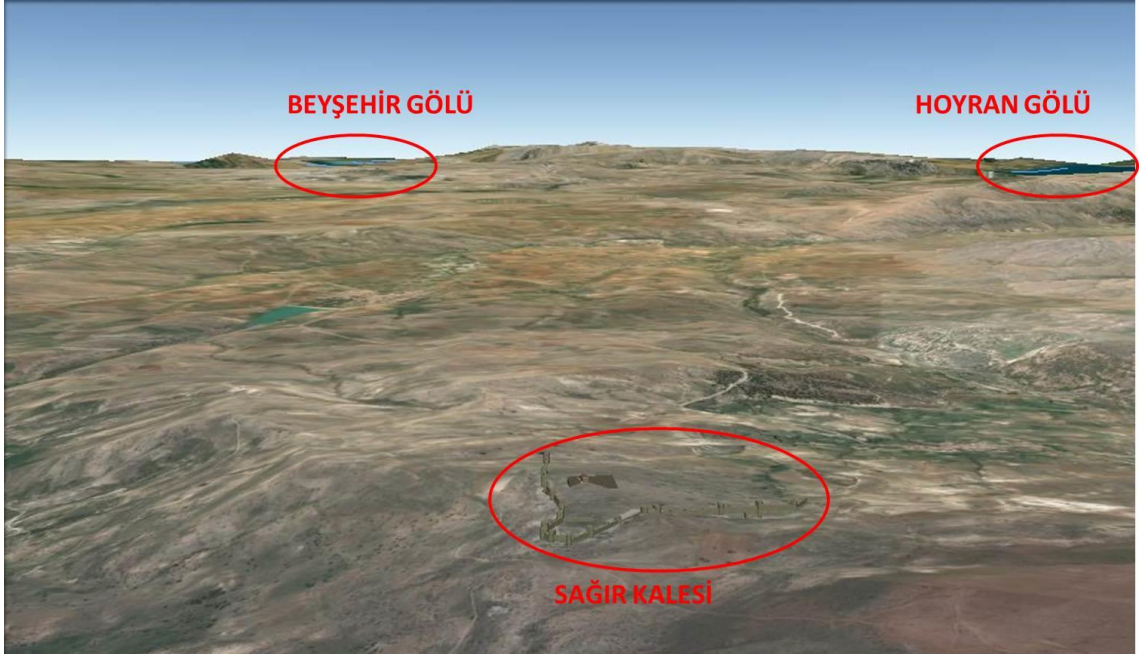
Res.74 Sağır Kalesi Harita

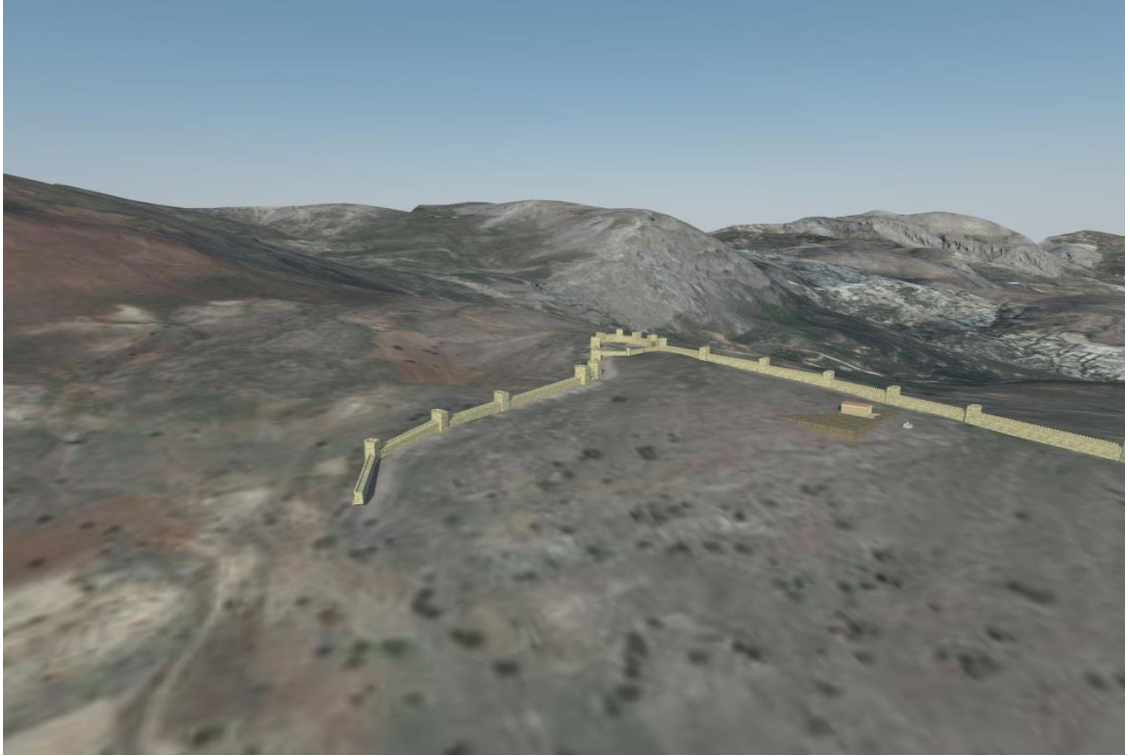
Res.75 Sağır kalesinden Yalvaç ovası ve Antiokheia

Res.76 Sağır Kalesinden Hoyran Gölü Ve Tokmacık Tepesi

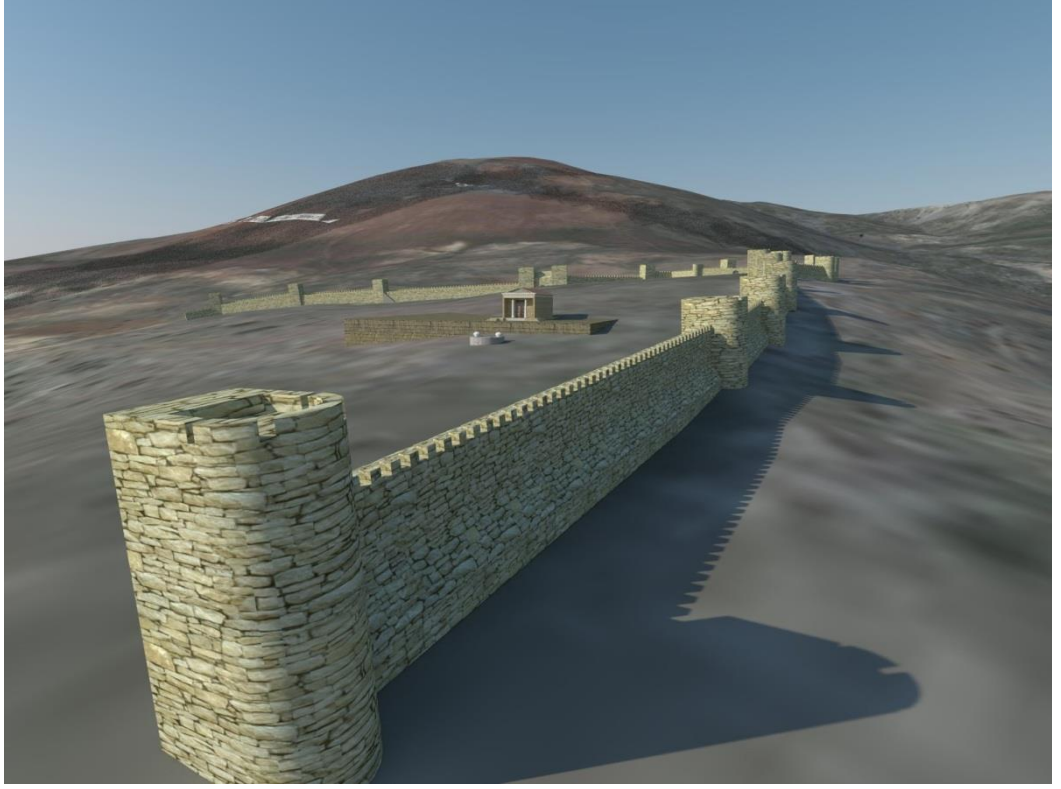

Res.77 Sağır Kalesinden Genel Görünüm (Google Earth)

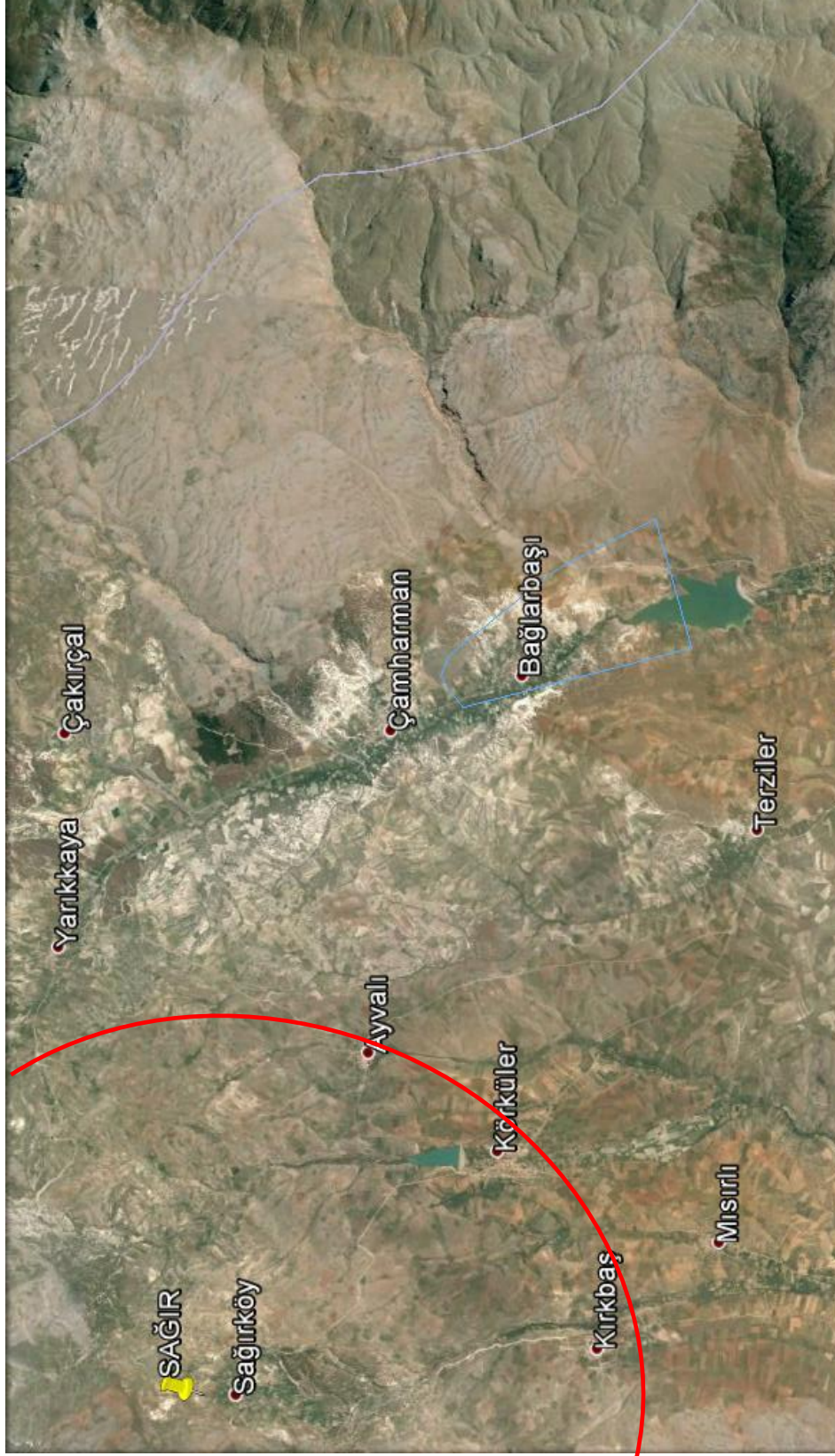
Res.78 Sağır Kalesi, Kuzeyde Sultan Dağları Ve Gelincikana Zirvesi

3D. Çizim: Mustafa AĞGÜL

Res. 79 Sağır kalesi ve Karakuş dağları

3D. Çizim: Mustafa AĞGÜL

Res.80 Sağır kalesi Teritoriumu

Res.81 Sağır kalesi sur yapısı 3D. Çizim: Mustafa AĞGÜL

Res.82 Sağır kalesi görünüş

Res.83 Sağır kalesi doğu sur

Res.84 Sağır kalesi doğu sur kuzey bakışımı

Res.85 Sağır kalesi güney yüz.

Res.86 Sağır kalesi güney yüz.

Res.87 Sağır kalesi güney yüz. Seramik buluntuları

Res.88 Sağır kalesi güney yüz. Teraslanmış alan

Res.89 Sağır kalesi güney yüz. Yol izleri.

Res.89a Sağır kalesi güney yüz. Tahmini Sur yapısı

Res.90 Sağır kalesi Batı suru

Res.91 Sağır kalesi Batı suru

Res.91a Sağır kalesi Batı sur yatakları

Res.92 Sağır kalesi Batı sur Burç sistemi

Res.93 Sağır kalesi Batı sur Apsisli yapı

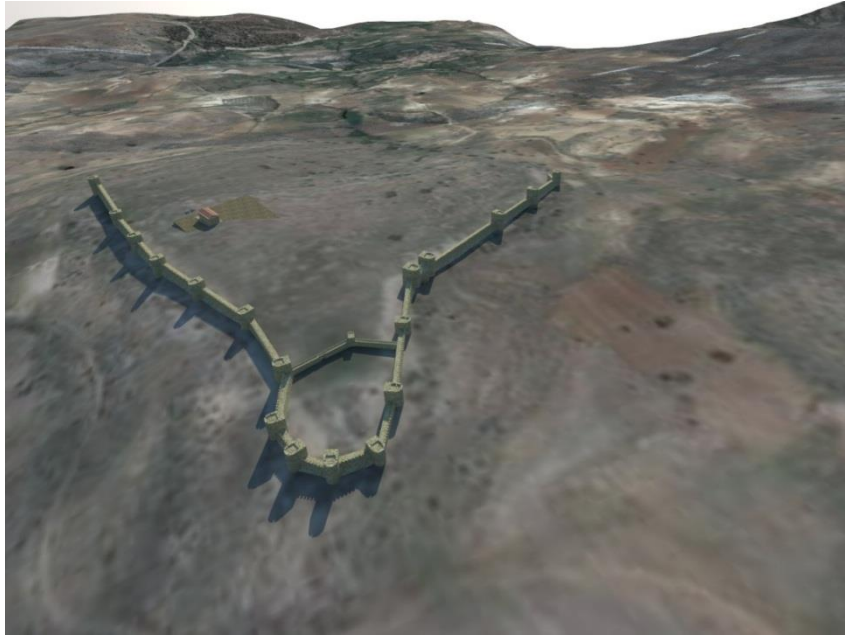

Res.94 Sağır kalesi kuzey cephe Sultan dağları

Res.95 Sağır kalesi kuzey cephe sağır köyü bakışımı

3D. Çizim: Mustafa AĞGÜL

Res.96 Sağır kalesi kuzey suru ve iç kale

3D. Çizim: Mustafa AĞGÜL

Res.97 Sağır kalesi batı sur yapısı

Res.98 Sağır kalesi batı sur yapısı

Res.99 Sağır kalesi batı sur girişı

Res.100 Sağır kalesi güney cephe Teras sistemi

Res.101 Sağır kalesi güney cephe eğimden kaynaklı akan malzeme

Res.102 Sağır kalesi yüzeyi tıraşlanmış kayalar

Res.103Sağır kalesi yüzeyi tıraşlanmış ve basamak oluşturulmuş kayaç.

Res.104 Sağır kalesi güney cephe tıraşlanmadan bırakılmış kayalar

Res.105 Sağır kalesi güney cephe tıraşlanmadan bırakılmış kayalar

Res.106 Sağır kalesi güney cephe tıraşlanmadan bırakılmış kayalar
ve oda şeklinde mekanlar

Res.107 Sağır kalesi İç kaleye giden tahrip olmuş yol

Res.108 Sağır kalesi kuzey bakışlı görünüm

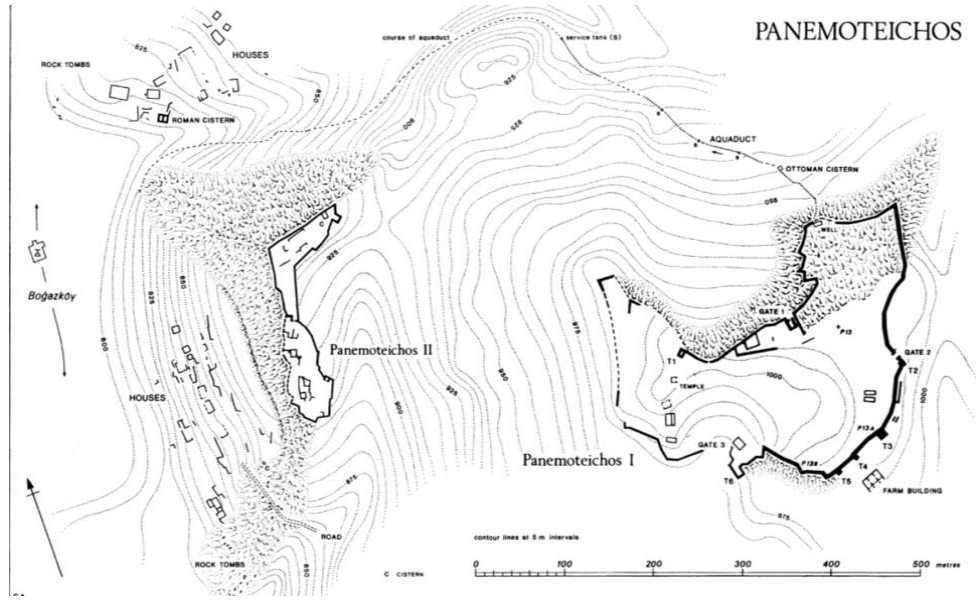

Res.109 iç kale yeniden canlandırma

3D. Çizim: Mustafa AĞGÜL

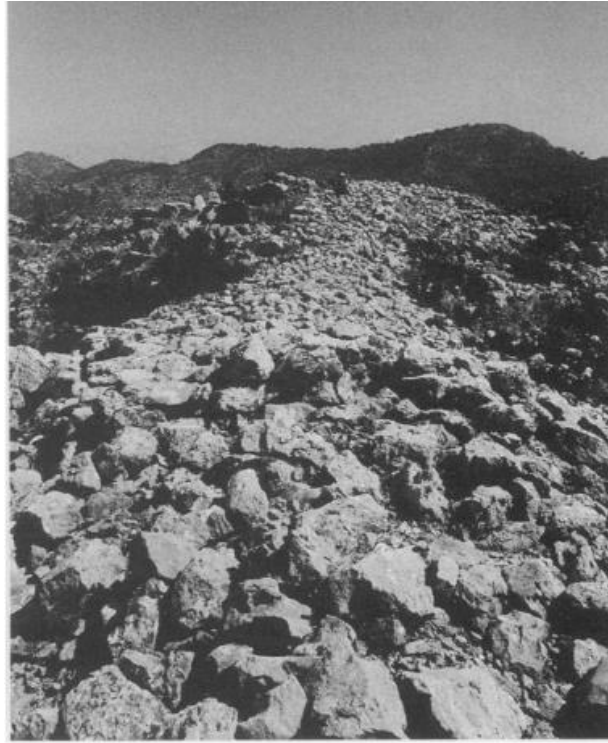

Res.110 İç kalenin yolunun temel destekleri

Res.111 Panenoteichos ve Panenoteichos I Kazı Sonuçları Toplantısı 1995

Stephen MITCHELL Pisidia Araştırması

Res.112 Panenoteichos I Arkaik sur yatakları ve sur duvarları

Kazı Sonuçları Toplantısı, 1995, Stephen MITCHELL, Pisidia Araştırması

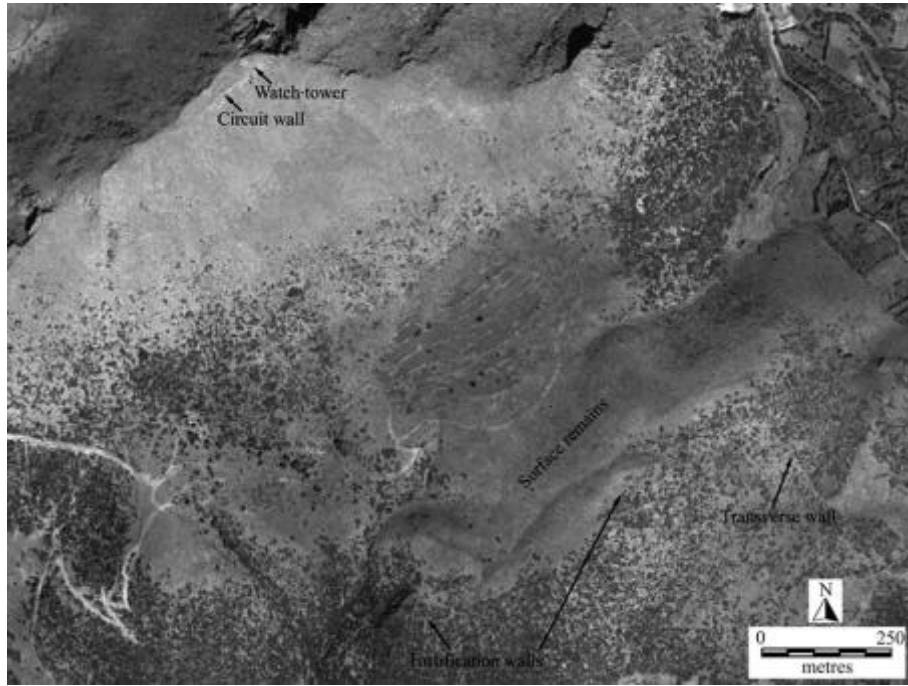
Res.113 Panenoteichos I Arkaik sur yatakları ve sur duvarları
Kazı Sonuçları Toplantısı, 1995, Stephen MITCHELL, Pisidia Araştırması

Res.114 Panenoteichos I İn Antis Planlı Arkaik Tapınak.

Kazı Sonuçları Toplantısı 1995 Stephen MITCHELL

Pisidia Araştırması

Res.115 Düzen Tepe ve Zencirli Tepe havadan görünüş
Anatolian Studies 2010 s. 108, fig 1d

Res.116 Düzen Tepe ve Zencirli Tepe plan
Anatolian Studies 2010 s.109 fig 2

Res.117 Düzen Tepe ve Zencirli Tepe Takviye Sur Yapısı Anatolian Studies
2010, s. 112, Fig 5.

Res.118 Düzen Tepe ve Zencirli Tepe Doğu Sur Yapısı Anatolian Studies
2010, s. 112, fig 7.

Res.119 Toprak tepe kale yerleşimi sur duvarları
I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu. 2012 Eray Dökü

Res.120 Toprak tepe kale yerleşimi sur duvarları
I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu. 2012 Eray Dökü

Res.121 Kale Tepe Hava görünümü

Res.122 Kale Tepe

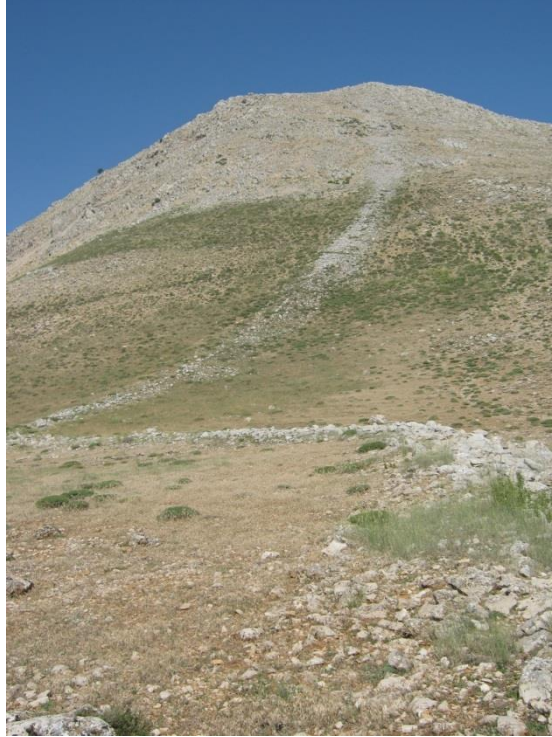
Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010: Konane (Conana) Antik Kenti ve Çevresi

ANMED s.193, Res.3

Res.123 Kale Tepe kent kapısı

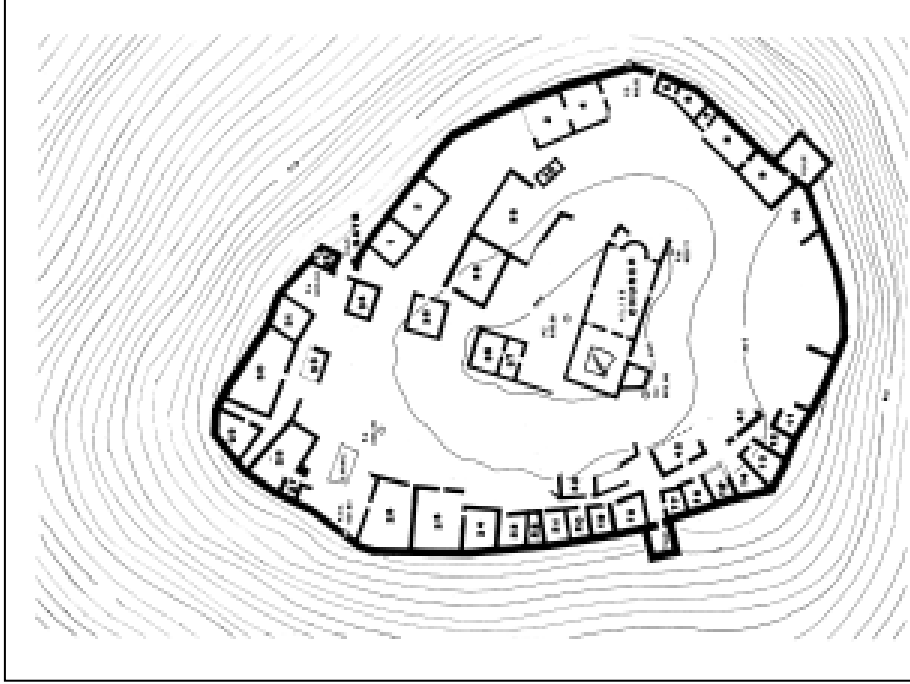
<http://fef.sdu.edu.tr/arkeoloji/tr/yurutulen-projeler/konana-yuzey-arastirmasi-gonen-2252s.html>

Res.124 Serikli Topbaş Mevkii

Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010: Konane (Conana) Antik Kenti ve Çevresi

ANMED s.193, Res.5

Res.125 Örnek tepe plan

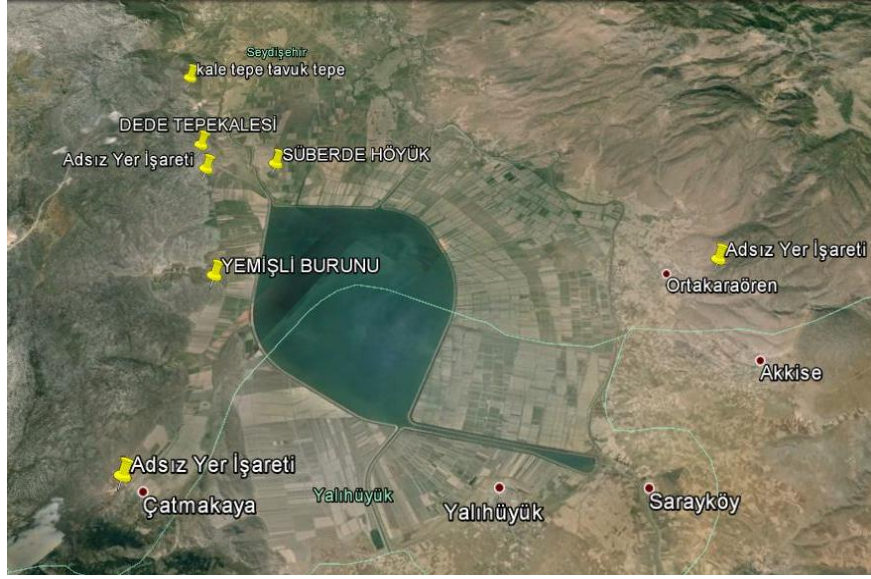
Res.126 Örnek tepe Batı cephe sur yapısı

Res.127 Örnek tepe Batı cephe sur yapısı

Res.128 At Alanı Kalesi-Atabey Kalesi Surları Mehmet Özsait KST 2014

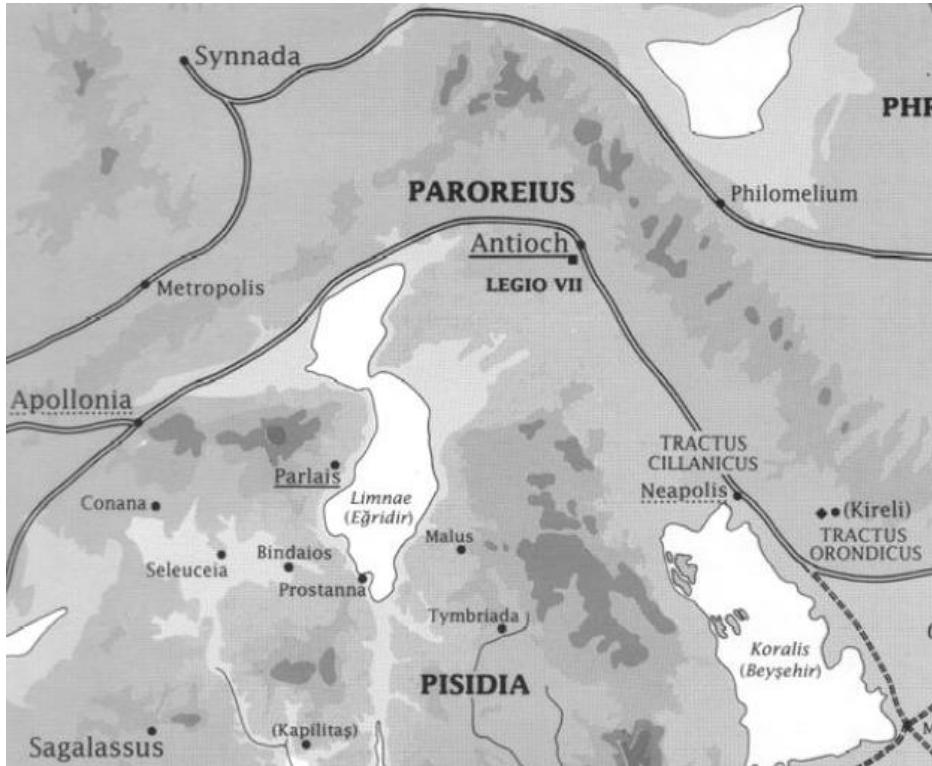
Res.129 Homonadlar kale yerleşim düzeni

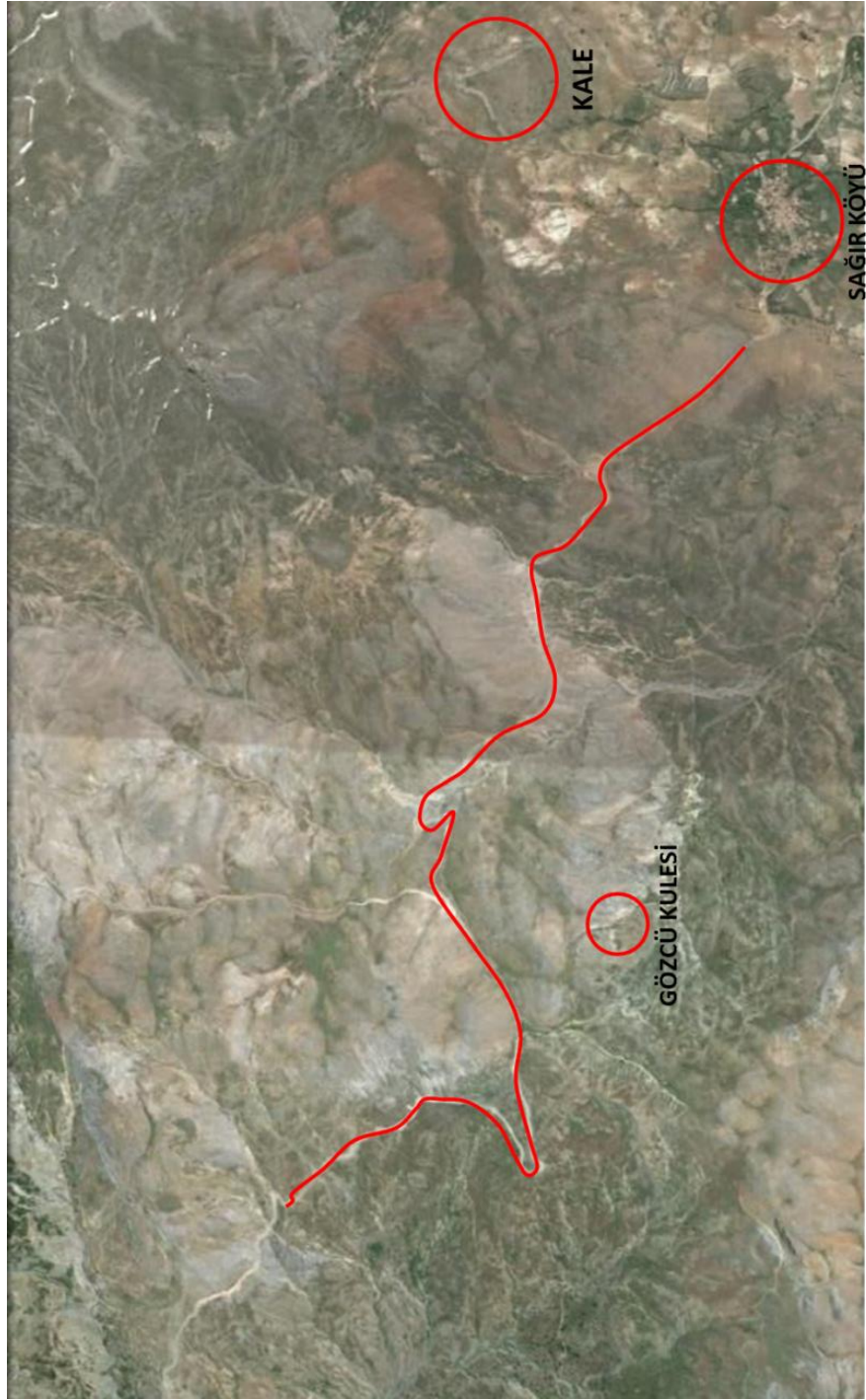
Res.130 Homonadla kalesi Kale Tepe

Res.131 Tekmoreian adının geçtiği Men adakları

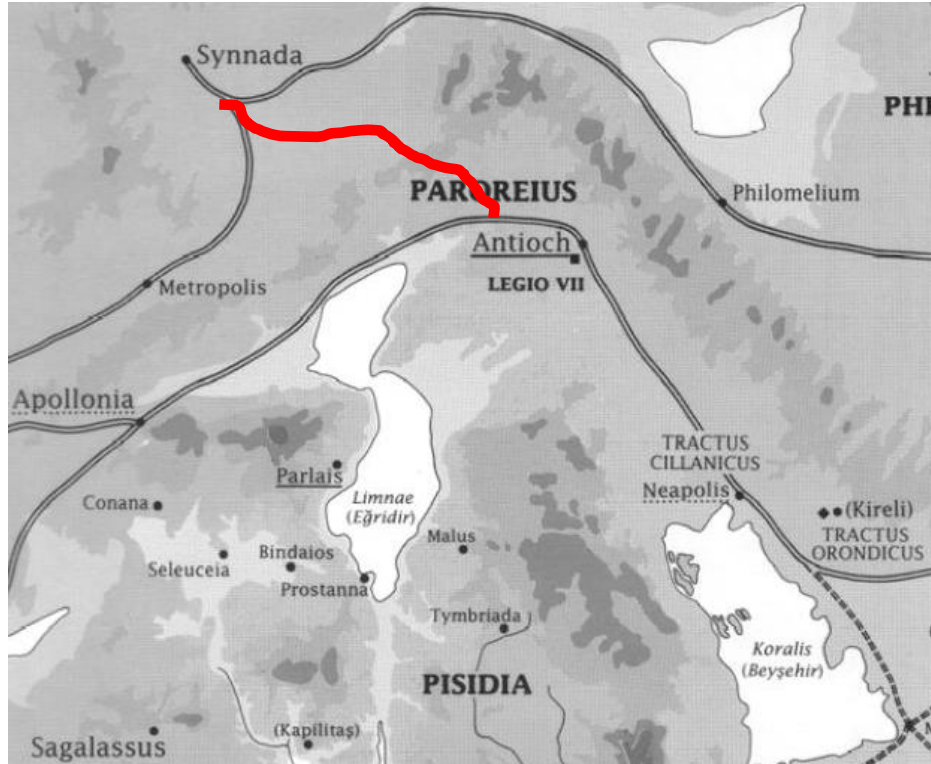
Res. 132 Kuzey Pisidia Via Sebaste yolu

Res. 133 Kuzey Pisidia Karamık ve Sağır arasındaki modern yol

Res.134 Kuzey Pisidia Via Sebaste yolu ve Sağır- Karamık Antik yol

Res.135 Karamık - Sağır yolu. Sağır bakışımı

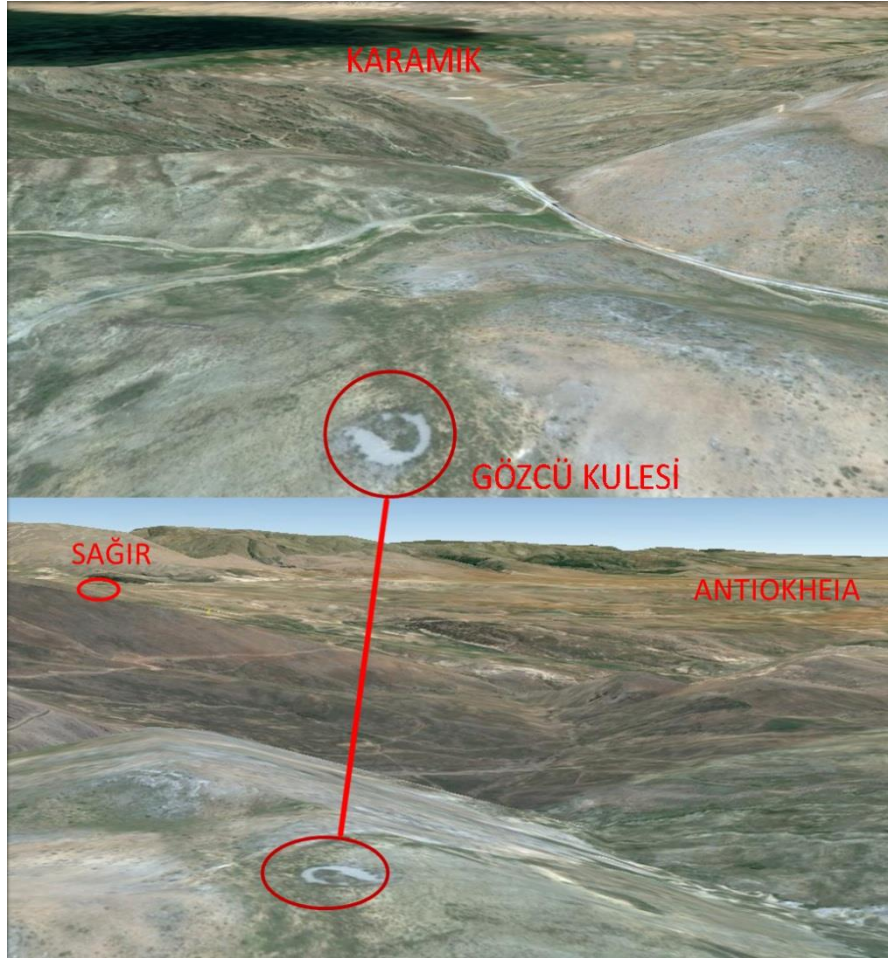
Res.136 Karamık - Sağır yolu. Karamık bakışımı

Res.137 Sağır gözcü kulesi ve Yalvaç ovası

Res. 138 Sağır gözcü kulesi ve Karamık ovası

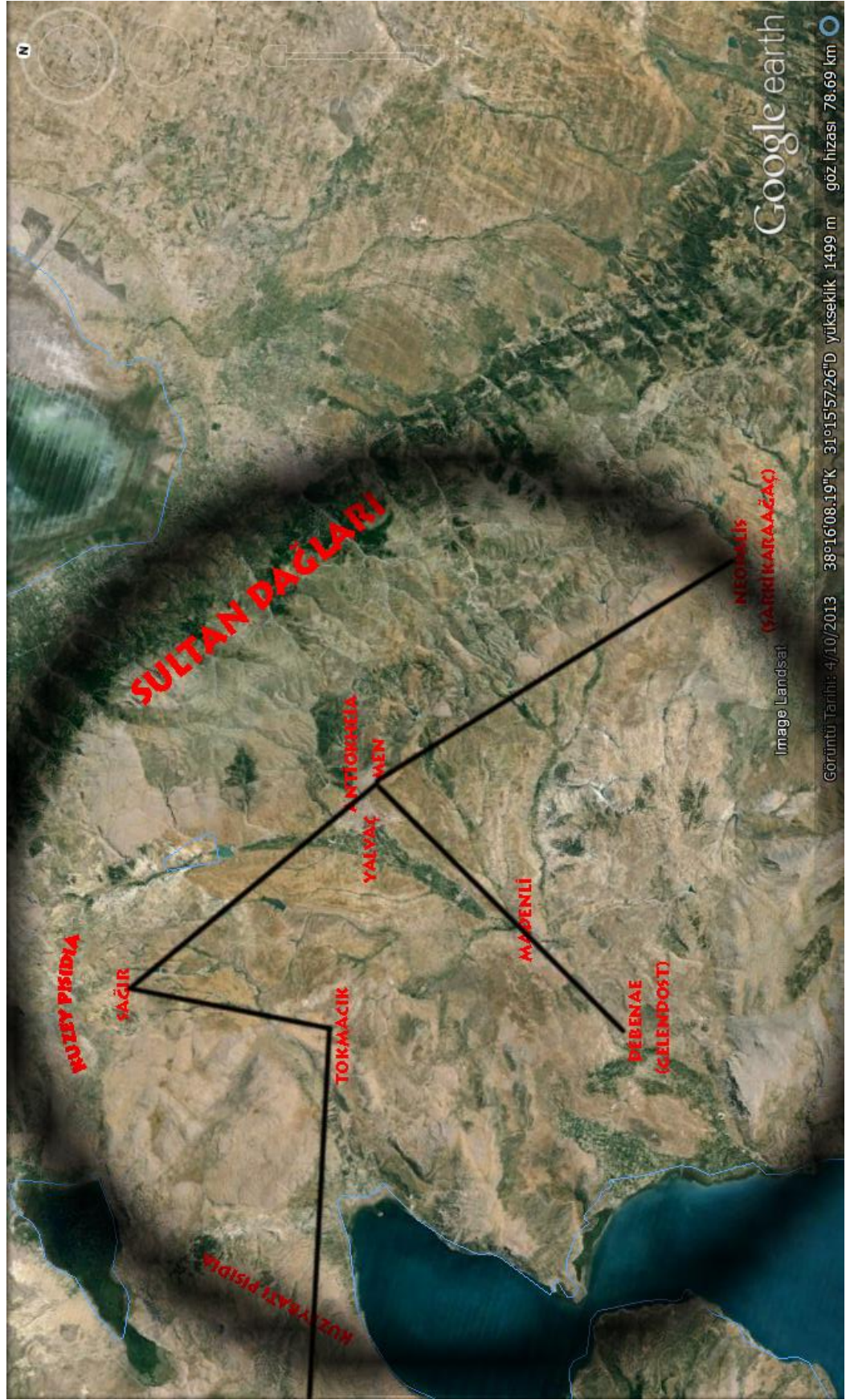
Res. 139 Sağır gözcü kulesi, Karamık ve Yalvaç ovası Havadan Görünüm

Res.140 Yukarı Tırtar Gözetleme Kulesi ve Sağır

Res.141 Hoyran Gölü ve Kuzeybatı Pisidia

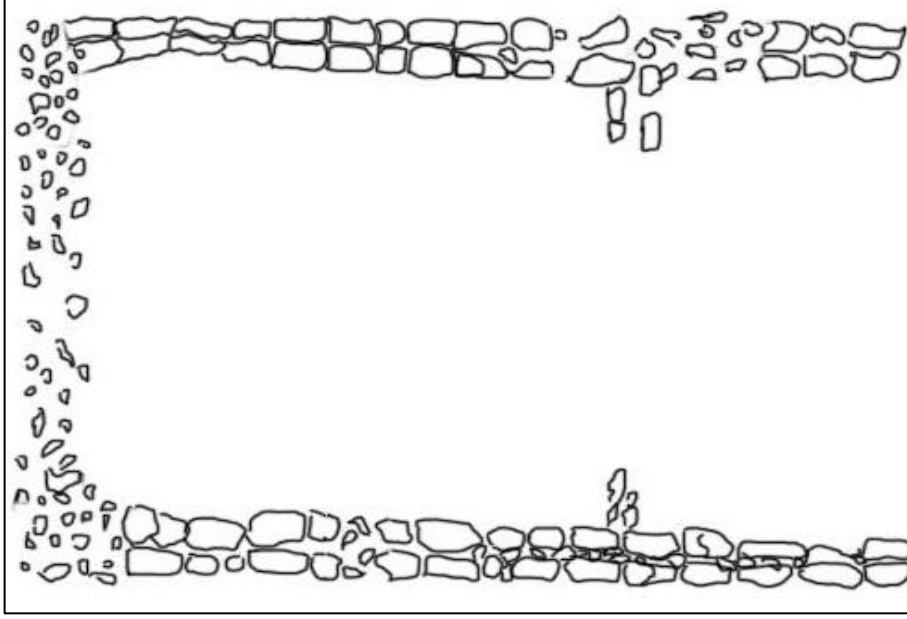
Res. 142 Sağır Gözcü Kulesi Ve Antiocheia Teritoriumu Antik Çağ Güvenlik Ağı

Res.143 Sağır Tapınak yapısı

Res.144 Sağır Tapınağı, Antiokheia ve Men kutsal alanı

Res.145 Sağır Tapınak planı

0 m 5 m

Res.146 Sağır Tapınak Restitüsyon
3D Çizim Mustafa AĞGÜL

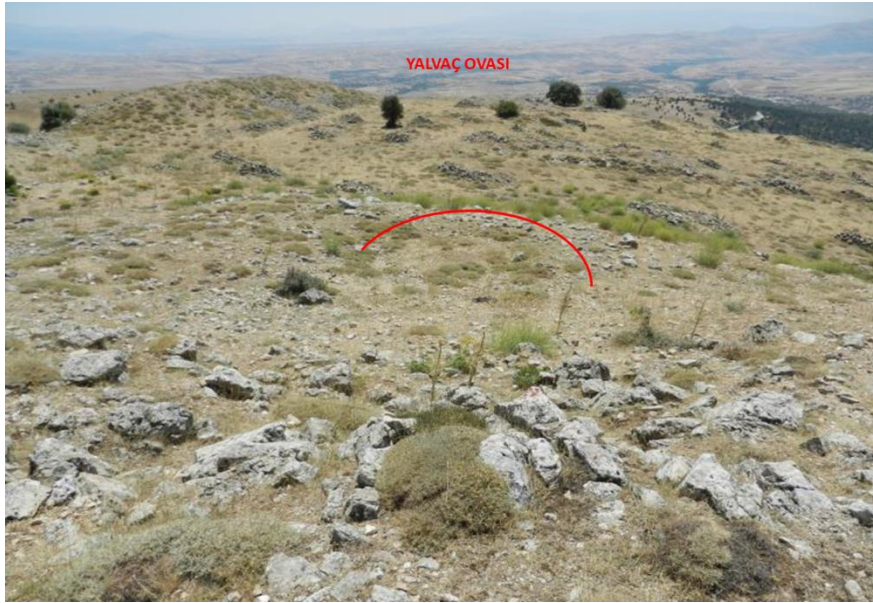
Res.147 Sağır Tapınak Restitüsyon
3D Çizim Mustafa AĞGÜL

Res.148 Sağır Tapınak Restitüsyon
3D Çizim Mustafa AĞGÜL

Res.149 Sağır Tapınak kapısı duvar dili

Res.150 Sağır kalesi ikinci teras. Yarım yuvarlak formulu yapı

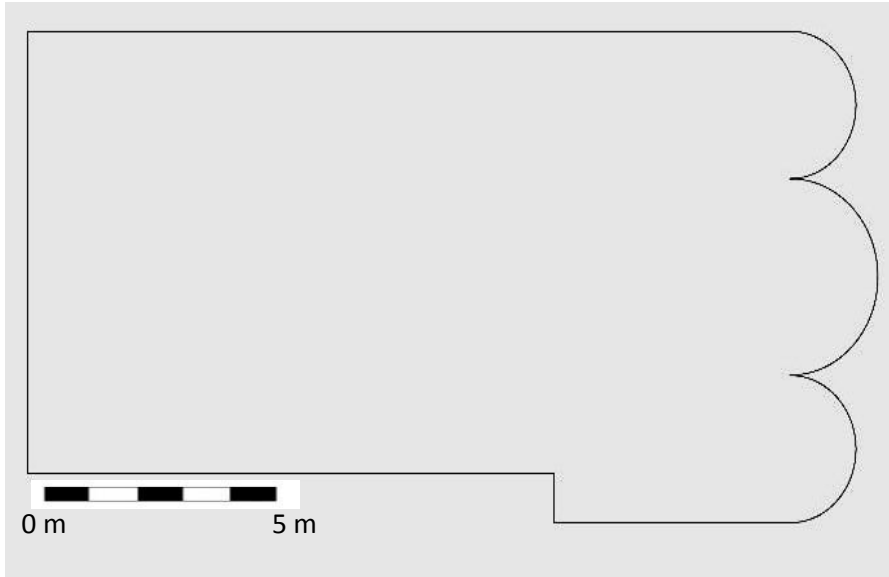
Res.151 Sağır Kilisesi

Res.152 Sağır Kilisesi iç olgusu

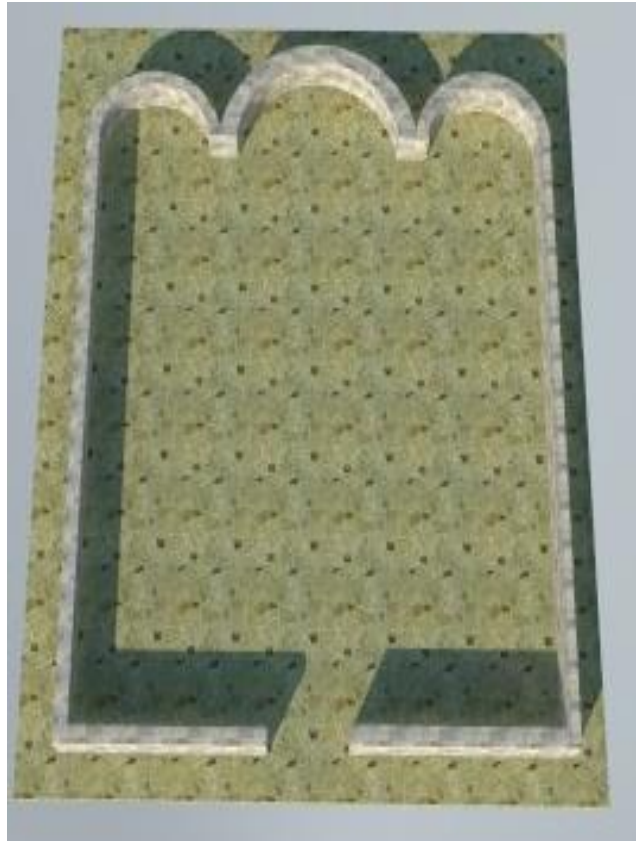
Res.153 Sağır Kilisesi güney duvar temel blokları

Res.154 Sağır Kilisesi plan
Çizim Mustafa AĞGÜL

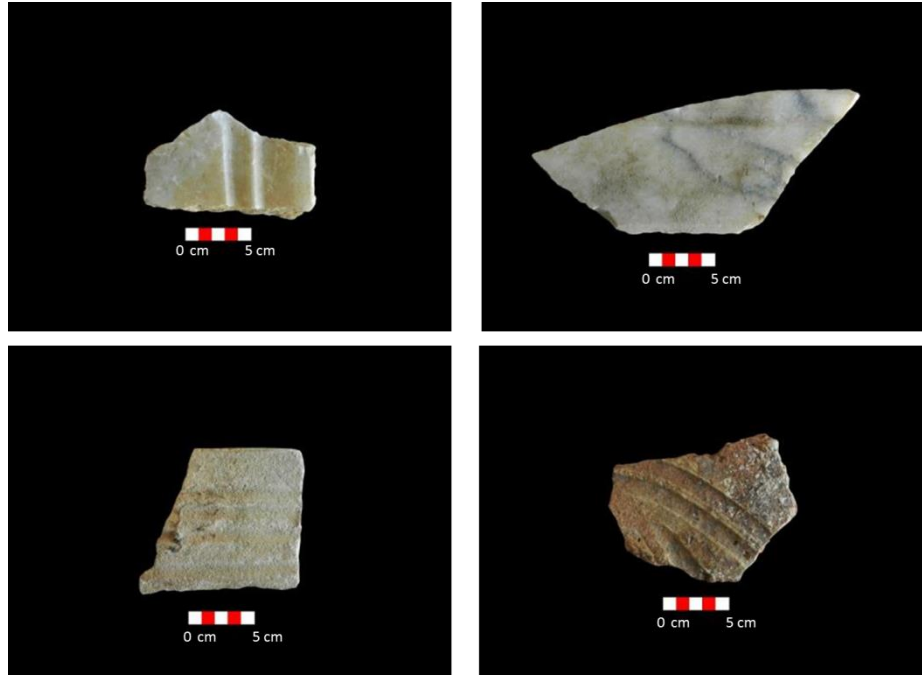
Res.155 Sağır Kilisesi doğu yüz apsisler

Res.156 Sağır Kilisesi üç nefli yeniden canlandırması
3D Çizim Mustafa AĞGÜL

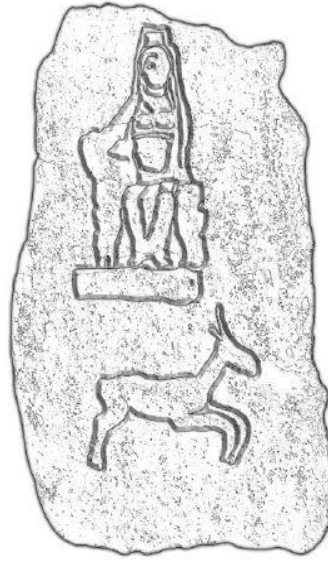

Res.157 Sağır Kilisesi Restitüsyon
3D Çizim Mustafa AĞGÜL

Res.158 Sağır Kilisesi İçi Mermer Ve Kiremit Örnekleri

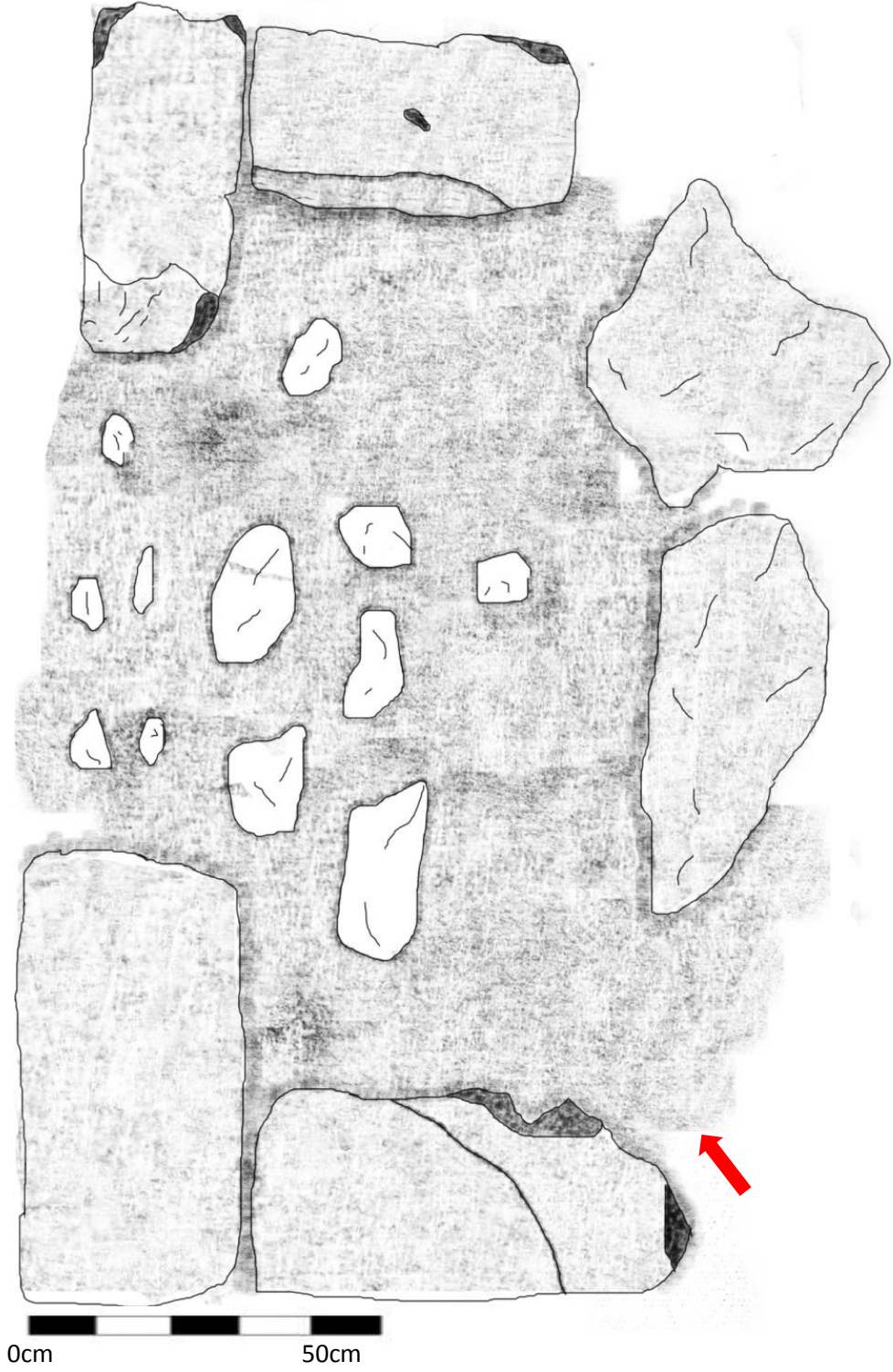
ÇİZİMLER

Çizim 1. Kybele Kabartması

Çizim 2. Helios (?) Kabartması

Çizim 3. 2 numaralı mezar plan

Çizim 4. 2 numaralı mezar plan

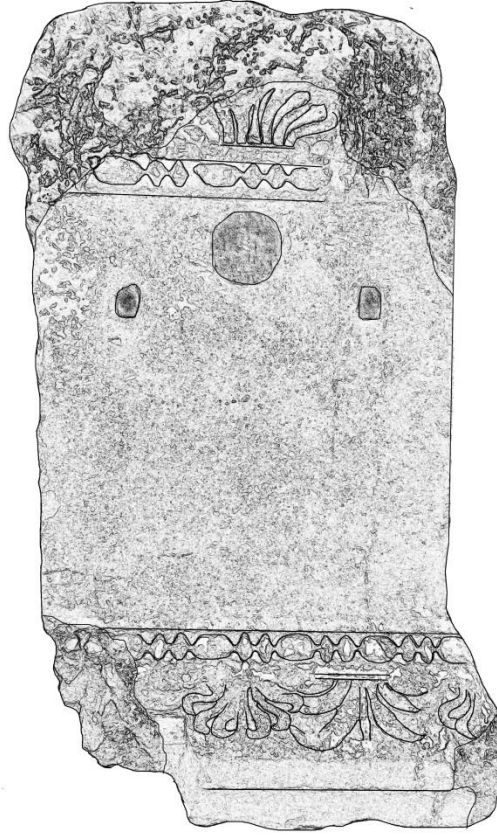
Çizim 5. Kiraathanenin duvarında yer alan Rahip yazıtı.

0cm

50cm

Çizim 6. 3713envanter Numaralı İkiz Sunak Dioskurlar

0 cm

30 cm

Çizim 7. Sunak

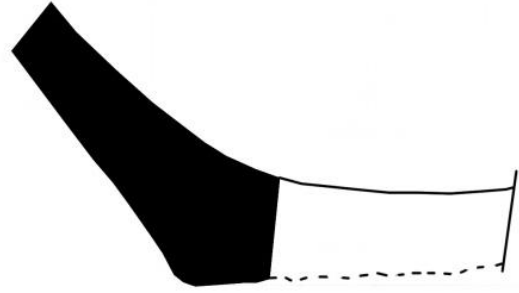

0 cm 30 cm

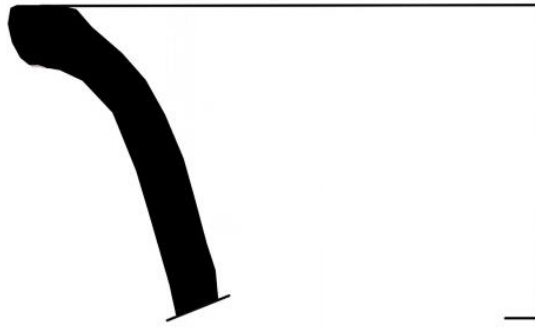
Çizim 8. Akroterli Alınlık

Çizim 9. Sağır seramik kap

Çizim 10. Sağır seramik kap

Çizim 11. Sağır seramik kap

KAYNAKÇA

- Akış, E. *Yalvaç Müzesi'nde Yer Alan Pisidia Antiokheiası Roma Koloni Sikkeleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), 2011
- Arrianos., *İskender'in Seferi*, (çev. F. Akderin), Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, I.27.6-7.
- Anderson, J.G., *Festivals Of Men Askaens in the Roman Colonia at Antiokheia Pisiada*, JRS, vol, 3, part 2, 1913,s s. 267-300
- Aydın,A., *Kilikia ve İsauria Bölgesi Kiliselerindeki Galeriler*, Ankara, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 2, 2001, s.117-122.
- Aydınlioğlu, Ü., *Dağlık Kilikia'da Hellenistik Dönem Kentleşmesi: Olba Tapınak Devlet Modeli*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Ballance, M.H., *The Site Of Prostanna*, AS, JSTOR, IX, 1959, ss. 125-129.
- Bean, G., *Aegean Turkey*, 1966.
- Bean, G. E., *"Seleuceia Sidera later Claudioseleuceia"*, The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, 1976, s. 821.
- Bracke, H., *"Pisidia in Hellenistic Times"*, Sagalassos I, First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991), 1993.
- Brandt, H., *Gesellschaft und Wirtshaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum*, AMS 7, 1992, s.s. 33-34.
- Buxton, R. G. A., *Imaginary Greek Mountains*, JHS 112, 1992, ss.1-16.
- Büyükkolancı, M., *Pisidia Tapınak Mimarisi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1996.
- Büyükkolancı, M., *Pisidia'da Antik Bir Kent*, 1998 Göltaş Kültür Dizisi-5, 1991, ss.5.
- Calder , W. M., *A Cult of the Homonades*. *Classical Review*, 1910, Sayı: 24, ss.76-81
- Calder, W. M., *Colonia Caesareia Antiokheia*, *Journal of RomanStudies*, 1912, Sayı: 2. Ss. 79-109.
- Cevat Başaran, *Anadolu Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesinde Tip Gelişimi*, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı 28, Ankara, 1989.
- Ceylan,B., *Geç Antik Dönem Batı Anadolu Bazilikaları* , Mersin, OLBA 4, 2001

Cohen, G. M., *The Seleucid Colonies*, Studies in Founding, Administration and Organisation, 1978.

Cohen, G. M., *The Hellenistic settlements in Europe, the islands and Asia Minor*, Berkeley, University of California Press, 1995.

Çevik N.,- Varkıvanç, B., “*Beydağları Yüzey Araştırmaları 2003: Neapolis-Kelbessos ve Çevreleri*”, Araştırma Sonuçları Toplantısı 22, Cilt: 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara, 2005, ss.101-114.

Ercenk, G., *Perge-Antiocheia Eski Yolu*, Isparta, I. Uluslararası Pisidia Antiocheia Sempozyumu, Bildiri Kitabı.

Delemen İ., “*Lykia-Kabalia-Pisidia Bölgesinden Roma Dönemi ‘Dioskurlar ve Tanrıça’ Kabartmaları*”, Belleten, Cilt: LIX, Sayı: 225, Ankara, 1995, ss.295-321.

Demirer, Ü., Aziz Paulus, Men Kutsal Alanı, Isparta, Yalvaç Belediyesi Kültür Yayınları-1, 2003, s.59-60.

Demirer, Ü., *Pisidia Antiokheiası Büyük Bazilika Taban Mozaikleri*, Antalya, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004.

Doğanay, O., *Torosların Şavaşçı Kavmi Homonodlar*, İstanbul, Ege Yayınları, 2014, ss.123-126

Döğer, E.-Gezgin, İ., Smyrna’nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler, II. Uluslararası İzmir Sempozyumu, 1998 İzmir, ss. 28,29.

Dökü E.- Baytak İ., *Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimi 2012 yüzey araştırmaları*, Isparta, I. Ulusal Pisidia Araştırmaları Sempozyumu, 2012.

Durugönül, S., *Dağlık Kilikia Ve Karpaz Bölgesi (Kuzey Kıbrıs) Antik Yerleşim Özellikleri*, OLBA VI, Mersin, 2002, ss.57-69.

Erdoğan, A., *Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi*, İzmir, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1991.

Eyice, S., *Karadağ ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat yayınları, 1971

Frenc, D. H., *Roma Yolları ve Mil Taşları*, Ankara, 2. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1984.

Furtwängler, A., *Dioskuren, Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie 1*, Ed. W. H. Roscher, Leipzig, 1884, ss. 1154-1178.

Grainger, J. D., *The Cities of Seleukid Syria*, Oxford University Press, 1990 s. 186.

Hamilton, W. J., *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, İstanbul, Midas Kitap, 2013.

Hermay, A., “*Dioskouroi*”, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* III. 1-2, Zurich, 1986, ss. 453-593.

Hirschfeld, G., *Vorläufiger Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien*, 1879.

Hürmüzlü. B., *Pisidia’da Gömü Geleneklerinin Işığında Kùltürler Arası İlişkiler*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakùltesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2007, Sayı.15, ss. 1-22.

Hürmüzlü, B., *Isparta Arkeolojik Surveyi 2009 Yılı Çalışmaları: Konane*, Ankara, 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kùltür Bakanlığı Yayınları, 2010, s. 165.

Hürmüzlü, B., *Isparta Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010:Konane (Conana) Antik Kenti ve Çevresi*, Antalya, ANMED, Suna - İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü , 2011, ss.194-197.

Hürmüzlü. B., *Konane Antik Kenti Hellenistik Dönem Yerleşmesi*, Pisidia Araştırmaları Sempozyumu I, Isparta, 2012, ss. 142-147.

Hürmüzlü, B.,- Gerçek, Ayça., *Konana – 2012 Yılı Çalışmaları Kepeci Tepe Nekropolisi*, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Sayı: 36 2013.

Hürmüzlü, B., *Konane (Conana) 2012 Yılı Yüzey Araştırmaları*, ANMED, 2013-11

Işık, Fahri., *Uygarlık Anadolu’da Doğdu*, Ege Yayınları 2012, s.345.

Johson, J. M. - Wilkinson, J., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1991, s.264.

Karagöz, Ş., *Anadolu’dan Mezar Stelleri: Arkaik-Greko Pers-Hellenistik-Roma-Bizans Çağları*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1984.

Karagöz, Ş., *Küçük Asya’ya Özgü Bir Tanrıça: Hekate*, İstanbul, Anadolu Araştırmaları XVI, 2002.

Karaman, D., *Dünden Bugüne Yalvaç Tarihi*, Erciyes, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.

Korkut, T., *Girlanden-Ostotheken Aus Kalkstein in Pamphylien und Kilikien*, Mainz , 2006.

Krautheimer, R., *Christian and Byzantine Architecture, The Pelican Volume*, 1965.

Ksenophon, *Anabasis*, İstanbul, Gece Kitaplığı, 2014.

- Levick, B., *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford, Clarendon Press, 1967.
- Levick, B., *The Table Of Men*, JRS, XCI, 1971.
- Lochman, T., *Studien zu kaiserzeitlichen Grab-und Votivreliefs aus Phrygien*, Basel, 2003, s.112 vd.
- Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor, to the End of the Third Century after Christ I-II*, Princeton Universty Press, 1950, ss 491-658.
- Magie, D., *Anadolu'da Romalılar 1: Attalos'un Vasiyeti*, İstanbul: Çeviri: Nezih Başgelen -Ömer Çapar Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001.
- Magie, D., *Anadoluda Romalılar 4, M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Batı Anadolu*, Çeviri: Nezih Başgelen - Ömer Çapar Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, 2007.
- McNicoll, A. W., *Hellenistic Fortifications from the Aegeanto the Euphrates*, Oxford, ed. Milner, N.P. 1997, ss.207-209.
- Karaosmanoğlu, M., *Başlangıcından Klasik Dönem Sonuna Kadar Lotus-Palmet Çiçek ve Yumurta-Boncuk Dizisinin Gelişimi*, Erzurum, 1997.
- Mitchell, S., *The Hellenisation of Pisidia*, Med A 4, 1991a
119-145.
- Mitchell, S., *"Hellenismus in Pisidien"* AMS 6, Forschungen in Pisidien, 1992, ss. 1 - 27.
- Mitchell, S., *"Ariassos 1990"*, AST 9, 1992b.
- Mitchell, S., *Anatolia-Land Men, and Gods in Asia Minor*, New York, Clarendon Press, 1995.
- Mitchell, S., *1995 Yılı Pisidia Araştırması*, Ankara, XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I.cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.s.47-57.
- Micthell, S.- Waelkens, M., *Pisidian Antioch*, London, 1998.
- Mitchell, S., *In Search of the Pontic Community in Antiquity*, New York
Representations of *Empire*, Rome and the Mediterranean World, 2004.
- Milburn, R., *Early Cristhian Art and Architecture*, 1988.
- Mörel, A., *Dağlık Kılıkia Bölgesinde Özköy Antik Yerleşimi: Arkeolojik Buluntular, Bölgesel Yerleşim Düzenlemesi Ve Tarımsal Organizasyon Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin, 2010.
- Ober, J., *Fortresses of Attica: Defense of the Athenian Land Frontier*, Leiden, 1985.

- Oransay, B.S. A., *Arykandra Antik Kentinde 1971-2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faaliyetleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2006.
- Özcan, F., *Pisidia Antiokheiası Köpek Gömüleri*, Pisidia Araştırmaları Sempozyumu I, Isparta, 2012, ss. 257-265.
- Özsait, M., *İlk Çağ Tarihinde Pisidia*, İstanbul, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Özsait, M., *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Özsait, Mehmet., *2001 yılı Isparta Ve çevresi Yüzey Araştırmaları*, Araştırma Sonuçları Toplantısı, Sayı 20, Cilt 2, 2002.
- Özait, M., *2011 Yılı Isparta Ve Burdur İlleri Yüzey Araştırmaları*, Ankara, 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2012, s.320.
- Plinius., *Naturalis Historia*, ed. H. R. Rackham (Loeb), London, 1947, V, 27.
- Polat-Becks, B. A., Uylupınar Örneğinde Bir Model Olarak Göl Adası Yerleşimi Ve Arazi Kullanımı, Isparta, Pisidia Araştırmaları Sempozyumu, 2012, ss.90-98.
- Ptolemaios., *Geographia ed. Nobbe*, VII, Lipsiae, 1845.
- Ramsay, W M., *A Study of Phrygian Art*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 9, 1888.
- Ramsay, W. M., *Lykaonian and Phrygian Notes*, Classical Review.Sayı: 19 (8). 1905, ss. 413-429.
- Ramsay, W. M., *Papers of the British at Athens*, 1911.
- Ramsay, W.M., *The Tekmoreian Guest-Friends*, JHS vol. 32, 1912.
- Ramsay, W. M., *Colonia Caesarea (PisidianAntioch) in the Augustan Age*. Journal of Roman Studies, Sayı: 6, 1916.
- Ramsay, W. M.. *The Homonadeis and the Homonadensian War*, 1917,Journal of Roman Studies. Sayı: 7. ss.229-283.
- Ramsay, W. M., *Dedications at the Sanctuary of Colonia Caesarea*, JRS, VIII, 1918,
- Ramsay, W. M., *Anadolu'nu Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, 1960.
- G.A. Richard., *Buxton, Imaginary Greek Mountains*, JHS 112, 1992, ss.1-16.

Robert, L. “*Documents d’Asie Mineure*”, Bulletin de correspondance hellénique 107, Persee, 1983, ss. 479-599.

Rostovtzeff, M.I., *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, vol 3, Oxford, 1941.

Schulze, V., *Altchristliche*, II, s. 373 vd.

Sevin, V., *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.

Strabon., *Antik Anadolu Coğrafyası*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Şahin, C., *Troas Bölgesi Arkaik Dönem Kentleri Ve Savunma Duvarları Çanakkale* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.

Tarn, W.W., *Hellenistic Civilizations*, London, 1947.

Taşlıalan, M., *Pisidia Antiocheia*, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık, 1991.

Taşlıalan, M., *Pisidia Antiocheia Augustus Kutsal Alanı*, Konya, 1993.

Taşlıalan, M., *Pisidia Antiocheia’sının Tarihçesi*, Isparta, I. Uluslararası Pisidia Antiocheia Sempozyumu Bildiri Kitabı, 1999, ss. 5-19.

Thomas, J., *The Universal Dictionary of Biography and Mythology*, New York, Vol.II, 2009

Trampedach, K., *Temple und Grossmacht: Olba in Hellenistischer Zeit*, İstanbul, 1999, ss. 269-288.

Tosun, M. *Fethiye Müzesi’ndeki Dioskurlar ve Tanrıça Tasvirli Adak Stellerinin İkonografik, Epigrafik ve Tipolojik Özellikleri*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 1.

Vandeput, L. *The Architectural Decoration in Roman AsiaMinor, Sagalassos*, A Case Study, Brepols, 1997.

von Aulock, H., *Münzen und Städte Pisidiens I*, Ist Mitt, Beiheft 19, 1977.

Waelkens, M., *Die Kleinasiatischen Türsteine: Typologische und Epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheiteltür*, Mainz, 1986.

Waelkens, M., *Pisidian’culture? The Classical-Hellenistic site at Düzen Tepe near Sagalassos*, *Anatolian Studies*, 60-2010, ss. 105–128.

Winter, F.E., *Greek Fortifications*, Toronto, 1971.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sultandağları>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sultandağları>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Sultandağları>

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı: Mustafa AĞGÜL

Doğum Yeri ve Yılı: Erzincan / 1977

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi: Akdeniz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü (2001-2006)

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

1. Almanca (Okuma: iyi, Yazma: orta, Anlama: orta)
2. İngilizce (Okuma: orta, Yazma: orta, Anlama: orta)

İş Denevimi :

1. Patara Antik Kenti kazı çalışmaları (Antalya) 2003
2. Patara Antik Kenti kazı çalışmaları (Antalya) 2004
3. Patara Antik Kenti kazı çalışmaları(Antalya) 2005
4. Patara Antik Kenti kazı çalışmaları (Antalya) 2006
5. TBMM Milli Saraylar ve Pakerler Restorasyon, Patara Antik Kenti Likya Meclis Binası Röleve, Restitüsyon ve Mimari Restorasyon Çalışmaları(Antalya) 2010 – 2011
6. Pisidia Antiokheia Antik Kenti Kazı Çalışmaları (Isparta) 2012
7. Pisidia Antiokheia Antik Kenti Kazı Çalışmaları (Isparta) 2013
8. Pisidia Antiokheia Antik Kenti Kazı Çalışmaları (Isparta) 2014
9. Pisidia Antiokheia Antik Kenti Kazı Çalışmaları (Isparta) 2015
10. Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon Bölümü, Sözleşmeli Öğretim Görevlisi 2012- (Devam etmekte)